

INTERVJU / VLADAN MATIJEVIĆ

KNJIGA O SRETENU STOJANOVIĆU

MILOŠ KORDIĆ / ZAPIS O VODI

PREDSTAVE / MAJKA I DIJETE, MAJKA I DECA

IN MEMORIAM / G. PETROVIĆ, J. ČORAK

ISSN 1331 - 5439

прообјета

178

ФЕБРУАР 2024

dm

BALKANE

МОЈ!!!!

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ:

Чедомир Вишњић, Горан Борковић, Ђорђе Матић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Фотографија

Марија Бегановића, трамвајска станица Утрине, Загреб 2024.

ШТАМПА: Kerschhoffset

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресум

Сретење

У Шумадији, у Орашцу, код два велика бреста, на једној заравни, опкољеној са свих страна густом шумом, званој Марићевића жаруга, 2. фебруара 1804. године, по тада важећем календару, - симболички и реално је започела, заснована, модерна политичка историја јужних Славена. Не желећи ником одузети његов пређени историјски пут, нити на било који начин умањити право на властито ход, да није било збора у Орашцу и његових резултата, много тога окол никад не би испливало на површину повијести.

Тог дана је шарена скупина људи, међу којима су најбројнији били хајдуци, попут Станоја Главаша и Вељка Петровића, затим сеоски кнезови, трговци стоком, свештеници, домаћини угледних задруга, тог дана су за вођу устанка из властитих редова изабрали Ђорђа Петровића – Карађорђа, И тај исти дан плануо је хан у Орашцу, као симбол туђе власти и свакако случајна прва жртва.

Овај је устанак био мјесто сусрета – Сретења народа са својом црквом и својом пјесмом – својом културом. Народна поезија је била унутрашњи медиј буне, а њен први гласноговорник Филип Вишњић. Његово су ауторско ђело десетерци Његошевске снаге које и данас слушамо са узбуђењем и поносом, али читамо из њих и идеје које нас носе кроз ова два вијека:

Ту кнезови нису ради кавзи,
Нит су ради Турци изјелице,
Ал је рада сиротиња раја...

Или, у боју на Чокешини, кад браћа Недићи одговарају Јакову Ненадовићу на његов предлог да се сви затворе у цркву и одатле бране од Турака, па Вишњић пјева за њих своју најјачу поруку, да су они хајдуци, убојни јунаци;

Што замећу по крајини кавгу
Измеђ цара и измеђ краљева,
да идемо да сретемо Турке
да се далек с њима побијемо,
ђе је свему свјету на видику...

Не заборавимо овом приликом ни истинољубиво Вука, који у свом савременом опису реченог догађаја пише, да су тај дан два Недића били пјани „да едан другог ни виђели нијесу“. Али све је истина, и код Филипа и код Вука, у том времену које је вољело истину.

Паралелно су се развијале унутрашње идеје о слободи и београдски је пашалук брзо и сигурно од почетне Трибалије, уз помоћ пречанске интелигенције, постајао Србија, и необично сложене вањскополитичке околности тог периода европске историје. Присјетимо се само Наполеоновог писма султану из 1806. године у којем га позива да силом угуши и уништи „српске бунтовнике, што их Русија држи и соколи“. Па ипак, и поред тог, тегобно освојеног и ограниченог разумијевања Европе, епска борба утемељена на двије политичке филозофије, оној Ђорђевој и оној Милошевој, успјешно је приведена крају.

Још је једна епизода из те борбе везана за празник Сретења. То је славни краткотрајни Устав што га сочини Димитрије Давидовић, а изгласа Скупштина на Сретење 1835. године, и који је био резултат тада напетих односа између кнеза Милоша и народних главара. А као резултат увијек неповољних међународних односа и утицаја, Устав је ускоро повучен, јер је оцијењен као потенцијално заразан, ријечима савременика, „француски расад у турској шуми“. Био је то акт који је у члану 1. Србију дефинисао као „нераздјелно и у прављенију свом независимо књажество при признанију Султана Махмуда другог и Императора Николаја првога.“ А до данас звони чистим звуком његов члан 118.: „Како роб ступи на србску земљу, од онога часа постаје слободним, или га ко довео у Србију, или сам у њу побјегао“. Устав је објављен на онодобном српском језику ијекавског изговора. Његов објективни историјски значај је био, у ограничавању кнежевих овласти и њиховом законском регулисању, гарантовању основних грађанских права и увођењу института Народне скупштине у систем власти.

Сретење Господње – четрдесети дан по Рождеству када донесе Пресвета Дјевица свог сина у храм Јерусалимски да га посвети Богу и кад је ставише на мјесто за ђевојке. Дан, када зима сусреће пролеће, како пјева епископ Николај и када свети Симеон препознаде Месију.

Сретан Празник!

Чедомир Вишњић

Banijska kuća / Kuća Jovana Čavića u selu Donji Javoranj (Dvor na Uni) snimljena sredinom 1980-ih / Iz arhiva Igora Mrkalja

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta2@gmail.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 19,91 eur / 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3324020061100996867.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN: HR3324020061100996867, SWIFT: ESBCHR22 ERSTE&STEIERMÄRKISCHE BANK d.d. s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije i izvan EU za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатa

- 04** **OD DANA REPUBLIKE
DO TRI JERARHA**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 13** **POBEDILA JE BANALNOST ZLA**
Bojan Munjin
INTERVJU, VLADAN MATIJEVIĆ
- 17** **OVCA ILI GOVEDO**
Goran Babić
DNEVNICI (6)
- 19** **IŠTIJAVANJE**
Željko Kresojević
IZBJEGLIČKE PRIČE
- 20** **JEDNA JE MAJKA**
Igor Ružić
KAZALIŠTE, PREDSTAVE MAJKA I DIJETE,
MAJKA I DECA
- 23** **ISTORIJA TALENTA I
POVEST HRABROSTI**
Vule Žurić
KNJIGE, KNJIGA O SRETENU STOJANOVIĆU
- 25** **MERA NEIZMERIVE REČI**
Jovana Milovančević
IN MEMORIAM,
GORAN PETROVIĆ (1961. – 2024.)
- 27** **NA STRANI RAŠE POPOVA**
Milivoj Nenin
KNJIGE, MOKRINSKI ČAROBNAK
- 30** **OTKRIĆE, PUTOVANJE**
Nikola Živanović
POEZIJA DEJANA ILIĆA
- 34** **PJESNIK STAROG NOVOG SVIJETA**
Đorđe Matić
KNJIGE, DRUŠTVENO KNJIGOVODSTVO
- 36** **ZAGONETKA TABAŠEVIĆ**
Vladan Bajčeta
KNJIGE, NOĆENE REČI
- 38** **ZAPISI O BLAGOUTROBIJU**
Đorđe Nešić
KNJIGE, DODATAK JELIMA
- 40** **PISMO I OŽILJCI**
Milka Risović
ESEJ O ROMANU NIOTKUDA S LJUBAVLJU
- 44** **ODBRANA POEZIJE**
Muharem Bazdulj
ESEJ, ERNESTO SABATO
- 47** **ŠTUKA KOD ZUBARA**
Đorđe Nešić
POEZIJA
- 49** **KNJIGA ZA DECU I DORASLE**
Blagoje Baković
OSVRT, ŠTUKA KOD ZUBARA
- 50** **STARA GARDA**
Drago Kekanović
DRUGA ANTOLOGIJA, STEVO DRAKULIĆ
- 53** **GOLOGLAVAC**
Slobodan Grubač
PROZA
- 55** **O VODI, VODAMA KOMOGOVLJANSKIM
I OTVORENIM KAVERNAMA
BOŠKA ZEBIĆA**
Miloš Kordić
SJEĆANJE
- 66** **PRIJATELJ KOJI NAS JE ČITAO**
Drago Kekanović
IN MEMORIAM,
JOVO ČORAK (1937. – 2024.)
- 67** **PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD DANA REPUBLIKE DO TRI JERARHA

Nenad Jovanović

OSAM DECENIJA OD JUGOSLAVIJE – Okrugle 80. godišnjice stvaranja nove Jugoslavije 29. 11. 1943. u Hrvatskoj se sjetio malo tko, osim srpskih organizacija koje su to obilježile na više načina. Uoči godišnjice, u Zagrebu je 24. i 25. novembra održana međunarodna akademska konferencija “Devedesete: Srbi i Hrvati u regionalnom i globalnom kontekstu” koju su organizirali Arhiv Srba u Hrvatskoj i “Tragovi”, časopis za srpske i hrvatske teme, u partnerstvu s Institutom društvenih nauka iz Beograda.

- Cilj konferencije je predstavljanje rezultata istraživanja proučavanja onog što se događalo 90-ih u kontekstu tadašnjih i aktualnih srpsko-hrvatskih odnosa, identificirati slabije istražene teme kako bi se potaknula daljnja istraživanja te predstaviti nove dokaze i dokumente vezane uz interpretaciju događaja i procesa vezanih uz 90-te i raspad Jugoslavije, naglasio je urednik Tragova i predsjednik Savjeta SNV-a Dejan Jović, najavljujući i izdavanje zbornika s izlaganjima.

Godišnjicu II zasjedanja AVNOJ-a obilježili su i Antifašistička liga, SNV i Igmanska inicijativa koji su u Zagrebu organizirali dvodnevnu konferenciju “Fašizam i antifašizam 80 godina poslije AVNOJ-a” na kojoj je istaknuta potreba oživljavanja antifašističkih vrijednosti u uvjetima uznapredovalog revizionizma, jačanja desničarskih i neonacističkih krugova koji šire nesigurnost, neravnopravnost i nejednakost, ne samo na ex-jugoslavenskim prostorima nego i u europskim okvirima.

Na sam datum proglašenja nove Jugoslavije, predzadnjeg dana novembra u Galeriji Prosvjete u Zagrebu otvorena je Izložba “Arhive prijateljstva – poetike otpora”. Organizatori izložbe koja je trajala do 12. decembra bili su Kooperativa – Regionalna platforma za kulturu i SKD “Prosvjeta”. Kon-

cept su osmislile kustosice Milica Pekić i Iskra Geshoska, za dizajn je zaslužan Dejan Dragosavac – Ruta, izvršni producenti i suradnici bili su Dejan Koščak, Ena Grabar i Tijana Ana Spasovska, a režiju i montažu video intervjua proveli su Veton Nurkollari i Eroll Bilibani.

Desetak dana kasnije Dejan Jović predstavio je svoju knjigu “Uvod u Jugoslaviju” koja je nedavno objavljena u izdanju Frakture i SKD Prosvjete. U svom izlaganju Jović je ukazao na nedovršenost tranzicije u zemljama bivše Jugoslavije, od političke do ekonomske, državne i identitetske. Raspad Jugoslavije je bio sveobuhvatan, kao i dezintegracija republika 90-ih.

... I CRNJANSKOG – Povodom 130 godina od rođenja Miloša Crnjanskog, 29. novembra u Biblioteci Prosvjete u Zagrebu sveučilišni profesor u penziji Dušan Marinković održao je predavanje o djelima ovog čuvenog književnika. Miloš Crnjanski pripadao je generaciji književnika i pjesnika koja je obilježila period od 20-ih do 70-ih godina prošlog vijeka i bio upisan u sve antologije jugoslovenske književnosti, kazao je Marinković, govoreći o njegovim najznačajnijim djelima.

DAN PERE KVRGIĆA – Prvog decembarskog dana u prepunoj dvorani Doma kulture u Moravicama održan je prvi Dan Pere Kvrđića u čast doajena glumišta koji je ostavio neizbrisiv trag na kulturu i umjetnost. Prikazane

su predstave "Potraga za Frankopanskim blagom" u izvođenju Kotar teatra i Gradskog kazališta Zorin dom iz Karlovca te "Pračovjek" u izvođenju Zakon teatra. Direktor Kotar teatra Matija Kezele ocjenjuje to uspješnim početkom suradnje jedinog profesionalnog kazališta u Gorskom kotaru i Mjesnog odbora Moravice. Kroz otvaranje Kazališne scene Pero Kvrgić u Delnicama i postavljanje Spomen ploče u Moravicama, dato je do znanja da se neće odustati od obilježavanja počasti Peri Kvrgiću koji je svojim predanim radom i ljubavi prema Gorskom kotaru zadužio ovaj kraj, a izražena je i želja da ova manifestacija već ove godine preraste u tradicionalno događanje.

RUSKINJE I RUSI U PROSVJETI – U prostorijama Prosvjete u Zagrebu održan je susret pripadnika i pripadnika ruske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Tom je prilikom okupljene razveselila revija narodnih nošnji višenacionalne Rusije koju je osmislila modna kreatorica Elena Dumančić iz Osijeka, kao dio projekta "Kulturna raznolikost je naše bogatstvo". Prikazivanju 13 narodnih nošnji iz svih krajeva Rusije prethodio je nastup muške pjevačke grupe koja djeluje pri zagrebačkom pododboru "Prosvjete". - Ovo je bio skup naše koordinacije u kojoj su predstavnice udruga došle iz svih krajeva Hrvatske – iz Splita, Rijeke, Pule, Osijeka, Međimurja i Zagreba. Mogu reći da smo jako smo zadovoljni politikom koju provodi Hrvatska zato što sve nacionalne manjine imaju pravo na očuvanje kulturna autonomije – ističe Tatjana Micolaj, predsjednica udruge Kalinka. Predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH Tibor Varga pohvalio je aktivnosti ruskih udruga koje svake godine imaju sve bolje programe.

LIKOVNJACI, KOLONISTI – U organizaciji karlovačkog pododbora Prosvjete u Karlovcu je održana jesensko-zimska likovna kolonija uz sudjelovanje 12 slikara iz Zagreba, Jastrebarskog, Velike Kladuše i Karlovca. Zbog lošeg vremena radilo se u prostorijama pododbora, što je rezultiralo s novih 20 djela u raznim tehnikama - pejzaža, portreta i apstraktnih djela.

Po riječima predsjednika pododbora Milana Lapčića, sekcija je organizirala ili učestvovala na više od 200 kolonija. U tom je vremenu nastalo više stotina likovnih radova akademskih slikara, likovnih nastavnika, učitelja i pedagoga kao i slikara amatera. Mnogi od tih radova poklonjeni su SPC-u, brojnim prijateljskim i pobratimskim pododborima, vijećima srpske zajednice i udruženjima antifašista, a dobar dio je ostao u fundusu pododbora. Sljedeća likovna kolonija planirana je za proljeće ove godine.

ČETVRT V(IJ)EKA SRPSKOG – Društvo za srpski jezik i književnost obilježilo je u Srpskom kulturnom centru u Vukovaru 25 godina uspješnog postojanja i rada. Po mišljenju predsjednice Mare Bekić, profesorice srpskog jezika i književnosti, u ranijim vremenima srpski jezik je na određeni način bio zapostavljen zbog čega je neophodno vraćanje kulturne baštine u krilo naroda, što će biti dug proces. Mi samo mislimo da govorimo srpski jezik, zato što ne znamo drugačije i nemamo od koga da učimo, smatra Bekić.

PODOBOR U BENKOVCU – Drugog decembarskog dana u crkvenoj sali Srpske pravoslavne crkvene parohije Benkovac održana je skupština na kojoj je zvanično osnovan pododbor SKD –a Prosvjete Benkovac. Na osnivačkoj skupštini okupilo se 65 novih članova Prosvjete koji su jednoglasno izabrali novo rukovodstvo pododbora. Za predsjednika je izabran Dalibor Ardalić, zamjenik predsjednika je Dalibor Popović, a sekretar pododbora je Ivana Vujko. Svojim prisustvom osnivačku skupštinu je uveličala potpredsjednica Vlade Republike Hrvatske Anja Šimpraga. Skupštini je prisustvovao i Slobodan Živković, generalni sekretar SKD „Prosvjeta“. Nakon održane skupštine, na zadovoljstvo svih prisutnih, najmlađi članovi su se predstavili s nekoliko koreografija koje su uvježbali u prethodnom periodu pod vodstvom umjetničkog rukovodioca Željke Relić.

SLIKARICA U BIBLIOTECI – Povodom 150-godišnjice rođenja najslavnije srpske slikarke Nadežde Petrović u Biblioteci Prosvjete u Zagrebu 6. decembra održano je predavanje "Crveno i zeleno" koje je održala slikarica i voditeljica likovne sekcije pododbora Lana Kovačević. Nadežda Petrović je prva modernistička slikarica koje je razvila svoj stil, napravivši oko 300 slika, sto skica i više akvarela. Imala je samostalne izložbe u Beogradu i Ljubljani te više grupnih. Uz slikanje bavila se i fotografijom, naročito u zadnjim godinama života kad od 1913. kao dobrovoljna bolničarka učestvuje u Balkanskim ratovima i Prvom svjetskom ratu do svoje smrti u Valjevu. Predavanje je obogatilo kviz u kojem su prisutni morali pogađati koje je slike naslikala Nadežda Petrović, kao i koja slika pripada kojem stilu.

ZAJEDNIČKA DUŠA – U prostorijama osječkog Pododbora “Prosvjete” 8. decembra održana je promocija zajedničke zbirke pjesama sedmoro članova Književne sekcije pododbora “Pjesma je naše duše dar”. Autori zbirke su Katica Kaća Janković, Mara Jurković, Petar Malbaša, Nataša Cvijančević, Radojka Rakić Piškorjanac, Milenko Vasiljević Čiko i Mihajlo Mića Zečević, a suizdavač osječki pododbor Prosvjete, čiji je predsjednik Zdenko Čikara naglasio da je to zajednička zbirka pjesama koja je izašla 23 godine nakon prethodne.

Milenko Vasiljević Čiko govorio je o petogodišnjem postojanju i radu Književne sekcije pododbora baziranom na objavljivanju samostalnih knjiga pojedinih članova te nastupa pjesnika na kulturnim manifestacijama.

SEMINAR KOD DONJE STUBICE – U Termama Jezerčica od 8. do 10. decembra održan je završni seminar programa usavršavanja umjetničkih rukovodilaca folklornih ansambala “Prosvjete”. U protekle dvije godine, kroz osam modula, polaznici programa imali su priliku upotpuniti znanja iz tradicionalnih igara, plesova i pjesama. Poseban akcenat stavljen je na folklorno naslijeđe Srba iz Hrvatske, pa su se polaznici upoznali sa bogatstvom tradicije Srba iz Baranje, Slavonije, Korduna, Like, Banije, ali su također obrađivane i najznačajnije koreološke cjeline sa prostora Srbije. Pored samih elemenata plesa, kroz praktična plesna predavanja, vokalne radionice i teorijska predavanja, obrađivani su i scenski nastup, postavke na pozornici, narodna nošnja... U programu je učestvovalo preko 40 najvećih zaljubljenika u folklornu tradiciju, iz svih područja Hrvatske, koji svojim nesebičnim trudom i zalaganjem prenose znanja i ljubav prema narodnoj tradiciji na nove generacije uz predavače, profesoricu Sanju Ranković, Zdravka Ranišavljevića, Dalibora Milovančevića i Janka Dimitrijevića.

POZORIŠTE U BOROVU – Povodom 105 godina od završetka Prvog svjetskog rata, u velikoj sali Kulturnog centra Borovo, u organizaciji VSNM-a općine Borovo odigrana je predstava “Ubi me kurje oko”. Protagonisti su poznati srpski glumci Vesna Stanković, Srđan Ivanović i Milan Kalinić, a priča je to o malom čovjeku koga je zahvatio vihor velikog rata, ispričana isljedniku 1945. godine, po oslobođenju Beograda u Drugom svjetskom ratu.

LICA I NALIČJA MANJINSKOG OBRAZOVANJA – U Zagrebu je predstavljen zbornik radova “Lica i naličja obrazovanja. Interkulturalnost i obrazovanje na manjinskim jezicima i pismima”. Zajednički su ga uredile istraživačica i lingvistkinja Nina Čolović te izvanredna profesorica na katedri za sociologiju zagrebačkog Pravnog fakulteta Antonija Petričušić, a radove potpisuju stručnjaci i stručnjakinje u polju obrazovnih politika,

među kojima i oni angažirani u nekom od modela manjinskog obrazovanja. Zbornik je rezultat istoimene međunarodne konferencije koja je 2022. održana u organizaciji Odjela za obrazovanje SNV-a.

KAKO JE BARANYA POSTALA BARANJA – Pododbor Prosvjete u Belom Manastiru organizirao je predavanje na temu promjene naziva mjesta u Baranji tokom 1922. godine.

Usljed novih političkih okolnosti, odnosno ulaskom dijela Baranje u sastav Kraljevine SHS, došlo je do demađarizacije u kojoj je trebalo iz javnog prostora ukloniti sve političko-ideološke tragove prethodne države, Austrougarske i Mađarske, što se, pored ostalog, posebno odnosilo na nazive mesta, ulica i spomenika, naglasio je predavač je Aleksandar Horvat iz Muzeja Vojvodine u Novom Sadu. Zvanična odluka o promjeni naziva mesta u Bačkoj, Banatu i Baranji donesena je 15. maja 1922. godine. Osnovni cilj bio je zamjena mađarskih imena naselja novim imenima u slovenskom duhu, da dobiju srpsko-hrvatska imena. Kriteriji za promjenu naziva bili su prijedlozi srpskog, bunjevačkog i šokačkog stanovništva, rekao je Horvat.

POHOD U SELA – Tradicionalna manifestacija “Selu u pohode” Zajedničkog veća opština iz Vukovara, održana je 13. decembra u Domu kulture u Dalju. U skladu s ciljevima programa da se kroz scenski nastup grupa ili pojedinaca predstavi svako mjesto, s njegovom bogatom prošlošću, tradicijom, kulturom i običajima, posjetioci su imali priliku da vide prikaz Kraljice, običaja koji je u Dalju obnovljen 2010. godine. Predavanje na spomenutu temu održao je historičar Veljko Maksić, predsjednik Odbora za kulturu i sport ZVO-a, dok su običaj prikazali članovi SKUD-a Branko Radičević. U Kraljice su obično išle djevojke početkom leta da bi se zaštitila polja. Odevene u belo, uz pesmu obilaze domaćinstva u selu i traže zaštitu od nevremena. Domaćinstva koja su primala Kraljice imala su otvorene kapije, a najatraktivnije je bilo tamo gde su bili devojka za udaju ili momak za ženidbu, podsjeća Jasmina Kolundžić, predsjednica SKUD-a. Dva dana kasnije ta je manifestacija održana u Popovcu uz nastup vokalno instrumentalnog etno ansambla “Đurđevak”, KUD-a Ostrovo, pododbora Prosvjete iz Jagodnjaka i folklornog ansambla “Čuvari tradicije baranjskih Srba” iz Belog Manastira.

TECI, LIKO – U dupke punoj dvorani Srpskog privrednog društva Privrednik 15. decembra održan je etno-konzert Dobrivoja Pavlice, instrumentalista, kompozitora i vrsnog poznavaoa ličke tradicije, koji se predstavio najpoznatijim ojkanima Like, Bukovice, Banije i Korduna u čemu mu se priključivala i publika. Moralnu, prijateljsku i pjevačku podršku dali su mu i članovi Ličkog prela i supruga Đurđica Borić. - Lički ojkan je izvorna narodna melodija svih Ličana, bez obzira na vjeroispovijest, rekao je Pavlica koji, kako kaže, najviše voli pjesme o Tesli. A osim

što pjeva, izdaje i knjige kao što su "Narodno blago Like", "Najljepše šale o Dani i Mani" i "Lička narodna nošnja" s osvrtom na život i rad velikog naučnika iz Like.

MANJINA SVE MANJE – Profesor zagrebačkog Fakulteta političkih nauka Siniša Tatalović u Zajedničkom veću opština (ZVO) održao je promociju knjige "Nacionalne manjine u Hrvatskoj (politika, obrazovanje i kultura)", čiji je izdavač SKD "Prosvjeta". Radi se o dopunjenom izdanju knjige iz 2005. u kojoj se bavi nacionalnom historijskom perspektivom i suvremenim položajem manjina, a poseban naglasak stavljen je na pitanja politike, obrazovanja i kulture. Knjiga je 2005. bila analiza okvira za zaštitu nacionalnih manjina, koji je oblikovan nakon donošenja Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Tada smo imali samo okvir, a nismo imali sliku, rekao je Tatalović. Ukazao je na pad broja pripadnika nacionalnih manjina koje su 1991. činile 23 posto, dok je danas njihov udio u ukupnom broju stanovnika pet posto, a manjinska populacija je u prosjeku deset godina starija od većinskog naroda.

MILUTINOV KALENDAR – Međunarodna konferencija "Sto godina novojulijanskog kalendara Milutina Milankovića" od 14. do 16. decembra održavana je paralelno u Beogradu i Dalju, gdje je domaćin bio Kulturno-naučni centar Milutin Milanković. Tom su prilikom članovi udruženja Milutin Milanković iz Beograda posjetili naučnikovu rodnu kuću u Dalju, gdje je otkriven tzv. sunčani sat. Milanković je 1923. na poziv Srpske pravoslavne crkve, na Vaseljenskom saboru u Carigradu boravio tri sedmice i u tom vremenu napravio reformu julijanskog kalendara, stvorivši do sad najprecizniji kalendar, koji u odnosu na tropsku godinu prednjači svega dve sekunde i koji će korekciju trebati tek nakon 40.000 godina. Kalendar je prihvaćen na Saboru, ali ga predlagači iz SPC-a i Ruska pravoslavna crkva nikad nisu primijenili u praksi.

CRTAM, PIŠEM, STVARAM – Završnom svečanošću i projekcijom nagrađenih video uradaka, 15. decembra u prostorijama "Prosvjete" u Zagrebu, završen je projekt Prosvjete "Crtam, pišem, stvaram". Od 2021. do kraja 2023. učenici od prvog do osmog razreda osnovne škole iz mnogih sredina u Hrvatskoj, učili su srpski jezik i ćirilicu putem stvaranja umjetničkih radova, crteža, sastavka i video uradaka. Projekt je pokrenut kad su škole zbog epidemije kovida u velikoj mjeri bile zatvorene. - Htjeli smo ostati u kontaktu s učenicima i ponuditi im nove sadržaje kako bi bili što aktivniji i imali raznovrsniji program tokom vremena koje provode kući uz on-lajn nastavu. Predložili smo ga Ministarstvu znanosti i obrazovanja koje je odobrilo program i finansijski nam pomoglo, kao i SNV - kaže Maja Matić iz Prosvjetinog Centra za obrazovanje "Sava Mrkalj" koja je vodila

program, pod početka do kraja on-line. Ove godine ukupno su učestvovala 243 učenika.

RIJEČKI PROGRAM PLUS – Na Danu otvorenih vrata riječkog Programa plus, kojim je ujedno obilježen i praznik Sv. Nikole, u prostorijama riječkog pododbora Prosvjeta okupio se velik broj djece i roditelja. Predstavljene su aktivne radionice Programa plus u Rijeci - likovna, fotoradionica, radionica gitare, talijanskog jezika te medijske pismenosti. Uz glazbu i grickalice djeca su imala priliku pokazati što su sve naučila u nešto više od dva mjeseca koliko se program odvija, ali i vidjeti što se radi na ostalim radionicama koje ne pohađaju, družiti se te steći nove prijatelje. Svečanost je uvećana nastupom folklornog ansambla Sveti Nikola.

ĐOLA U OSIJEKU – U prostorijama "Prosvjete" u Osijeku otvorena je izložba slika 19. saziva Likovne kolonije "Đola 2022" Likovne radionice „Petar Dobrović“ iz Darde. Nakon obraćanja predsjednika pododbora Zdenka Čikare, o izložbi je govorila Rada Marković, akademska slikarica, članica pododbora iz Darde, koja je ujedno i glavni organizator likovne radionice. U drugom dijelu programa profesor i likovni kritičar Pero Matić predstavio je izložbu s 28 likovnih radova različite tehnike i motiva, od akademskih slikara do amatera i djece.

POKONDIRENA TIKVA U VARAŽDINU – Vijeće srpske nacionalne manjine Grada Varaždina obilježilo je 16. decembra svoju krsnu slavu – Svetog Nikolu, a skup su uvećali aktivisti iz udruženja Uranak, izvodeći prvi čin proslavljene dramske predstave "Pokondirena tikva" Jovana Sterije Popovića koju, su osim u Varaždinu, s velikim uspjehom izvodili u Moravicama, s očekivanjem da je prikazuju i u drugim sredinama u Hrvatskoj.

KRNJAČKI KONCERT – U sportskoj dvorani Osnovne škole „Katarina Zrinska“ u Krnjaku 16. decembra održan je tradicionalni godišnji koncert tamošnjeg pododbora Prosvjete. Pred 300-ak gledalaca predstavili su se domaćini s dvije grupe iz folklorne sekcije – mlađom „S igrama iz Levča“ i starijom igrama iz Crne trave, Užica i Leskovca, kao i ženskom pjevačkom grupom. Predstavili su se i poddbori iz Vrginmosta, Vojnića i Korenice.

BOGATI VIKEND U OSIJEKU – Preko vikenda 16. i 17. decembra osječki pododbor Prosvjete organizirao je dva kulturna događaja. Prvog dana održana je izložba radova Likovne sekcije „Kreativno čoše“, a dan kasnije u Crkvenoj sali Srpske pravoslavne crkvene opštine Osijek održan je godišnji koncert Srpskog Pevačkog Društva Javor iz Vukovara na kojem je nastupilo 13 članova najmlađe grupe Javorčići. Na 45-minutnom koncertu, koji je pratilo više od stotinu djece, članova i gostiju, Javorčići su izveli 14 pesama pod vodstvom dirigenta Aleksandre Krtinić.

PODOBOR U BJELOVARU – U Srpskom kulturnom centru „Pavle Solarić“ u Bjelovaru 21. decembra održana je osnivačka skupština pododbora Bjelovar koju je vodio generalni sekretar Prosvjete Slobodan Živković. Izabrano je rukovodstvo na čelu s predsjednicom Dankom Jarić, te utvrđen i podržan plan rada za naredni period. Već 4. januara u prostorijama u organizaciji Prosvjete i SKC-a održana je izložba ikona preminule daruvarske umjetnice Perside Žutinić koja je godinu dana ranije izložena u Zavičajnom muzeju u Daruvaru, u okviru manifestacije Srpski tradicionalni običaji za Božić. O ikonama i radu Perside Žutinić govorila je autorica postava Majana Štor.

ZAIGRAJMO ZAJEDNO – Srpsko kulturno-umetničko društvo Sveti Sava iz Tenje s gostima iz nekoliko pododbora Prosvjete i folklornih društava iz okruženja, održalo je 22. decembra u tom mjestu cjelovečernji koncert pod nazivom „Zaigrajmo zajedno“. Bila je to prilika da se obilježi kraj još jedne kalendarske godine i sve ono što su društva odradila u prethodnom periodu. U programu u prostoru Hrvatskog doma u Tenji, osim domaćina, učestvovali su KUD Srem iz Markušice, Folklorni ansambl Čuvari tradicije baranjskih Srba iz Belog Manastira, Zavičajno udruženja Srba Ozrena i Posavine iz Borova, članovi Prosvjetine Koordinacije za zapadnu Slavoniju i Moslavinu, odnosno poddbori Virovitica, Daruvar i Garešnica te Plesna grupa Venera iz Vukovara. Na sceni su se izmjenjivale koreografije igara iz Slavonije, Baranje, Moslavine, Ozrena i Posavine i najčešće igre iz Srbije.

SKUPŠTINA PROSVJETE – U Zagrebu je 23. decembra održana izvještajna sjednica Glavne skupštine Srpskog kulturnog društva Prosvjeta na kojoj je ukazano na uspjehe društva tokom ove, te na zadatke koji predstoje u 2024. godini. - Godina koja je na izmaku prošla je u znaku iskoraka u rješavanju problema s kojima se niz godina suočavala Prosvjeta. Konačno je riješen problem posjeda dvorišta u Preradovićevoj ulici u Zagrebu, gdje se nalazi zgrada Prosvjete koju smo najvećim dijelom renovirali i stavili u funkciju. Ostaje uređenje fasade s čime će se ubrzo krenuti - rekao je predsjednik SKD-a Prosvjeta Mile Radović.

- U 2024. počinju pripreme oko stvaranja preduslova za izgradnju Srpskog kulturnog centra koji će imati značajnu ulogu ne samo za grad Zagreb, nego i na državnom nivou. Vrlo skoro počinje rušenje baraka i garaža u dvorištu. Istovremeno će se pripremati projektna dokumentacija - naglasio je Radović. Naredna godina je u Prosvjeti izborna. Najprije će tokom godine biti održavani izbori za rukovodstva pododbora, a nakon toga za samo Društvo.

Istovremeno trebamo raditi na pomlađivanju te osmisliti nove projekte i programe. Prosvjeta u mnogim sredinama mora biti primjer kako se organiziraju i provode aktivnosti - kazao je. Kako je 2024. u znaku jubilarnih 80 godina od osnivanja Prosvjete u Glini, bit će nužno formirati odbor za pripremu obilježavanja te godišnjice i definirati program. Naglasci operativnog plana su i dalje jačanje institucije i osnaživanje pododbora te njihovo regionalno povezivanje u okviru koordinacija koje bi lakše mogle osmišljavati programe od regionalnog značaja. Naglasci su na edukaciji postojećeg kadra i pojačanja u vidu zapošljavanja te širenja finansijskih mogućnosti Prosvjete, nastavak i napredovanje u kulturnim aktivnostima, poboljšanje tehničke opremljenosti i odnosa s javnošću.

Težište rada bit će i dalje na učešću u razvoju školske autonomije Srba u Hrvatskoj, kako kroz prisustvo i pomoć u realizaciji A modela u Istočnoj Slavoniji, tako i u uvođenju B i C modela u ostalim dijelovima Hrvatske, posebno u velikim gradovima, navodi se u operativnom planu.

Ukazuje se na nastavak informativne i izdavačke djelatnosti u svrhu produbljene obrade tema vezanih za istoriju i kulturu Srba u Hrvatskoj, kao i suvremenih tema važnih za život srpske zajednice. U okviru širenja mreža partnera, Prosvjeta planira nastavak aktivne suradnje sa SNV-om, ZVO-om, Privrednikom i Sportsko rekreativnim društvom Srba u Hrvatskoj.

ZAVIJAO IH VJETAR – Karlovački pododbor Prosvjete i njegova Književna sekcija organizirali su 28. decembra tribinu o knjizi "Vjetrovom vijani - Spomenica Srpskog kulturnog društva Prosvjeta" koja govori o sudbini Srba u Hrvatskoj, od početka 20. vijeka, preko Prvog i Drugog svjetskog rata do druge polovine 20. vijeka. Knjigu izdanu 1971. u Zagrebu čine tekstovi grupe autora, a urednik je bio nekadašnji predsjednik Prosvjete Stanko Korać. Uvodno izlaganje i diskusiju moderirao je profesor Dragan Grubješić.

UZ HARMONIKU DO KRAJA GODINE – Već tradicionalnim koncertom, održanim 29. decembra u Domu kulture u organizaciji tamošnjeg pododбора Prosvjete i KUD-a Željezničar, Moravičani su zaključili aktivnosti u prošloj godini. Osim ansambala dvaju domaćina nastupio je Folklorni ansambl Svetog Nikole iz Rijeke. - Kraj godine savršen je za stvaranje presjeka rada u protekloj godini, a naš je bio vrlo plodonosan i šarolik, pa je red bio i da to proslavimo, rekao je predsjednik pododбора Novica Vučinić. Nešto ranije, 17. decembra pododbor Prosvjete organizirao je studijsko putovanje u Zagreb gdje ih je dočekaao Nikola Vukobratović iz Arhiva Srba u Hrvatskoj i proveo ih rutom važnih srpskih institucija.

ZIMSKA ŠKOLA PROSVJETE – Od 27. do 30. decembra u Centru za edukaciju Crvenog krsta iz Osijeka u Orahovici održana je zimska škola srpskog jezika i kulture "Orahovica 2023" na kojoj se u cilju učenja i druženja okupilo 30 učenika starosti od 8 do 16 godina. Polaznici zimske škole bili su iz Slavonije, Baranje, Banije i Zagreba a SKD Prosvjeta je osigurala stručno vodstvo i predavače. Polaznici su imali edukativnu radionicu vezanu uz Crveni krst te iz srpskog jezika, radionicu folkloru i starih igara, čitali su književne tekstove, pjevali, slušali predavanje na temu heraldike srpskih grbova i zastava... Posljednji dan zimske škole učenici su imali radionicu iz srpskog jezika na kojoj su pisali ćirilčnim pismom poruke iz kraja odakle dolazi, da bi na kraju organizirano posjetili vidikovac i manastir Sv. Nikole u Orahovici.

U KOLOŽEG S KALENDARIMA – Četvrtu godinu zaredom glinski pododbor Prosvjete izdaje kalendar s lokalnim motivima, odnosno fotografijama sela u okolici Gline nastalim početkom 60-ih godina. U trend "lokalnih" kalendara uključio se i kalendar koji izdaje društvo Srpska narodna čitaonica i knjižnica u Vrepcu, a priredili su ga Nikola Cetina i Željko Narančić. Na svakoj od 12 stranica "Vrebačkog kalendara" je neki od motiva sela. Motivi su na zadnjim stranicama kalendara dodatno prošireni fotografijama, dokumentima i tekstovima. Osobitost kalendara su narodni izrazi za mjesece u godini, od koložega do koledara.

KO TO REČE BADNJE VEČE – Na pravoslavno Badnje večer, 6. januara, u Baranjskoj srpskoj kući u Belom Manastiru, koja se nalazi tik do hrama Svetog Arhangela Mihaila, folklorni ansambl "Čuvari tradicije baranjskih Srba", pod vodstvom predsjednice Svetlane Žarković, upriličilo je prikaz običaja unošenja badnjaka i slame u kuću, kao i recitacije u duhu Badnje večeri i Božića. Svoj prisutnoj djeci podijeljeni su božićni paketići, a svi gosti posluženi su toplim čajem i posnim kiflama. Time je Folklorni ansambl svima koji Božić slave po julijanskom kalendaru poželio zdravlja, sreće, mira, uspjeha i veselja.

ALBANSKA GOLGOTA – U prostorijama pododbora SKD Prosvjeta u Osijeku održano je predavanje na temu Albanske golgote, jedne od najvećih srpskih tragedija u 20. vijeku. Kako je rekao historičar Zoran Jakšić, nakon fascinantnih pobjeda srpske vojske nad puno nadmoćnijim austrougarskim divizijama 1914. na početku Prvog svjetskog rata, u jesen 1915. uslijedila je velika ofanziva združenih austrougarskih i njemačkih vojnih snaga. Usprkos otporu, armada od oko 800.000 neprijateljskih vojnika brzo je prešla rijeke Savu i Drinu, duboko prodrila na teritorij Srbije i počela potiskivati znatno malobrojniju srpsku vojsku prema jugu. Preko mjesec dana povlačilo se 400.000 ljudi u kolonama pomiješane vojske i civila, trpeći napade albanskih komita koji nisu priznavali vlast vrhovnog komandanta albanske vojske Esad paše Toptanija, saveznika Srbije. Samo je 120.000 vojnika i 60.000 civila stiglo do obale, ali kako pomoć, pogotovo hrana nije bila isporučena, slijedio je novi dugi marš iscrpljene srpske vojske od 240 kilometara, po hladnom vremenu i kiši do albanskog grada Valone. Tamo je preko sto hiljada vojnika prevezano na grčki otok Krf gdje se umiranje nastavilo, pa je od 23. januara do 23. marta 1916. umrlo 4.847 ljudi na otoku Vido gdje su bili najteži bolesnici. Generalno, u tom je maršu pomrlo 240.000 vojnika i civila. Nakon oporavka, oko 150.000 pripadnika Srpske vojske priključilo se savezničkim trupama na Solunskom frontu kojeg su 1918. nakon dvije godine teških borbi i probile.

SRPSKO VEČE – U restoranu Globus na Zagrebačkom velesajmu, u noći s 13. na 14. januara u organizaciji Srpskog narodnog vijeća održano je Srpsko večer, najznačajnije i najmasovnije nezvanično društveno okupljanje srpske zajednice i njenih prijatelja u Hrvatskoj. Preko 1.400 gostiju, u punom restoranu, moglo je uživati u predivnoj atmosferi koju su stvorili poznata pjevačica Zorica Brunclik sa svojim orkestrom, sastav Prava stvar iz Novog Sada i folkloriši pododbora Prosvjete iz Krnjaka.

I LAPČANI U PRIČI – Mreži od 55 pododbora Prosvjete širom zemlje 15. januara ponovo se nakon višegodišnje pauze pridružio i pododbor u Do-

njem Lapcu. Na osnivačkoj skupštini kojoj je predsjedavao generalni sekretar Prosvjete Slobodan Živković, uz prisustvo načelnika općine Ilije Obradovića i 18 prisutnih članova novog pododbora, jednoglasno je izabrano novo rukovodstvo s četvorogodišnjim mandatom, Za predsjednicu je izabrana Radmila Kuga, za zamjenicu Jelena Bajić, a za sekretaricu Svetlana Bajić uz Dušana Đukića i Jovanu Obradović kao članove predsjedništva.

NOVI NASLOVI – Kako bi popunili postojeći knjižni fond i udovoljili interesu građana, bibliotekari borovskog pododbora Prosvjete nabavili su 37 novih naslova autora čije su knjige najviše posuđivane u borovskoj biblioteci. Nove knjige su kupljene zahvaljujući redovnim sredstvima Savjeta za nacionalne manjine RH, a među njima su i one Dejana Lučića, Vanje Bulića, Borislava Pekića, Milutina Milankovića, Drage Kekanovića, Slavenke Drakulić, Jelene Bačić Alimpić te Ljiljane Habjanović Đurović. Sve knjige su za odrasle, a Biblioteka trenutno raspolaže fondom od gotovo 12 hiljada naslova.

POSLEDNJI JUGOSLAVEN – U zagrebačkom Novinarskom domu 25. januara predstavljena je knjiga Jovana Vejnovića "Posljednji Jugoslaveni – Sjećanja savjetnika Ante Markovića" koju je izdalo Srpsko narodno vijeće, a u kojoj je vanjskopolitički savjetnik posljednjeg saveznog premijera skicirao zadnje godine jugoslavenske države. - Knjiga ruši takozvani povijesni narativ koji nam je nametnut od 1990. godine, postavlja stvari na svoje mjesto, kronološki i činjenično. Ona je rekvijem za Jugoslaviju i sve one koji su vjerovali u tu državu, ali i rekvijem za međunarodni poredak. Jer da se nije u to vrijeme paralelno urušavao cjelokupni globalni poredak, onda se Jugoslavija sasvim sigurno ne bi raspala onako kako se raspala, rekao je Tomislav Jakić, novinar i u vrijeme Jugoslavije vanjskopolitički komentator Radio-televizije Zagreb, dok se Hrvoje Klasić, profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, složio da se radi o sjajnom publicističkom djelu.

SPORTSKO SRCE – U organizaciji Prosvjete 29. januara u Zagrebu, a dan kasnije i u Rijeci gostovala je predstava "Sportsko srce" Zvezdara teatra iz Beograda. Dvorana Satiričkog kazališta Kerempuh u Zagrebu bila je 29. pretijesna za sve koji su poželjeli vidjeti ovu tragikomediju o susretu petoro različitih ljudi u pečenjari u Zemunu za vrijeme trajanja Svjetskog nogometnog prvenstva u Rusiji kada Hrvatska i Francuska igraju u finalu. Autor ove predstave koja govori o opraštanju i pomirenju te mentalitetu i baštini jest Đorđe Milosavljević, režiser Milan Karadžić, a uloge glume Milutin Mima Karadžić, Nela Mihailović, Aleksandar Đurica, Nina Nešković i Milan Šurbanović. Dan kasnije predstava je s istim akterima odigrana i u Hrvatskom kulturnom domu u Rijeci s početkom u 20 sati. Karte su za obje predstave bile besplatne.

PUTEVIMA SVETOSAVLJA

PIŠE: **Nenad Jovanović**

Srpski svetitelj Sveti Sava kojeg se generacijama uzima kao zaštitnika školstva, krsna je slava

Srpskog kulturnog društva Prosvjeta. Kao i svaka godina Prosvjeta s nizom svojih pododbora organizira svetosavske akademije na kojima se podsjeća na značenje Svetog Save za srpski narod i pravoslavnu crkvu.

Na ovogodišnjoj Svetosavskoj akademiji SKD-a "Prosvjeta", održanoj 26. januara u Maloj dvorani Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog, dodijeljene su godišnje nagrade Prosvjete. Predsjednik Mile Radović je podsjetio na bogatu društvenu aktivnost srpskih organizacija u Zagrebu i Hrvatskoj od 19. vijeka naovamo, uključujući obilježavanje Sv. Save. - Osnivajući kulturne, obrazovne i privredne institucije te razvijajući kroz njih programe, naši prethodnici su gradili naš identitet i prepoznatljivost. Postigli su da srpska zajednica doprinosi razvoju Hrvatske i mjestima u kojima živi. Za to su zaslužni brojni pripadnici naše zajednice, od kojih ćemo nekima odati priznanja za dugogodišnji nesebičan rad, rekao je Radović. Svetosavsku besjedu držao je episkop buenosaireski i južno-centralnoamerički te administrator Eparhije zagrebačko-ljubljanske Kirilo - Kao i Hristos, tako je i Sveti Sava, odnosno Rastko Nemanjić prije 850 godina osiromašio i postao princ tišine da bi se mi, njegov srpski narod, obogatili njegovim siromaštvom, kazao je vladika i naglasio da je Sv. Sava obnovitelj monaštva, graditelj Hilandara i Žiće, prvi poglavar autokefalne srpske crkve, začetnik srpske književnosti, zakonodavac čiji je Nomokanon postao temelj crkvenog zakonodavstva kod drugih naroda, graditelj škola i bolnica namenjenih svim slojevima društva, diplomata, osnivač utočišta za sirote i uboge, osnivač socijalne zaštite... On je proveo srpski narod i crkvu kroz krize unija i bogumilske jeresi i upravio ga prema Jerusalimu. Njegovo delovanje bilo je duhovno i prosvjetiteljsko, naglasio je.

Odlukom glavnog odbora SKD "Prosvjeta", Povelja Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" za 2023. godinu dodijeljena je Ansamblu narodnih igara i pesama Srbije "Kolo" za koji je nagradu preuzeo direktor Zdravko Ranisavljević. "Kolo" je od osnivanja 1948. ostvarivalo ulogu centralnog ansambla narodnih igara i pjesama nekadašnje države, tako i tradiciju srpskog naroda izvan granica Srbije. Zahvaljujući odličnoj suradnji i nesebičnoj pomoći koju "Kolo" pruža "Prosvjeti", uspješno su realizirani projekti od vitalnog značaja za očuvanje i popularizaciju kulturnog nematerijalnog naslijeđa Srba iz Hrvatske, uključujući tu i dvogodišnji ciklus edukacije kooreografa i umjetničkih voditelja folklornih sekcija pododbora.

Godišnje priznanje "Zlatna značka" za 2023. godinu, dodjeljuje se članovima ili pojedincima koji su zadužili Društvo, doprinoseći ostvarenju njegovih ciljeva. Ove godine dobili su ga Petar Lađević, jedan je od osni-

vača Prosvjete i Srpskog demokratskog foruma čiji je rad obilježen povezivanjem ljudi različitih generacija i gradova te Milan Lapčić koji je 90-ih okupljao srpsku zajednicu u Karlovcu i bio jedan od osnivača tamošnjeg pododbora Prosvjete kojem je na čelu zadnjih godina, razvijajući rad likovne sekcije iza čijih su članova domaćinstva i nastupi na brojnim kolonijama. Godišnja nagrada "Desanka Đorđević" za zasluge u oblasti amaterskog stvaralaštva dodijeljena je Željki Relić koja je niz godina posvetila vođenju pododbora Prosvjete u Malom Gracu kod Gline, a krajem 2023. u Benkovcu obnovila je rad pododbora nakon dugogodišnje pauze.

Godišnju nagradu "Sava Mrkalj" za 2023. godinu za posebno vrijedan doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj, odlukom Glavnog odbora, dobio je pensionirani sveučilišni profesor Slobodan Uzelac, autor ili koautor 18 knjiga, te učesnik ili nosilac niza projekata koji nisu vezani samo za srpsku zajednicu. Bitno je i što je Uzelac jedan od osnivača brojnih srpskih organizacija, među kojima i Prosvjete kojoj je niz godina bio na čelu.

U svom obraćanju u ime nagrađenih Uzelac je naglasio da je nastojao pomoći koliko je mogao. - Radio sam ono što su moji prethodnici Stanko Korać, Velimir Sekulić i Milorad Novaković radili više i bolje od mene. Ono što se e događa danas, ono je što treba društvu u Hrvatskoj i širem prostoru, rekao je i podsjetio da Sava Mrkalj, po kojem je nazvana nagrada, u javnosti nije dovoljno tretiran s obzirom na značenje. On je preteča Vuka Karadžića o čemu javnost nedovoljno zna, ali i o veličini nekih drugih naučnika kao što je Milutin Milanković, ali i Vladimir Matijević, osnivač Privrednika. Rad Prosvjete na terenu je upravo način da se do toga stigne. Svjedočimo napretku i dokazujemo da dobro radimo svoj posao, na korist ne samo Društva, nego i Srba u Hrvatskoj i šire, podvukao je Uzelac.

Sveti Sava kao školska slava obilježen je i u Srpskoj pravoslavnoj opštoj gimnaziji "Kantakuzina Katarina Branković" u Zagrebu. Ove godine proslava je bila u znaku dvjestote godišnjice rođenja slavnog pjesnika Branka Radičevića. Direktor Gimnazije, protojerej stavrofor Slobodan Lalić podsjetio je na rad Svetog Save na izgradnji srpske pravoslavne autokefalne crkve čiji je postao prvi arhiepiskop kao i na područjima književnosti i zakonodavstva, kao i na ulogu Branka Radičevića, pjesnika srpskog romantizma i suvremenika Vuka Karadžića. Uoči akademije raspisan je konkurs za najbolji svetosavski rad na temu Branka Radičevića. Proforski žiri najboljim je proglasio onaj Marka Frankovića, drugo mjesto pripalo je Damiru Majcenoviću, a treće Đorđu Vukajloviću. Sam Franković glumio je velikog pjesnika u prigodnom recitatorsko-pjevačko-folklornom programu čiji su učesnici nagrađivani jakim aplauzima. Tom prilikom postavljena je i izložba učeničkih slika posvećena ovom pjesniku.

Na sam Savindan, obilježena je krsna slava Društva u prostorijama osječkog pododbora. Nastupili su članovi Muzičko-horske sekcije pododbora, pod vodstvom Miloša Milojevića, da bi zatim predsjednik pododbora Zdenko Čikara, održao predavanje "Sveti Sava, život i delo". Ovogodišnja Svetosavska akademija u Belom Manastiru u organizaciji pravoslavne parohije i

tamošnjeg pododbora privukla je čak tristotinjak posetilaca. Razlog leži u činjenici da su organizatori pripremili bogat kulturno-umjetnički program sa 93 učesnika posvećen životu i djelu Svetog Save.

U organizaciji Eparhije osečkopoljske i baranjske, u Srpskom domu u Vukovaru održana je svečana Svetosavska akademija. Poetsko-muzički program osmislila je beogradska glumica Biljana Đurović, profesorica scenskog govora. Program Akademije je uz nju vodio profesor Slobodan Beštić, prvak drame Narodnog pozorišta iz Beograda, a prisutnima se u prepunoj dvorani Srpskog doma obratio episkop Heruvim. - Moramo da imamo u vidu da je svetosavlje istrajavalo kroz vekove i ostajalo za večnost, kao pravi put na kojem naš narod treba da ide,

naglasio je episkop. Savindan je sjećanjem kolača i prigodnim programom obilježen i u vukovarskoj Gimnaziji u nastavi na srpskom jeziku i ćirilicom pismu, a programu su prisustvovali pripadnici verskog, društvenog i političkog života srpske zajednice.

U organizaciji SPCO Karlovac u prepunoj dvorani karlovačkog Gradskog kazališta Zorin dom, održana je svečana akademija na kojoj se u ime gradonačelnika obratio predsjednik Gradskog vijeća Marin Svetić. Nastu-

pile su članice hora pri Sabornom hramu Svetog oca Nikolaja u Karlovcu. Predstavu "Ohrabrenje Svetog Save" napisali su, režirali i odigrali Maša Pavlović i Vladimir Beljić, studenti glume i režije na Akademiji dramskih umjetnosti u Novom Sadu. Savindan su svečanim akademijama obilježili i članovi pododbora Prosvjete u Vojnici i Vrginmostu, kao i članovi VSNM-a Karlovca, te VSNM Koprivničko-križevačke županije i pododbor Prosvjete u Velikom Pogancu.

Liturgiju u bolmanskom Hramu svetih apostola Petra i Pavla služio je protojerej-stavrofor Slobodan Majkić, a proslava je završena deklamacijama djece o Svetom Savi, za što su deklamatorima i drugoj prisutnoj djeci uručeni pokloni, koje po tradiciji priprema svetosavski kum. Na sličan način praznik Svetog Save obilježen je u ostalim pravoslavnim crkvama u Baranji. U Jagodnjaku je u Vatrogasnom domu i u organizaciji Dobrovoljnog vatrogasnog društva, održana Svetosavska zabava, dok je u Dardi održana izložba ikona autora Miroslava Pavlovića u organizaciji pododbora 'Prosvjete i Likovne radionice "Petar Dobrović"'. Svetosavska akademija održana je i u Pakracu u čijem programu su učestvovala sve generacije pakračkog pododbora Prosvjete i sveštenstvo Eparhije pakračko-slavonske. Nakon akademije mališanima su uručeni paketići, koje su donacijama osigurali njihovi vršnjaci iz Republike Srpske. Centralna svetosavska akademija eparhije uz bogat kulturno-umjetnički program i druženje održana je u Daruvaru gdje su nastupili Svetlana Spajić sa suradnicima i poddbori Prosvjete Daruvar i Garešnica.

POBEDILA JE BANALNOST ZLA

VLADAN MATIJEVIĆ, KNJIŽEVNIK

Sve je moglo biti znatno bezbolnije, pa i drugačije. I to vrlo lako. Falilo je samo malo empatije prema komšiji. Nije bilo dijaloga, ni debate, nismo mogli, a ni želeli čuti jedni druge, a to je predvorje konflikta. Neiskorišćene mogućnosti su ono što je najbolnije u čitavoj stvari

RAZGOVARAO: Bojan Munjin

FOTOGRAFIJA: Sara Đorđević

Pisac Vladan Matijević (1962.) prilično je poznat i u srpskoj i u regionalnoj književnosti, ali sa druge strane, gotovo je neprimjetan i u javnom i u privatnom životu. Osamnaest godina radio je u fabrici bazne hemije u rodnom gradu Čačku a od 2005. u galeriji „Nadežda Petrović“ u istom gradu i možda bi to zauvijek ostalo tako da nije, kako kaže, nastupio prijelomni trenutak, 1991. godina, kada izlazi njegova prva zbirka pjesama *Ne remeteći rasulo*, a ubrzo nakon toga i kratki roman *Van kontrole*. To vrijeme 'van kontrole', sa ratovima, nasiljem, gubitkom ideala, sunovratom dotadašnjih vrijednosti, sudarom tajkuna i gubitnika i svim ostalim, što je većini Jugoslavena doživotno slomilo srca i ogaravilo lica, utjecalo je najvjerojatnije i na poetiku Vladana Matijevića, i ne samo njega. Ima i ponešto vedrine u rukopisu ovog pisca, ali u većini Matijevićeve poezije (*Samosvođenje*), priča (*Prilično mrtvi*), romana (*Vrlo malo svetlosti i drugi*), kao i drama i eseja, prevladavaju crnilo i depresija. Kada se podvuče crta; osam romana, dvije knjige priča, dvije zbirke pjesama, knjiga drama i knjiga eseja koji su prevedeni i na razne svjetske jezike i za koje je Matijević dobio ukupno 16 književnih nagrada. Za roman *Pisac izdaleka* (2003.) Vladan Matijević će dobiti NIN-ovu nagradu a za najnoviji roman *Pakrac* dobit će nagradu „Beogradski pobednik“ i sa njime će ući u najuži izbor ovogodišnje NIN-ove nagrade. Roman *Pakrac* govori o srpskim veteranima sa ratišta u Pakracu za vrijeme posljednjeg rata, koji zajedno sa drugim socijalnim gubitnicima svoj jad i čemer danas ispiru beskrajno čučeci na beogradskoj lokalnoj tržnici „Đeram“. Oni više ne čekaju nikoga jer znaju da taj neće doći, a njihova ogorčenost i beznađe, koje obilno kaplje sa svake stranice romana, postaje metafora za crnilo, po mišljenju pisca, koje je zahvatilo čitavo srpsko društvo.

Kako se liječi bolesno vrijeme u kojem živimo?

Vladan Matijević: Težak je to posao, možda uzaludan. Ne znam šta o bolestima našeg vremena kažu filozofi, sociolozi, voleo bih kada bi oni bili glasniji, kada bi ponudili lekove. Jer, mnogo se govori o bolestima našeg vremenu, a najmanje se priča kako ga izlečiti. Čitao sam da je Niče rekao da bolest nije sudbina, već izraz slabosti. Možda je to pravi odgovor i na vaše pitanje. Čovek je postao slab, prvenstveno intelektualno. Umesto njega sve češće misle mašine. A izlečiti čoveka od lenjosti da misli je krupan poduhvat, danas teško ostvariv. Treba uložiti dosta truda i vremena da bi se postigli i najmanji rezultati za to.

Koliko vremena i koliko truda?

Vladan Matijević: Radi se o tome da je dugo običan čovek drilovan da postane ne samo jeftina radna snaga već i stvorenje jeftinog života. Čovek za to vreme gleda razne ekrane, živi u virtuelnom svetu zabave i misli da je u raju. Rezultat takve politike je bespogovorno prihvatanje Profita za Boga, a posledica je da su ugroženi i čovek i priroda. Ko od ovakvog stanja ima koristi, ne znam, ali nesumnjivo da neko ima. Ili tačnije, neko misli da ima.

Što bi trebalo poduzeti?

Vladan Matijević: Ne znam šta bi trebalo preduzeti za ozdravljenje vremena, možda bi trebalo lečiti pojedinca, svakog ponaosob. Lečiti ga obrazovanjem i kulturom. To bi bio moj predlog. Neko može reći da ni obrazovani nisu bili nevini u nepočinstvima koja su na ovim prostorima obeležila kraj prethodnog veka, ali sa takvima je moguće barem polemisati i tražiti neko rešenje. Iza onih koji nisu pročitali nijednu knjigu obično ostaje pustoš.

Postoji li danas sinonim za riječ 'heroj' koji bi nam bio prihvatljiv?

Vladan Matijević: Mislim da je to pobunjenik. Onaj ko se bori da sačuva svoju slobodu, ko misli svojom glavom. Običan, mali čovek koji se odupire zlu koje se predstavlja kao duh vremena, koji u sebi po svaku cenu zadržava ljudskost, koji voli ljude, životinje i prirodu, koji čita knjige, gleda filmove, sluša muziku... Onaj ko je odlučio da kaže, neću da budem nekulturan, neću da budem poslušan, neću da budem robot.

Pa danas uopće nije u modi da čovjek bude neposlušan, zar ne?

Vladan Matijević: Čovekovo pravo i dužnost je da danas bude neposlušan ako time sluša svoju savest i štiti principe koje je izabrao. Nadam se da postoji veliki broj takvih heroja i da će zahvaljujući njima ovaj svet postati humanije mesto za život. A kad kažem *humanost* mislim na značenje koje je važno vekovima, a ne na ova nova, koja svakog jutra podrazumevaju nešto drugo i koja se, rekao bih, izmišljaju da humanost devalviraju i svima je ogade.

Roman Pakrac govori o srpskim veteranima sa ratišta u Pakracu za vrijeme posljednjeg rata, koji zajedno sa drugim socijalnim gubitnicima svoj jad i čemer danas ispiru beskrajno čučeci na beogradskoj lokalnoj tržnici „Đeram“

Rasulo, beznađe i crna atmosfera nekako predstavljaju lajtmotiv većine vaših romana. Od čega je sastavljena pogonska energija vaše umjetničke fantazije?

Vladan Matijević: Ako ne pišem, osećam se loše, beskorisno, izgubljeno. Čini mi se da sam se predao, da sam se odrekao potrage za smislom. Da me je apsurd definitivno pobedio i da nisam uspeo njegovo lice da prikažem. A kad pišem to je muka i svu energiju trošim na to da što pre završim započeto delo u nadi da više nikad neću pisati. To je ono što se tiče energije pisanja. A energija umetničke fantazije sigurno dolazi iz ljudi koji me okružuju i naše stvarnosti.

Zašto u vašim romanima insistirate na beznađu i rasulu?

Vladan Matijević: Zašto insistiram na beznađu i rasulu, to je pitanje na koje odgovor ni sam ne znam. Možda su tome uzrok tamne boje koje nas okružuju. Mada, možda su moje knjige koje se bave teškim i mračnim temama najuočljivije, najuspelije, pa se stiče utisak da kod mene prevladuje crna atmosfera, što i nije tačno. Jer, napisao sam i drugačije knjige. Padaju mi na pamet romani *Susret pod neobičnim okolnostima* i *Časovi radosti*, kao i neke

moje priče. Ta dela nisu bila mnogo zapažena kod kritike, ali su bila veoma čitana.

Čini se u socijalnom pejzažu da su ljudi intuitivno u raznim vremenima čeznuli da se približe lepoti, makar i na iluzoran način. Danas kao da namerno žele da lepotu izgnaju iz svojih života. Postalo je skandalozno uopšte o njoj govoriti.

Vladan Matijević: Lepota je davno devalvirala, prošlo je više od jednog veka od kako je lepota u dubokoj krizi. Lepota skoro da je nestala iz života, iz misli, iz umetnosti... Uz to je pojam lepote doživeo transformaciju i više ne znači ono što je nekad značio. Doduše, lepota u tragovima još nekako i opstaje, iako izvitoperena. Ona je mnogima i dalje važna, mnoge i dalje intrigira. Možda zbog toga što se na njoj i dalje zarađuje, barem u modnoj industriji.

Osim ljepote što je još stradalo?

Vladan Matijević: Pojam *dobro* danas mnogo gore prolazi. U svakom smislu. I u etičkom smislu i u estetskom. Duboko je potonulo staro, *dobro*. Reći danas za nekog da je dobar isto je kao nazvati ga ovcom. Učiniti dobro delo je većini ljudi smešno i tako staromodno. I tu nije kraj. Svi važni pojmovi trpe teško izdržive pritiske. Ljubav, vernost... Čini mi se da se danas uveliko modifikuje i pojam istine.

Nakon vašeg romana „Pakrac“ sledi pitanje koje u stvari nije političko: da li je sve moglo biti drugačije?

Vladan Matijević: Ako mislite na srpskohrvatski udes, uveren sam da je sve moglo biti znatno bezbolnije, pa i drugačije. I to vrlo lako. Falilo je samo malo empatije prema komšiji. Nije bilo dijaloga, ni debate, nismo mogli, a ni želeli čuti jedni druge, a to je predvorje konflikta. Neiskorišćene mogućnosti su ono što je najbolnije u čitavoj stvari. Čak mi se čini da su u tom kritičnom trenutku već stasavale generacije koje nisu bile opijene nacionalizmom, granicama i ideologijom, već rok muzikom. Da se u miru nekako prebrodio taj krizni period, mislim na period nakon pada Berlinskog zida, možda do svega što se dogodilo nikad ne bi ni došlo.

„Igra rokenrol cela Jugoslavija...“

Vladan Matijević: Ali slaba je to sad uteha. Zato što je pobedila banalnost zla, niko nije nedužan. Morali smo, i kada je đavo došao po svoje, biti bolji ljudi i mnogo pametniji. Morali smo više čitati knjige. Pritom je dodatno loše što se ni posle završetka sukoba nismo, sve do danas, suočili sa tim šta smo učinili sebi i drugima. I dalje imamo problem dijaloga, razumevanja drugog i drugačijeg, prihvatanja kritičke reči. Ovim se vraćamo na malopre pomenute probleme slobode i istine. Posledica toga što se dogodilo nije samo iscrpljeno i osiromašeno društvo već i moralni pad pojedinca. Tako se čini meni, koji čitav život provodim dosta povučeno od sveta, zato moje reči treba uzimati sa velikom rezervom.

Da li su ratovi stvorili ljude sa crnilom u duši ili ljudsko crnilo u duši proizvodi ratove?

Vladan Matijević: U pitanju je, rekao bih, interakcija. Mislim da se to u mom romanu „Pakrac“ jasno vidi. Moj glavni junak je trpeo nasilje od malih nogu, a čim je dobio priliku postao je i on nasilan, izgubivši vid za granicu

koja deli dobro od zla. Posledice su bile strašne, kao i u svakoj priči o upotrebi čoveka, gde je sveden na broj i stvar. Ni po povratku sa ratišta on nije raščistio sa prošlošću, rat je ostavio neizbrisive tragove na njemu i napravio dubok rascep u ličnosti. Pa se i posle trideset godina seća mučnih događaja sa pakračkog ratišta i sebi postavlja pitanje zašto se uopšte prijavio u dobrovoljce.

Morali smo, i kada je đavo došao po svoje, biti bolji ljudi i mnogo pametniji. Morali smo više čitati knjige. Pritom je dodatno loše što se ni posle završetka sukoba nismo, sve do danas, suočili sa tim šta smo učinili sebi i drugima. I dalje imamo problem dijaloga

Kakav se izbor nudi čoveku danas: unutrašnje izgnanstvo, socijalni aktivizam, apatija, cinizam...

Vladan Matijević: Sve to je u opticaju. Šta je u ovom trenutku pravi odgovor na poredak koji vlada svetom teško je znati. Svakako da to nije bezuslovna predaja ni kolaboracija. U romanu *R. C. Neminovno* pisao sam o čoveku koji se ne suočava sa stvarnošću, koji živi u izmišljenom svetu. Ali beg nije bio moguć i Radoman Civrić je na kraju stradao. U romanu *Sloboda govora* moj junak, koji je nekad bio hrabar, odlučan, beskompromisan novinar, izgubio je svoj identitet i postao konformista, oportunist, cinik, međutim, to mu nije pomoglo, na kraju je i on platio visoku cenu zbog svega.

Koja su zapravo mjerila čovjekove odgovornosti?

Vladan Matijević: Pored svih pitanja koja se tiču medija i mogućnosti novinara da u današnje vreme ostane etičan, u pomenutom romanu se bavim i pitanjem odgovornosti intelektualca. Mislim da se najjasnije vidi koliko su intelektualci odgovorni, iz onoga o čemu ne govore, što prećutkuju. Nije čudo što je takvih sve više kad se poslušnost uveliko nameće kao vrhovna čovekova vrlina.

Kako se vi štitite od sveta: da budete u njegovom središtu ili na njegovom rubu?

Vladan Matijević: Čitavog života sam bio na rubu. Tako mi se zalomilo. Ivica me je privukla, nisam se ja mnogo pitao. Na kraju, čini mi se da nikad nisam razmišljao i planirao, da sam se prepustio matici koja me je nosila. To ne znači da se zbog toga nisam sekirao i kajao, ali to je već druga priča. Pritom, u svojim romanima i pričama dotakao sam se gotovo svih egzistencijalnih strepnji čoveka i mnogih iskušenja i raskršća. Proživljavao sam sa svo-

jim junacima njihove nedaće i probleme. A da li sam načinio grešku što sam dozvolio da život provedem na ivici, neću nikad saznati.

Da li nas ove krize mogu nečemu naučiti ili kako da se čovek izbori sa budućnošću?

Vladan Matijević: Do određenih prava i stepena slobode čovek je kroz istoriju došao teškom mukom i borbom, a svega toga se odrekao za sitne pare. Rečeno mu je da one štete produktivnosti i moći nacije, korporacije ili čega već. A ta moć i ta produktivnost su neupitno najvažnije. Koliki god bio pesimista, verujem u čoveka. Čoveku predstoji da se sabere, da shvati šta je postao i da iz početka krene u borbu za ono što je već imao. Mislim da bi što pre trebalo da odbaci ulogu žrtve i krene u borbu za slobodu izbora. Kad-tad moderan čovek, kao moja junakinja Ira, mora na visokoj zgradi u centru grada napisati POBUNA!

ODLOMAK IZ ROMANA „PAKRAC“

Jer, svuda okolo su bili bivši ljudi. Čemer i jad. Lakši invalidi su pomagali težim, po očima im se videlo da su svi nervni bolesnici. Na prste su se mogli izbrojati oni koji su bili u stanju da ponovo krenu na Zagreb. Mada, i da je postojala čitava armija sposobnih, ne bi ništa vredelo. Zbog političke korektnosti. Naiđe vreme kad je korektno ubijati Kroate, ali, Pepi, sada nisu ta vremena. Ne znam da li ti je poznato, Serbi sad kod Kroata idu na letovanje. Jugo puše i raznosi suve borove iglice, šišarke se otvaraju. Naše žene izlaze iz kroatskog mora i pritiskaju gornji deo kupaćeg kostima, između njihovih prstiju cedi se voda. Naši muškarci piju ožujsko pivo, slušaju zvuk morskih talasa i sanjare da se nalaze u plavoj laguni gde sazreva nova Bruks Šilds. U bič barovima su postavljeni moćni zvučnici, iz njih se čuje muzika Boba Marlija, *Dont vori, bi hepi...* Palme se njišu, galebovi krešte jekavicom, nikome ne smeta miris otpadaka iz fabrike za konzerviranje školjki. Uveče se turisti šetaju stradunom, komarci zuje i napadaju. Kroati razbijaju automobile beogradskih registracija, psuju majku četničku, pljuju u kavu i po recepturi iz Vatikana proizvode autan koji samo Serbe ne štiti od komaraca. Dalje od toga ipak ne idu. To pozitivno ocenjuje američki ambasador.

ДНЕВНИЦИ (6)

ОВЦА ИЛИ
ГОВЕДО

**Сјећам се да је у античкој
Хелади (другачије и нема) луд
био само Херакло, потоњи
грчки национални јунак, али
зар нисмо и ми своје луђаке
промицали у хероје? Никако
да заборавим Вуков науч –
Метни луда на високо, нек
ногама маха!**

пише: **Горан Бабић**

1. 1. 2024.

Разлика између некадашњих Визигота, Гала, других Барбара и данашњих Јенкија није само у томе што су први разорили Рим (уништавајући главе и скулптурама) док су други Хирошиму и Нагасаки са земљом саставили темељитије. Наравно, постоје и сличности будући да се и једни и други као фундаментом своје егзистенције користе агресијом. Рат је, дакле, оно што их спаја, како некоћ тако и данас, двије хиљаде година касније.

Разлика се, међутим, види и у чињеници да је у ери Визигота функционирало пророчиште у Делфима, дочим данас овим модерним Варварима у исте сврхе (сагледавање будућности) служи Пентагон и бројне његове експозитуре. Као што знамо (виђети рецимо код Кавафиса) Делфи су пропали, а Пентагон увелико и даље многим кроји сутрашњицу.

Каква је (у том контексту) наша будућност? Имамо ли рационалан план за будуће доба или смо дивље племе с оне стране лимеса? Осмотримо питање на примјеру Аргентине. Она је добила новог председника, који између осталог заговара повратак долару, елем прошлости из које ју нису извукли (из њезина сиромаштва) ни Перон (читај Евита), а поготово не Видела, Виола и Галтијери,

ученици разних Јенкијевих војних училишта. На њима се ваља учи како се везане а живе људе баца из авиона.

Али овом тексту нису потребни крвници. Требају му одговори на питања што их намеће данашњица. Да ли би ова нова аргентинска памет, која будућност види у прошлости пристала, рецимо, да вавијек гладној Кини испоручује своју легендарну говедину а да јој то месо многољудна Кина плаћа америчким обвезницама? Вук би био сит, али овце, овце...

Каква је, на крају свих крајева, наша будућност? Зар није владика Раде давно написао – вук на овцу своје право има ка тирјанин на слаба човјека (цитат по сјећању)? Ми, опет, имамо сјајну могућност да бирамо – хоћемо ли бити овца или говедо?

Неке су ствари у овом неправедном свијету ипак праведно распоређене. Рецимо луђаци. Нема земље да се пожали како је у том погледу оштећена, како је прикраћена, како јој неко отео њезине луђаке. Неће се пожалити како нека друга (обично сусједна) држава обилује тим кадровима, док ми, ето, таворимо те ни једног јединог озбиљног болесника немамо. Будала, додуше, имамо на претек, али нам недостају суманути.

То је уједно и разлог што се ријетко догађају масовне погибије каква се, ево, ових дана десила у Швејковом и Храбаловом Прагу. Јест да смо већ заборавили оног Брејвика (мислим да се тако звао манијак што поби силне Норвежане), али да ће се трагедија догодити баш у Прагу, у Хавеловом мирољубивом царству – не, то се није могло предвидјети иако је управо Хавел својевремено потписао / написао позив на бомбардовање Југославије (пардон, Србије).

Сјећам се да је у античкој Хелади (другачије и нема) луд био само Херакло, потоњи грчки национални јунак, али зар нисмо и ми своје луђаке промицали у хероје? Никако да заборавим Вуков науч – Метни луда на високо, нек ногама маха!

27. 1. 2024.

Дуго сам тражио текст који би ми ваљано објаснио мјесто и улогу

КП Кине у трансформацији кинеског друштва. Било је, наравно, текстова и књига на ту тему, али ме нису особито задовољавали. Често површни или недовољно упућени, напосто нису (што се мог укуса тиче) на добар начин објашњавали функционирање организма од сто милиона чланова. Додуше, евроцентрични (већ какви јесмо) ионако о далеким азијским феноменима недопустиво мало знамо.

**Јест да смо већ заборавили
оног Брејвика (мислим да
се тако звао манијак што
поби силне Норвежане),
али да ће се трагедија
догодити баш у Прагу, у
Хавеловом мирољубивом
царству – не, то се није
могло предвидјети иако је
управо Хавел својевремено
потписао / написао позив на
бомбардовање Југославије
(пардон, Србије).**

Догодило се, међутим, да је Рачан, ког сам познавао више него добро, једне сад већ давне године посетио Денг Сијао Пинга и задржао се с њим у разговору пет или и више сати. Никако не тврдим да је тај сусрет, односно разговор, довео до промјена у Кини, али нити не одбацујем такву могућност јер ако И.Р. није успио да мијења Хрватску (зар му није Томац био потпредседник?) можда је више успеха имао у Кини. Познавао сам, кажем, Рачана, тај није вјеровао ни шаховском сату.

Али ово није текст о сусрету двојице омањих лидера (сваки по метар и по док Пленковић и Вучић стрше до два метра), него је у питању нејасноћа – шта је у програмима двију партија (малене хрватске и големе кинеске) одлучило да СКХ изгуби свој пријашњи идентитет и претвори се у некакав либерални чорбуљак, а ова друга, стотинијунска, оде у супротном правцу? То је било оно што ме дуго мучило.

Ових дана дошла ми је у руке / шаке књига Хе Литинга, идеолога, руководиоца КП Кине, коју је (књигу) 2021. године објавила београдска „Информатика“. Читалац (овог текста) можда

очекује да се подробније осврнем на издање, које носи наслов „О социјалистичком систему са кинеским карактеристикама“. Зар ме није нешто управо такво интересирало? Брзо сам одустао од тог посла. Књига ме, наиме, (њен језик) подсетила на једну другу, а по језику којим је писана врло сличну – на чувене „Правце развоја...“ Едварда Кардеља, а сви ми, нешто старији добро памтимо судбину нашег идеолога и његове књиге. Ако из ове кинеске цитирамо било који фрагмент са било које странице из цитираног ће избити Бевцов дух. Но да не дуљим, ево, рецимо, уломка са 92. стране:

„Основни политички систем самоуправе народних маса у нашој земљи, са сеоском самоуправом, самоуправом градског становништва и конгресима представника радника у предузећима и институцијама као главним садржајем органски повезује фундаментални политички систем народних конгреса, основни политички систем вишепартијске сарадње и политичких консултација под вођством Комунистичке партије Кине и основни политички систем етничких регионалних аутономија, који заједно чине систем народа као господара своје земље“.

**Кардељеве „Правце
развоја...“ посљедни пут
сам видио у блату поред
контејнера из којих тзв.
скупљачи секундарних
сировина извлаче своје
експонате**

Књига просто врви оваквим бисерима, које ваљда оних сто милиона требају / морају читати. Међутим, и ми коња за трку имамо. Кардељеви „Правци развоја...“ лансирани су синтагму „самоуправна интересна заједница“ (и ја сам у једној таквој „заједници“ управљао), али ни највјештији овдашњи лектори не могу открити шта се у тој формули крије. Не тврдим да је овдашњи систем пропао због језика (неће ни кинески због језика пропасти, јер језик јесте чудо, али је сваки (словеначки, кинески, српскохрватски – било који) немоћан кад се судари с бесмислицом, са апсурдом.

Иначе, Кардељеве „Правце развоја...“ посљедни пут сам видио у блату поред контејнера из којих тзв. скупљачи секундарних сировина извлаче своје експонате.

I'ŠTIJAVANJE

PIŠE: **Željko Kresojević**

Idemo putem gore prema Radmanovcu.
 Markan ispred mene na par koraka.
 Objesio neku već poderanu vojnu torbicu.
 Na ramenu mu štijaća lopata.
 Vidim da mu iz lijevog džepa na hlačama viri "kuj'ca".
 Tako mi Mićani kažemo za mali nož.
 Priđem mu bliže.
 Nije opazio kad sam ga izvukao.
 Sjedosmo da odmorimo, na neke šprulje od staroga plotu.
 Pod nogama leže jabuke.
 Poružne nako malo, čudne boje. Mi ih zovemo "gubare".
 Dugo traju. Lijepo su za jesti.
 Mogu po zimi dugo stajati.
 Marko bira dvije najbolje za nas.
 Pipa se džep.
 Nema nožića. Što je Kordunaš bRez nožića?
 Pipa drugi džep, pa se vraća na lijevi... prepipava.
 Ja okrenuo glavu.
 Gledam Petrovac u jesenjim magla koje se vuku.
 - A sunce ti j.....
 Nema kujce!!!
 - ??????
 - Tolko je godina već u mene.
 Nikad je izgubio nisam. To sam skoro pred više od četrjest godina dobio od Gige Đurića.
 Odnosno... "Kupio" sam ga.
 Znaš ti Kresovću da se nož ne poklanja... ni mač.
 Moraš dati za njega, platiti...
 Malo, al platiti. Simbolično, par dinara.
 - Ne znam to
 - Da se vratimo...?
 Sjećam se kad smo prošli kuću Pepe Ajdina da mi je sigurno tad bio u džepu.

Naćemo ga na putu... ako ispa.
 - Nemoj.
 Izvučem nož.
 Pružim mu ga.
 Poskoči mu brk, nasmija se.
 - Nemoj se tako samnom zaje.....
 Ja stvarno ne znam kakob ja bez te moje "kujce".
 Guli tvrdu koru sa jabuka.
 Sječe ih na kriške. Jedemo šuteći.
 Marko briše nožić.
 Meće ga u torbicu.
 - Vele ovi naši tamo...
 Od čega ću živiti ako se vratim?
 Od čega ćeš živiti?
 Ma od jabuka... krušaka, dunja, šljiva, grožđa, šantelija ...
 Sunce ti j.... Od čega?
 Od voća nepobranog ćeš živiti!!!
 Dal ti vidiš ovo što leži na zemlji?
 Men samo daj "kuj'cu" i kakav onaj stari aluminijski izlupani lončić, što ima ručicu nitavcima pričvršćenu.
 I niš mi više ne treba!
 Dižemo se. Krećemo dalje uzbrdo prema groblju.
 Nije me bilo dugih devet godina.
 Priča mi o svemu.
 O "oslobođenom" Vojniću. Rano se vrno nazad.
 Naslonio se štijaću lopatu.
 Ubode je u zemlju. Napravi par štihova.
 Prevrnu zelenu travu.
 Udari lopatom odozgo još par puta, da usitni.
 - Moj Želja...
 Oni nas jednostavno vako oće ...
 I'ŠTIJATI !!!
 Koda tu nas nikad ni bilo nije

Iz zbirke ratnih, poratnih i izbjegličkih priča "KRAJINO NEKO MISLI NATE..."

UZ PREDSTAVE *MAJKA I DIJETE, MAJKA I DECA***JEDNA JE MAJKA**

Njih tri su: majka iz predstave INK u Puli „Majka i dijete“ Jona Fossea koju je postavio Matija Ferlin, protagonistica naslova „Majka“ Floriana Zelleru iz Gavelle u režiji Enesa Vejzovića te glavni i jedini glas „Dece“, predstave redatelja Saše Božića po romanu Milene Marković

PIŠE: **Igor Ružić**

Kompleksnost obiteljskih odnosa jedan je od osnovnih oblikovnih mehanizama koji nas čini onim što jesmo, gotovo bez izuzetka, a i ti izuzeci su, nimalo paradoksalno, izvanjski dokazi toga. Citatno, spoji li se „obitelj je pakao“, „obitelj je preslika društva“ i „pakao, to su drugi“ ne može se daleko doći u definiciji svijeta, ali se po njoj može kopati. Od antike, kad su arhetipovi postavljeni, ili definirani jer postoje sami po sebi, od svih tih edipa, medeja, oresta i elektri i, pa do danas, odnosi su uglavnom nepromijenjeni, igraju se gotovo iste društvene uloge, s tek malo više senzibiliteta i uz pomoć tehnologije, koja zadatostima tog tipa ne pomaže u razrješenju niti im odmaže u neprolaznosti i trajnoj intrigantnosti.

„Moj sin na ovom svijetu zbog mene, nego zbog sebe“, kažu osviještene suvremene majke, one koje mogu stisnuti zube i dopustiti da se dogodi neminovno. Ili one koje su dovoljno svega potrošile kako bi došle do tog stupnja razumijevanja, samoodgode i samopresude, čak i svojevrsnog samoponištenja. I iako je maslina neobrana, a sinovi iz dijaspore nakon trećeg ili sedamnaestog pića u suzama viču „Jedna je majka!“, sama činjenica njihove jedva prikrivene grižnje savjesti plod je realnosti koja je bila i osjećana tako, koja se stvorila odlučnom rukom roditeljice i odlukama koje je teško prežaliti koliko ih je uobičajeno, barem proverbijalno, zažaliti. Život ide dalje, ptiči odlaze iz gnijezda, ne treba biti ni Freud ni Jung da bismo se složili kako je to istodobno i nepravedno i nužno i logično i bolno, te da stubokom mijenja dinamiku života, obiteljskog i osobnog. I da se s time mnogi, točnije: mnoge, ne mogu nositi ili se nose na način koji je drugima nerazumljiv i neprihvatljiv. Iz te prirodne reakcije nastaju drame, kao što nastaju iz svih prirodnih reakcija, a nekoliko ih je u posljednje vrijeme zauzelo i domaće pozornice. U njima je majka tlačiteljica ili heroina, depresivna kućanica ili

smiona „raspuštenica“, praktična feministica koja pristaje na karijernu igru ili otpadnica koja svjesno ili nesvjesno nametnutu igru nikad nije ozbiljno shvaćala ili shvaćala uopće.

Tri majke iz tri predstave različite su inkarnacije majčinstva. Lako bi ih bilo podijeliti na one koje su jednostavno autobiografske – u prvom, drugom ili trećem licu – ili one koje su autorski stvorena dramska lica. Naravno, i ta je podjela arbitrarna te u konačnici, na različite načine i iz različitih razloga, neupotrebljiva. Riječ je o scenskim likovima koji igraju tako kako igraju, u svom okruženju, u priči i/li izvedbi koja je samo njihova, bez obzira na autorsku intenciju na papiru ili za režijskim stolom. Sve tri u svom trenutku, u trenutku izvedbe, pokušavaju biti što snažnije i prezentnije dramske pojave, a osuda ili presuda ih ne zanima: ili su je već odavno svjesne, ili se s njome nose samim činom izvedbe, ili je ona već, ovako ili onako, za njih irelevantna, kao i one za nju. Ili sve zajedno.

Tri majke iz tri predstave različite su inkarnacije majčinstva. Lako bi ih bilo podijeliti na one koje su jednostavno autobiografske – u prvom, drugom ili trećem licu – ili one koje su autorski stvorena dramska lica

Definiraju ih tri odnosa, isprepletena i nerazdvojiva: odnos prema svom djetetu, ili djeci, odnos prema svijetu i, možda ipak najviše, odnos prema samima sebi. Svaka od njih ima jasna stajališta, svaka nosi svoju krivnju te, podjednako, i snagu i tugu svoje odluke ili svojih odluka, kao što nosi i samu sebe, onoliko koliko je još, ili još uvijek, u stanju. Njih tri su: majka iz predstave Istarskog narodnog kazališta u Puli „Majka i dijete“, koju je prema tekstu novopečenog norveškog nobelovca Jona Fossea postavio Matija Ferlin, protagonistica naslova „Majka“ francuskog autora Floriana Zelleru koji je odnedavno na repertoaru Dramskog kazališta Gavelle u koprodukciji s koprivničkim Ludens Teatrom u režiji Enesa Vejzovića te glavni i jedini

Gavella
gradsko dramsko kazalište

de facto

MILENA MARKOVIĆ

DECA

REDATELJ: SAŠA BOŽIĆ

PREMIJERA:

02.02.24.

MALA GAVELLA

23/24

glas „Dece“, predstave redatelja Saše Božića također u produkciji kazališta u zagrebačkoj Frankopanskoj ulice nastaloj prema istoimenom, nagrađivanom i regionalno hvaljenom poetskom romanu beogradske primarno ipak dramatičarke Milene Marković.

Fosseova majka staložena je i sabrana, a njezin susret s „djetetom“ koje je zapravo odrasli muškarac, pokušaj je ponovne uspostave odnosa. U interpretaciji Jadranke Đokić, ona se lomi pokušavajući probiti sinovljenu tišinu u napetom i neugodnom susretu nakon više od dva desetljeća razdvojenosti. Iako se naizgled može činiti da bi mogla biti riječ i o monodrami, tekst ipak ne podržava takvu formu jer je minimalizam reakcije sina kojeg gorljivo igra Ugo Korani okidač za majčinu sve napetiju, u Fosseovom eskresivno i verbalno reduciranom dramskom svijetu, nenamjernu spiralu otkrivanja

same sebe. Postavljajući pitanja na koja ne dobiva odgovor na jezičnoj razini, ona započinje govor tijelom, nervozom i premještanjem namještaja, gestom i stavom te se od hladne domaćice koja prima gosta pretvara u ovisnicu o komunikaciji koja ne dobiva zadovoljstina sve dok se sin napokon ne otvori, ali ne onako kako bi se to moglo očekivati ili kako bi ona željela. Matija Ferlin kao autor vječno na granici suvremenoplesnog izvođačkog i koreografskog izraza te dramske forme s tekstem ili bez njega, upravo je majstor za postavljanje tako reduciranog izraza koji mora pobjeći u gestu jer je ono što treba izgovoriti ionako već odavno neizgovorivo, barem u ovom konkretnom slučaju. Ponavljanja istih pitanja i fraza dovode do ritmiziranja, koje redatelju godi kako bi ih prepoznatljivo koreografirao, čak i upotrebom rekvizite, a sve kako bi „punio“ predstavu u kojoj se riječi odbijaju od izvo-

đačkog tijela onako kako se emocije odbijaju od likova. Jer, ne treba se za varavati, Fosseova majka možda formalno žudi za rekonstrukcijom odnosa sa sinom, ali ne žali odluku da ga je napustila gotovo odmah po rođenju jer je imala druge planove. Njezina želja je formalna, kao što su njezine odluke bile nekonvencionalne, i ona iz tog osobnog kaveza pobjeći ne može čak i ako se trudi izgledati kao da se trudi. Njezina je priča i klasna i generacijska: iz malog mjesta i izrazito tradicionalne obitelji uspjela je probiti ograničenja očekivanja okoline i postala nešto drugo, barem za sebe samoostvarena i uspješna osoba. Cijenu koju je za to platila sad pokušava sniziti, ne vjerujući ni sama u uspjeh.

U kombinaciji četiri dramske i jedne plesne umjetnice stvoren je amalgam koji može iznijeti višestrukost perspektiva autorskog glasa „Dece“, jedinstvenog po petici i potpisu ali rasutog u višestrukim interpretacijama same sebe

Potpuna suprotnost je majka iz istoimenog komada proslavljenog francuskog dramatičara, prozaika i filmskog autora Floriana Zeller. Ona je (bila?) uzorna majka, supruga i domaćica, ali je odlazak sina i zaposlenost supruga od njezine korisnosti i ispunjenosti stvorio pustinja koju nadomješta bijegom u irealno, neku ne u potpunosti najjasnije definiranu mješavinu depresije, histerije i deluzije. Iz njezine perspektive, što je i perspektiva cijelog komada, sirova zbilja praznog doma u kojem sve rutine domaćice više gotovo nemaju smisla, podloga je za možda svjesni a možda i nesvjesni bijeg u mentalno nadopisivanje zbilje koje šteti svima, i suprugu i sinu, ali najprije njoj samoj. Upravo zbog specifične fokalizacije, drama programirano gledatelja dovodi u zabludu i inducira različite reakcije: od sažaljenja do ljutnje, ovisno interpretira li se stanje protagonistice kao mentalno rasulo ili operacionalizirani narcizam tj. hipertrofirani i djelatni egoizam. Pritom ostaje uvijek i mogućnost da je ona zaista i realno žrtva, ne samo svoje pozicije, nego i izdaje, ili „izdaje“, od strane najbližih, tj. da suprug zaista posao koristi kao izliku za izvanbračne afere a sin namjerno odbija kontakt, čak i telefonski.

U režiji Enesa Vejzovića, s Bojanom Gergorić Vejzović u naslovnoj ulozi, slijedi paranoidnu liniju u rasapu protagonistice ali sa sve manje suptilnosti kao se radnja odvija, kao da inzistira na ogoljavanju građanske zbilje pseudopsihologijom, što nije i namjera autora. Ipak, predstava je mogla postići više gradiranim pristupom, strukturiranjem pa i prigušenjem eksplicitnosti, jer majka se ne bavi samo imaginarnim (ili zbiljskim) seksualnim

životima supruga i sina, nego i svojom ulogom u njima, u vlastitoj interpretaciji. Razrješenje donosi i konačni odgovor, što jest autorska odluka, ali je redateljske ili glumačke možda nisu morale u potpunosti pratiti, i svojevrsni antiklimaks vrijedan tek lamentacije nad nesretnom individualnom sudbinom a ne nad strukturnim zanemarivanjem onih bez čije posvećenosti i rada dobar dio društvene strukture, ako ne i cijela, ne bi bio moguć. Drugim riječima: Zellerova „Majka“ završava kao partikularna žrtva svojeg a ne stanja okoline.

Majka koja može biti sve samo ne žrtva, glas je „Dece“, poetskog romana nagrađenog NIN-ovom nagradom. Imenom i prezimenom: Milena Marković, srbijanska hvaljena i nagrađivana dramatičarka i pjesnikinja posebnog, snažnog i vječno pobunjenog stila koja je osobno iskustvo pretočila u bešavnu poemu vlastitog iskustva protegnutu na sto šezdesetak stihovanih, ponekad i rimovanih stranica na koncu, pa i spomenutom nagradom, određenih kao roman. Autorski glas, koji zadržava i predstava u režiji Saše Božića i koprodukciji Dramskog kazališta Gavella i Kazališne grupe *De facto*, noseći (!) je i vodeći i jedini u izvedbi čak pet izvođačica: Jelene Miholjević, Barbare Nole, Ivane Roščić, Nataše Dangubić i Viktorije Bubalo. U kombinaciji četiri dramske i jedne plesne umjetnice stvoren je amalgam koji može iznijeti višestrukost perspektiva autorskog glasa „Dece“, jedinstvenog po petici i potpisu ali rasutog u višestrukim interpretacijama same sebe jer riječ je, između ostaloga, ipak o autobiografskoj poeziji-prozi. Takvom tekstu inscenacija u formi monodrame bila bi uvreda njegovoj raskoši, a klasična dramatisacija povreda autorskih prava i integriteta, te je jedini logičan i moguć način bio opera kao u beogradskoj inscenaciji ili postdramski hibrid višeglasnog stand-upa koji koreografiji ostavlja neizrecivo a kostimografskim intervencijama naglašava višestrukost perspektiva i potencijalnih interpretacija.

Naslovom je naglašeno da je autorica majka istodobno i majka i dijete, što jest univerzalna perspektiva, ali postoji i ona specifična: ona je bila dijete koje je postalo majka, i to djeteta koje će ostati dijete. Pored toga je i talentirana autorica, jedna od najboljih iz ne samo svoje nego i generacija prije i poslije, zato njezina „ispovijest“ nije i ne može biti tek traumatologija ili terapija nego i snažan dokument koliko i punopravni autorski zahvat. Unatoč svemu ostalome o čemu piše, obiteljskoj povijesti koja preslikava nacionalnu, vlastitom specifično-nespecifičnom odrastanju, karijeri i uspjehu, iako i o tome piše iz posebne vizure, ona je određena svojim statusom roditeljice, pritom i većinom samohrane. Koliko je taj status poseban, toliko su takvi i njezini pogledi na njega: njezina posesivnost je drukčija, dominantnost gotovo potrebna, a ranjivost podrazumijevana koliko i negirana. Upravo zato, ova majka može ostati vjerna ne samo svome djetetu, nego i ideji prokreacije shvaćene u strogo biološkom ali i onostranom kontekstu do stupnja metempsihoze. Ona ne žali za sadašnjim jer investira u vječnost, nipošto samo svoju, i to je perspektiva koju je teško doseći, a nemoguće razumjeti iz bilo kojeg od prizemnijih, racionalnih i na koncu ipak uvijek utilitarnih rakursa.

Istodobnost ova tri vizije majčinstva, odsutnog, potrebitog i u neprolaznosti metafizičkog, repertoarna su slučajnost domaćih pozornica, nimalo programirana ili željena. Pohvalno je ipak da se u dramskim svjetovima barem povremeno misli i na snažno ali nerijetko tragično herojstvo heroína.

КЊИГА О СРЕТЕНУ СТОЈАНОВИЋУ, СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА, БЕОГРАД, 2023.

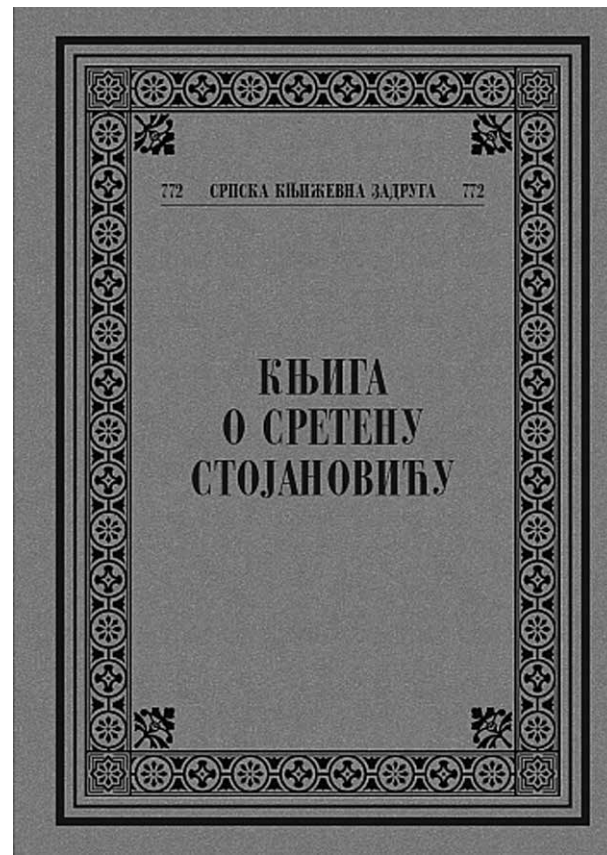
ИСТОРИЈА ТАЛЕНТА И ПОВЕСТ ХРАБРОСТИ

Збирку текстова о вајару, рођеном брату доктора Младена Стојановића, припаднику Младе Босне и аутору споменика Карађорђу и Његошу, приредио је Драган Лакићевић. Додатну вредност и лепоту овом издању даје мноштво фотографија Стојановићевих најчувенијих дела

пише: Вуле Журић

Управни одбор Српске књижевне задруге је на седници одржаној последњих дана 2023. године одлучио да након одласка у пензију Драгана Лакићевића на место главног и одговорног уредника дође Никола Маринковић, припадник млађе генерације књижевних посленика. Образлажући ову одлуку, председник Управног одбора СКЗ Мило Ломпар је, између осталог, рекао како Никола Маринковић „стоји на почетку прелазног раздобља у СКЗ. Оно треба да у нашу кућу унесе дух модерности и очува значења традиције, да остане знак достојанства и старине и, истовремено, постане адреса на којој своја дела проналазе и млади и афирмисани писци и научници“. Сам Маринковић је истакао како чврсто верује „да се уметничка вредност ипак може препознати са оне стране свих идеолошких подела“, што ће се и видети „кроз нове наслове у познатим корицама“.

И заиста, сваки наслов објављен у, најчувенијој и најдуговечнијој, „плавој“ едицији, која је стигла до стотину и петнаестог кола, за истинског поклоника књижевности има неку готово метафизичку додатну вредност. Свакако да време свеопште транзиције и девалвације некадашњих вредности није поштедело ниједну од наших најважнијих културних институција, али у „Плавом колу“ се сваке године објави и

по неколико наслова којима пролазак времена неће моћи да одузме ни значај ни вредност. Међу таквим насловима налазе се књиге из претходних неколико кола, посвећене Сави Шумановићу, Надежди Петровић и Петру Лубарди. Реч је о својеврсним антологијама текстова посвећених животу и делу великих сликара. У најновијем, 115. колу, под редним бројем 772. објављена је „Књига о Сретену Стојановићу“ којом се СКЗ придружила обележавању стотину двадесет и пет година од рођења једног од најзначајнијих српских и југословенских вајара. Збирку текстова о рођеном брату доктора Младена Стојановића, припаднику Младе Босне и аутору споменика Карађорђу који краси Светосавски плато на Врачару и Његошу, смештеног на платоу између Филозофског факултета и Ректората приредио је Драган Лакићевић. Додатну вредност и лепоту овом издању даје мноштво фотографија Стојановићевих најчувенијих дела из свих периода његовог стваралаштва.

О уметности Сретена Стојановића писали су, између осталих, Растко Петровић, Милан Кашанин, Отокар Кершовани, Тодор Манојловић, Стефан Хакман, Стојан Ђелић, Јован Дучић, Миодрог Б. Протић, Лазар Трифуновић... Лакићевић је њихове текстове и прилоге других аутора у „Књизи о Сретену Стојановићу“ поређао хронолошки, омогућивши читаоцу да прати генезу како уметничке критике, тако и уметникових преокупација у бурним историјским временима.

Па иако се на први поглед оваква концепција може учинити праволинијски школска, неинвентивна, читалац са сваком следећим

текстом бива увучен све дубље у једну ненадану а врхунску авантуру духа. Јер, како Стојановић својом вредноћом и талентом кроз године и деценије стваралаштва публици открива нове, све дубље слојеве својих уметничких преокупација, тако расте заинтересованост „стручне јавности“ за његов живот и рад. Кратке приказе Стојановићевих првих изложби који су објављивани углавном на страницама међуратне дневне штампе и неколико часописа постепено смењују дужи текстови из монографија и каталога великих послератних изложби.

Тако се „Књига о Сретену Стојановићу“ наједном открива као својеврсни процес настанка уметничког тродимензионалног портрета. Нижући се хронолошким следом, одабрани текстови из монолита егземпларне академске стваралачке биографије као да ослобађају живо и топло лице великог уметника, које се пред нама помаља у свом аутентичном стваралачком напону. Ред по ред, текст по текст, пред нама се из не тако давне, а већ у забраву окамењене прошлости указује Стојановићев буран живот и све оно што је, не само на стваралачком пољу, од 1898, када је рођен, до 1960, када је умро, овај храбри и вредни босански Крајишник успео да уради.

Говорећи на комеморативном скупу посвећеном Сретену Стојановићу, који је у новембру 1960. одржан у Српској академији наука и уметности, Иво Андрић је у свом кратком, изузетно вредном обраћању окупљенима, између осталог рекао и како у Босни „на почетку овог века, није било ни сликара ни вајара, ни слика ни кипова, ни традиција у вези са њима, ништа осим растурих стећака, припростих црквених икона и арабески по џамијама.“

У таквој средини – у овом случају много је примереније је рећи: на таквој друштвено-историјској маргини – у Приједору се, у свештеничкој породици, пред сам крај XIX века, родио будући аутор споменика Карађорђу и Његошу, који су незаобилазни и свеprisутни заштитни знакови данашњег и сутрашњег Београда.

Своје стваралачки таленат, своје умеће да обликује лепоту, Стојановић је открио у Зеничкој казниони, где је са својим братом Младеном и другим ђачким друговима из тузланске гимназије служио казну тешке робије на коју су били осуђени због припадања Младој Босни. Да би се спасао сигурне смрти од глади и исцрпљености, Стојановић је некако успео да се докопа затворске столарске радионице, у којој је израдио своје прво уметничко дело – дрвену табакеру. Потом је уследила спасоносна амнестија и браћа Стојановић су се болесни и исцрпљени обрели у Загребу. Резбарије на једној од Сретенових табакера запале су за око лекару Ђурици Ђорђевићу, који је у то време, пред крај Великог рата, у Болници милосрдних сестара од пошаста регрутације и слања на фронт, међу осталима, крио и Иву Андрића. Доктор Ђорђевић и његова супруга Криста решили су да на сваки начин помогну надареном неухрањеном младићу, и тако се Сретен Стојановић прво нашао на студијама у Бечу, да би потом стигао у Париз, где постаје ђак чувеног вајара Бурдела. Велики педагог, ученик највећег Огиста Родена, Бурдел је препознао Стојановићев таленат. „Свиђа ми се што у вама видим горштака“, говорио је своје југословенском питомцу, „свиђа ми се што у вашим радовима има нечег дивљачког. Чувајте то као неку драгоценост.“

Баш ту драгоценост и стечено знање Сретен Стојановић је одмах

по повратку са студија приказао београдској публици на изложби на којој је наступио са својим париским другом, сликаром Милом Милуновићем.

„Он се већ ослободио Мештровића и Росандића“, писао је о Стојановићевим изложеним скулптурама Тодор Манојловић. „Ослободиће се, свакако, и Бурдела, који још упорно стоји између њега и – Стојановића.“

О овој изложби писао је и Растко Петровић, који ће поводом Стојановићеве изложбе одржане 1934. у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“, рећи и ово:

„Сретен Стојановић је превасходно сензуалац. По својем пореклу ваља, као Босанац, по својем осећању облика и материје, по начину издвајања пластичних израза. Тренуци, када он не прилази скулптури као сензуалац, врло су ретки. Најлепше ствари у његовим делима су плод те сензуалности, ако ова успе да се материјализује и да понесе форму до убедљивих изражаја.“

Пет година касније, поводом још једне уметникове изложбе, Ђорђе Ораовац ће приметити како се Сретен Стојановић родио „са два талента: са вајарским талентом и са талентом да уме да живи и да се сналази са људима“.

А био је ту и таленат слободољубивости. Уметник га је у Другом светском рату испојио одбивши да потпише Апел српском народу, у коме су припадници тадашње друштвене елите осудили комунистички устанак и позвали народ на лојалност окупационим властима.

Након ослобођења Стојановићева слободољубивост се није испољавала само у његовом уметничком раду, већ и у педагошком раду на Академији ликовних уметности, као и у писању текстова о уметности. Са тим свеобухватним друштвеним ангажманом стигле су и монографије, те опширнији текстови у каталозима великих изложби. О њему је у неколико наврата и различитим поводима писао и Миодраг Б. Протић.

„Стојановић је са Роксандићем, Палавичинијем и Стијовићем, протагониста српске савремене скулптуре“, рекао је Протић 1953. године. „Борио се за њу длетом, речу и пером: као стваралац, предавач, педагог, критичар и публициста.“

Најопширније и најсадржајније о Сретену Стојановићу писао је Лазар Трифуновић, а његов целокупан текст, први пут штампан 1973. у монографији посвећеној великом уметнику, сада је објављен у књизи стотину и петнаестог кола „Плаве библиотеке“ Српске књижевне задруге. Трифуновић цитира многе ауторе чије текстове можемо прочитати у „Књизи о Сретену Стојановићу“, па се тако рађа један леп одјек, иза кога, када се први утисци слегну, најпре остају речи Иве Андрића.

„Историја тога уметничког живота, то је историја не само једног талента него и повест једне храбрости. Све на том путу скупо је плаћено и тешко стицано; Сретен Стојановић га је прешао успешно и часно...“

Том путу ваља се враћати што чешће. „Књига о Сретену Стојановићу“ је пре свега одличан подсетник на бесмртно дело и херојски живот великог уметника, али и доказ да Српска књижевна задруга, упркос свему, и даље уме не само да осећа мене у култури, већ да их и сама обликује.

МЕРА НЕИЗМЕРИВЕ РЕЧИ

Већ од прве књиге било је јасно да је међу нама стваралац велике имагинативне снаге, префињеног језичког осећаја, писац који је веровао у обликотворну снагу речи и могућност преображаја света и човека посредством изговорене приче о њему

пише: **Јована Милованчевић**

Као у једној причи, једног петка предвече „завладала је стаклена тишина“, преминуо је Горан Петровић, вероватно најбољи српски писац на прелазу између XX и XXI века. Сада одсутног ближњег, испод таванице стварности која ће се осипати у годинама које следе, замениће прича о њему, а она је, знамо јер смо га читали, једина власна да промени свет и одложи неумитност судбине – како је некада говорио Андрић, његов велики књижевни предак. На тренутак екран је остао без слике будући да ће се његовим одласком у битном смислу променити парадигма приповедања савремене српске прозе. „Причу, господару, ваља имати, а не пролазни венац славе“ – краљу Милутину у роману *Опсада цркве Светог Спаса* говорио је човек са штапом и осушеном тиквом, а то нам је, на концу, свом силином своје уметничке снаге из дела у дело поручивала и књижевност Горана Петровића, топла, смирена, неприкосновено одлучна у приповедачкој жудњи да обухвати читав свет.

Већ од прве књиге било је јасно да је међу нама стваралац велике имагинативне снаге, префињеног језичког осећаја, писац који је веровао у обликотворну снагу речи и могућност преображаја света и човека посредством изговорене приче о њему. Реч није била само формално својство текста, имала је своје тело и била је, како је он сам говорио, *мера душе*. „Ништа на овом свету не постоји, нити је икада постојало, а да претходно није подробно исприповедано. Од растворене речи би светлост“ – писало је у *Опсади*, а у истој овој књизи о фантазији која надилази историју „није било приче у којој би се домогао Жиче“, дакле,

писац је поручивао: снага уметничке речи претходница је свету јер је свет од ње, и свет, и светлост, и материја духа која је уз олово и стакло, како стоји у *Палиру*, једина потребна да би се створило велико уметничко дело.

Дело Горана Петровића, усуђујемо се рећи, надилази све друго написано последњих деценија код нас, како аутентичношћу исприповеданог, тако и опсегом доживљаја великих друштвено-историјских промена код нас и у свету, његовом приповедном имагинацијом транспонованих у откривање безвременог лица човека епохе и понирањем у духовне картографије опште историје света. Његов поглед био је уперен према магистралним, али и према маргиналним токовима цивилизације у којима се препознавало динамично лице малог човека загледааног у епоху која се око њега љуспа.

Литерарна таваница над главама Петровићевих јунака није увек била од чврстог материјала. Уместо црепа његови јунаци стављали су небо, било је то у роману „Атлас описан небом“ чиме су показали да се у свету једнако као и у фантазији може живети, ноћу, а преко дана правили су се да је другачије. Његови ликови нису марили за границе постављене међу световима, будући да су постојали са обе стране хоризонта, осећали пуноћу материје и превазилазили физичко и сувише људско: „Када одемо тамо постојимо ли овде“ – питала је Јелена госпођу Наталију Димитријевић у Петровићевом роману *Ситничарница код Срећне руке*. Тамо је била имагинација, фантазија и лепота мисли која је одводила у жуђени простор литературе, *овамо* је живело оно што реално волимо и за

шта се морамо жртвовати. Петровић је своје јунаке поставио на границе светова будући да су са обе стране другима, али и себи били потребни. Са оне стране био је текст, папир, књига – место сусрета са Другим, задужбина у којој је могуће срести људе различитих времена и простора. Читати, потпуно читати и пустити себе у простор оностраниг – био је поетички захтев Горана Петровића чију је теоријску премису развио у реалну ситуацију свог романа. Јунаци *Ситницарнице код Срећне руке* окупљају се у тексту чије се измене осећају и у физичком свету. Када Адам Лозанић исправља реченице, стварност описана у њима се преображава. Читајући исту књигу сусрећу се Анастас Браница и Натали Увил, у том тексту су Лелеци, породица чија је сенка већа од њих самих.

**На тренутак екран је остао без
слике будући да ће се одласком
Горана Петровића у битном смислу
променити парадигма приповедања
савремене српске прозе**

Текст је већи од нас јер је „прича некад становала на ивици света. Свет је био тепсија обрубљена приповедањем“ – у причи *Месећ над тепсијом* записао је Горан Петровић. Снага његовог пера приморавала је стварност да постане уметничка истина, била је боља од живота самог и због тога се у њу улазило с поверењем, мирноћом и ишчекивањем да ће нас брижљиво изнијансирани литерарни свет одвести онамо где нисмо ни слутили – у сопствену пројекцију, у неку жељену другост, у могући свет који нема никакве везе са реалним. Небеско уже које спашава људе од непријатеља могло се прекинути само ако се пре краја остави перо, мислио је Никита Непознати, писар, хроничар из *Опсаде*, који је жртвовао свој живот да би до краја исписао причу и да би се она претворила у неумитност историјског тока: „Хроничар се спокојно смешио, спреман да искуси тачност своје повести“.

Повест, али и живот, били су немогући без зачина оностраниг, а поново довољно могућег да усади у човека веру у спасење. Неупоредива је, у том смислу, метафора цркве која се снагом молитве уздиже у небо, неупоредиве су сцене у којима монаси пију са небеских река осликаних на фрескама и гасе земаљску жеђ, неупоредиви су мотиви прозора Светог Саве на Жичи који гледају „видик на четири стране“, неупоредива је, најзад, молитва старца на тераси у Врњачкој Бањи који у причи „Изнад пет трошних саксија“ неуморно понавља исту мелодију све мислећи, чуће је и сам Бог. Неупоредив је лик изгубљеног анђела из приче *Ближњи* који у вавилонској кули београдског солитера вели: „Сишао сам и сада не умем да се вратим“.

Враћао се Горан Петровић сваком новом књигом међу нас, али поново назад у свој могући свет изграђен од наизглед обичних речи из, рецимо, *Речника старих мера* Милана Влаинца, једне од његових омиљених књига. За текст је најважније да буде добро размерен, говорио је писац, а да та мера буде баш мера душе, дакле, нешто неизмерно. Отуда су његови

јунаци били вишкови у свету, бића која су га превазилазила, они су били далековиди, попут Довоље из последњег романа *Иконостас*. „Нас више чини оно што немамо, него оно што имамо“ – једном је рекао Горан Петровић и управо због овога његов живот се и тицао света који је могућ, измаштан, алтернативан, изграђен од смиренних, правилно размерених валера људске егзистенције, од река понорница и токова епоха изнад којих будно стоји ванвремено лице људског. Дакле, све оно што немамо, али је увек могуће да буде наше уколико се довољно дубоко загледамо у себе.

**Снага његовог пера приморавала
је стварност да постане уметничка
истина, била је боља од живота
самог и због тога се у њу улазило
с поверењем, мирноћом и
ишчекивањем да ће нас брижљиво
изнијансирани литерарни свет
одвести онамо где нисмо ни слутили**

Ту у нама било је могуће spojити времена и различите светове баш како се, рецимо, византијска царица Фелипа састајала са соколаром Деспота Стефана и како је њен син Богдан у XX веку видео сокола свога оца. „Рукавци времена су замршени. Тргујем временом“ – узвикивао је један Петровићев јунак посредујући причу о могућности да сви, путем имагинарног дискурса књижевности, можемо бити увек и свуда на жељеном месту јер папир и платно могу бити празни, будући да смо сви позвани за дугачки, постављени сто пишчеве литерарне гозбе.

Била је то заиста гозба, папир мнемотор, место памћења искројено од изношене одеће људи, како нам је поручивала метафора романа *Папир*. Била је то гозба на којој су позвани и учествовали многи. Књижевност Горана Петровића имала је андрићевски епску ширину и свеобухватност, лиричност Црњанског, топлину и изнијансираност, Павићеву распричаност и богатство наративне слике. Сви они су проговарали у његовом тексту, док је он усавршавао, глачао, брусио, размеревао речи поручујући тиме свету: „Чувајте речи, ветар их зобље, од вас већ чини бесловеснике“.

Приповедањем које је обичан свет динамизовало, преображавало, најзад, уцеловљавало, Горан Петровић исписао је оду уметност и књижевности, указао на скривене валере људског који запрети чекату пуни могућност да се остваре у пролазном и отуђеном свету. Књижевност је за њега била усавршавање у врлини. А на крају, ако њега има, остаје радост сећања на сусрете са ближњим, писцем Гораном Петровићем који је својим великим делом сунчао свет све мислећи, поновићемо, да је књижевност мера душе, оно неизмерно. Неизмерно је губитак, али је неизмерно и поље којим наставља да живи растворена реч од које бива светлост једног од највећих међу нама.

РАША ПОПОВ, *МОКРИНСКИ ЧАРОБЊАК* (ИЗБОР ИЗ ИНТЕРВЈУА), ПРИРЕДИЛА БОЈАНА ПОПОВИЋ, БАНАТСКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР, НОВО МИЛОШЕВО И УДРУЖЕЊЕ „РАША ПОПОВ”, МОКРИН 2023

НА СТРАНИ РАШЕ ПОПОВА

Мото Раше Попова је „Мање брбљај” што је у крајњем случају мудрост Андрићевих јунака: „У ћутању је сигурност”. Али, Раша Попов не ћути, већ вешто користи и комбинује „високи” и „ниски” стил: не би ли оне, којима говори, држао будним

пише: **Миљивој Ненин**

Не може се о Раши Попову писати обичан текст. Увек онај о коме се пише, на неки начин, обликује текст. Ако би било другачије – критика не би била књижевна. Али, да пређемо на ствар. Ићи ћемо од лакших задатака ка тежим. Најлакше је доказати како Раша Попов није прави Лала из Баната. (Не смем ни да отворим причу о северном Банату...)

Жена Раше Попова, Рада, дефинисала је главну особину Лала: „када им прети опасност скрећу пажњу на нешто сасвим споредно”... И ту се наш јунак препознао. И признао да је Лала. Али, нас то не обавезује.

Да ли Раша Попов бежи од важног и од опасности? Или нам све време, у интервјуима, прича о најважнијим стварима? Ко је, на пример, једноставније проговорио о политичарима од нашег јунака? Политичари су похлепни; трче за „ловом”, а политика је само гложење („грабеж”, рећи ће Раша Попов), око новца.

Да ли је неко понудио бољи опис послератних бесмислених времена? Неки партијски часопис је напао *Видике*, због тога што се тамо објављују песме о „мрачним поноћним сатима”. И објаснио је партијски часопис шта је то *поноћ*. „Поноћ је време када се противници револуције састају на илегалним састанцима да кују заверу против социјализма”.

Не бежи Раша Попов ни од тога који је главни задатак школе. По њему је то, да школа научи децу да мисле својом главом. А да ли је то држави потребно? (Ово питање ја додајем.) Пореди наш јунак часове

књижевности и часове математике: супротставља размишљање на часовима књижевности са понижењем, које је доживљавао на часовима математике.

Да ли је неко боље од Попова осетио црну страну телевизије док је она још била школа толеранције и једна од најсветлијих тачака у бившој држави? („...Уколико би је узеле у своје руке параноидне групације могла би да постане не само штетна него и опасна”). Открио је и идентитет незнаног јунака телевизије: монтажери су први гледаоци. Заправо све што Раша Попов пише о телевизији заслужује пуно поштовање.

Није, дакле, наш јунак бежао од важних питања, али јесте од себе правио анти-јунака и своју улогу минимализовао. Приказао је себе као неког ко, на пример, не зна да игра коло, а ухватио се у коло. Сви лево, а ја десно... Увек је ишао погрешно, каже за себе.

Како је држава гледала на Рашу Попова? Да ли је осетила опасност?

Покушаћемо да стигнемо до одговора околним путем. Вратићемо се у 1999. годину; годину у којој је било бомбардовање наше земље. Кружио је виц о томе да је у НАТО генералштабу радила као кафекуварица нека жена из Баната... И кад год је „милосрдни анђео” раширио мапу – да одабере шта ће тог дана бомбардовати, кафекуварица би тацну са кафом ставила преко Баната. (Престали су на

крају да бомбардују и Нови Сад, јер је бука сметала Зрењанину.) Једнако је уверљив био и штос о томе како су генерали јако тешко изговарали *Зрењанин*, па га је и то спасло. (Ето и кључног аргумента због чега Зрењанин не би требало да промени име.)

Но, шалу на страну, да видимо да ли је и Раша Попов имао неку кафе-куварицу која је бринула о њему. И такав пример постоји у овој књизи. Кућна помоћница у кући Раше Попова, која је била врбована од стране Државне безбедности, добила је задатак да прати и памти шта Раша Попов говори и да то преноси надлежнима... Није преносила – била је на страни Раше Попова. (Узгред, у време Броза постојало је дванаест тајних служби и тринаеста, која је контролисала рад ових дванаест.) Оно, пак, што је интересантно, жена Раше Попова, већ поменута Рада, која је знала да дефинише Лалу, пре него што је запослила ову кућну помоћницу (која је била на страни Раше Попова), већ је најурила две кућне помоћнице, такође врбоване... Осетила је питома Рада опасност. (Узгред, Рада Попов је била мајстор за организовање, а неколико тренутака и за планирање. Тек када сам се удубио – видео сам да је била стручњак за планирање.)

**Није наш јунак бежао од
важних питања, али јесте од
себе правио анти-јунака и
своју улогу минимализовао.
Приказао је себе као неког
ко, на пример, не зна да игра
коло, а ухватио се у коло. Сви
лево, а ја десно... Увек је ишао
погрешно, каже за себе**

Једном је и Зора Кораћ, шефица Раше Попова, док је са кафе-куварицом уносила печење генералима, чула генералске недоумице и предупредила напад на Рашу Попова. Знала је да се политичари, па макар били и у униформама, плаше смеха и подсмеха и рекла им у генералски брк да ће им се цео Београд смејати, ако ухапсе Рашу Попова. (Како би се овоме радовао Винавер.)

Да не буде забуне. Ово ја истичем у први план. Раша Попов све то минимализује. Минимализује своју улогу чак и када даје оставку на место водитеља ТВ дневника. (Мада је дао пример највећем сину наших народа...)

Важно је напоменути да је наш јунак помагао и кафе-куварицама, па и Зори Кораћ. И то на један леп начин. Наиме, све време је играо улогу, која га је такође штитила.

Али, ту морамо застати и увести у причу још једну важну личност ове књиге интервјуа. (А није Душан Макавејев.) Нека уђе Иво Андрић, рекли би, свечано, драмски писци.

И поново смо стигли до важних ствари и до онога што је „мали Попов“, тако га је Андрић назвао, сачувао. (Вероватно су то и најоштрији редови које је Андрић изговорио о тадашњем режиму.)

Позиција Иве Андрића, у најмању руку, после Другог светског рата, била је компликована, те се Андрић, боље него његови јунаци, држао оне девизе „У ћутању је сигурност“. Ипак, Андрићу се омакло нешто што баш и није паметно рећи. Захваљујући Раши Попову та реченица је сачувана.

**Кућна помоћница у кући
Раше Попова, која је била
врбована од стране Државне
безбедности, добила је
задатак да прати и памти шта
Раша Попов говори и да то
преноси надлежнима... Није
преносила – била је на страни
Раше Попова**

Неки млади новинар испитивао је Андрића о учешћу у раду Младе Босне. Андрић је стрпљиво одговарао. А онда се тај новинар, чије нам име Попов не открива, зачудио како Андрића нису ликвидирали. Андрић је уз осмех одговорио, парафразирам, да је постојало неко време када људе нису ликвидирали.

Необична реченица за оне који познају Андрића.

Не волим причу о свету као о глобалном селу – али, понекад може да послужи. Истина, то село нема душу (показао нам је то Раша Попов на много примера). Показао нам је то на примеру алавих и гладних земљопоседника...

Тек сада нам је Андрић важан за наставак приче. Оставио нам је Сретен Марић сведочанство о годинама дружења са Андрићем. Каже Марић како му је Андрић причао да је некад свако село у Босни имало сеоску луду – неког ко говори „што други нису ни хтели ни смели, све оне болне, немиле истине, горку мудрост села...“ Те истине, која се говори у лице, сетио сам се поводом Раше Попова.

Глумио је понекад и луду, сеоску луду, не би ли селу, глобалном селу, безболно рекао истину у лице. (Али је говорио и више од истине! Понудио им је и решења. Да ли је још неко написао, попут Раше Попова, да чувамо децу наших непријатеља?)

Мото Раше Попова је „Мање брбљај“ што је у крајњем случају она мудрост Андрићевих јунака: „У ћутању је сигурност“. Али, Раша Попов не ћути, већ вешто користи и комбинује „високи“ и „ниски“ стил: не би ли оне, којима говори, држао будним. Однос уредника и новинара ће, на пример, описати крајње сирово, а у исто време и једноставно: уредник се према новинару односи као према свињи.

Притом је проговорио не само о 1999. години, већ и о 1993. години. Купили су жениној мајци 700 грама јабука од целе пензије, а она их је оптужила да су јој украли пензију! Још ми је дирљивија прича када мајка пита сина да ли је дао новац поштару за пиво. А од целе пензије није се могла купити боца пива! Вероватно није отмено причати о 1993. години, али Раша Попов је говорио. Као што је говорио и о фендовању и о сиротињској столици са три ноге! Говорио је и о новим феудалцима...

Показао је, уз помоћ Душана Макавејева, и лаж о новом човеку и новом друштву. Једноставним поређењима оголио је свет око нас. (Објаснио је и зашто деца не гледају ријалити програме – то је као да гледају како се мама и тата туку.)

**Једном је и Зора Кораћ, шефица
Раше Попова чула генералске
недоумице и предупредила напад
на Рашу Попова. Знала је да се
политичари, па макар били и
у униформама, плаше смеха и
подсмеха и рекла им у генералски
брк да ће им се цео Београд
смејати, ако ухапсе Рашу Попова**

Више пута сам поновио да је Раша Попов неко ко говори оно што је важно. Али морам истаћи и неку доситејевску незлобивост. Као и Доситеја, и Рашу Попова краси лепа аутоиронија: сам за себе каже да се одева као партизан, пошто носи одела мртвих Немаца – из радњи половне робе. Оно што их везује, кад смо већ у Банату, јесте и историја плакања. Свако велико дело је, попут Доситеја, преплакао Раша Попов.

Поново ћу, у великом луку, заобићи Душана Макавејева. (Попов каже да је завршио факултет под именом Душан Макавејев.) Лепша ми је за крај овог приказа епизода са Стеваном Пешићем. Дијалог између Попова и Пешића је потресан. Кад Раша Попов саветује, односно „грди“ Стевана Пешића што раније, у болници, није рекао да је он писац Стеван Пешић, јер би раније имао бољи третман... Болесни писац му одговара: „...зар ти стварно верујеш да бих ја био кадар да им то кажем?“

Е, исто то, не би био кадар да учини ни Раша Попов. И то што он не би био кадар да учини, боји ову књигу интервјуа неком племенитошћу.

Да ли је неко боље објаснио празне приче о тражењу аутономије за Војводину, на пример. У једној реченици је Попов то решио. Сепаратизам је јак код елите „али међу становништвом сепаратизам не постоји ни као покрет ни као идеја“. Наравно, објаснио је шта елита, шта алава и гладна елита очекује...

Али, имао је изражену љубав према завичају. И можда би било

лепо завршити овај приказ тим непрекидним надмудривањем између Бачке, Срема и Баната... Сви ми имамо неку своју причу у зависности од тога где смо рођени. У Срему су затвори, у Банату душевне болнице, а у Бачкој универзитет и Матица српска, говорио је Раша Попов. Ја бих ту предност другачије тражио. Преко хране. Ако погледамо какви се чварци праве у Срему, Бачкој и Банату, видећемо да су једини праву меру постигли... Прећутаћу решење ове загонетке.

Било ми је важно да убацим чварке у текст. (Поново сам омастио руке!) Сам Раша Попов их је већ убацио. Кад год не би ишао на ручак, из различитих разлога, наш јунак је јео сиротињску храну – чварке! И сада долазимо до онога што Раша Попов није могао ни да претпостави. (Тешко је бити пророк код нас.) Тај алави, грабежљиви свет богаташа узео је сиротињи и чварке. Мислио сам да у фусноти донесем цене чварака у супермаркетима и у бутику чварака на Футошкој пијаци, али зашто непријатељима дати повода за радост?

(Наравно, тај свет богаташа понудио је сиротињи замену за чварке – паризер.) А овде се свака прича прекида.

Нисам кадар даље да пишем.

Но, морам рећи још и ово. Овај избор из новинских интервјуа (остало их је још у другим медијима) урадила је Бојана Поповић. После језгровитог предговора („Уметник је увек јеретик“) склонила се из књиге. Појављивала се само у фуснотама када је требало исправити очигледне материјалне грешке. Али, грешке је исправљала ненаметљиво – само када се појаве први пут.

Објављено је у овој књизи преко педесет интервјуа Раше Попова. Објављена је и белешка Душана Радака „Необјављени интервју“. Добро је што Радак није сачувао тај интервју, јер бисмо се згрозили над оним што је могло да смета режиму у првим годинама после Титове смрти.

Седео сам само једном у кафани са Рашом Поповим. Занемарићу и повод и ко је све седео у кафани. Били смо у Кикинди, а теме су ишле од ракије до Аустралије. (Неко од најближих му је био далеко, па га је то болело.) Узгред, када смо већ у Кикинди, говорио је Попов у овој књизи интервјуа и о провинцијализму Београда: Београд није испратио изложбу Саве Шумановића у Кикинди!

Протумачио нам је Раша Попов, у тој истој кафани, да је реченица „Идемо у Банат у луде“ – недовршена. Цела гласи: „Идемо у Банат у луде / где лупају грудве“. Тај завршетак је чуо од мајке Васка Попе. Па нека и то остане забележено. Реч је била о обради земље... Бачвани су за лупање грудва већ имали неку механизацију, а Банаћани су то својеручно радили...

Сада нам остаје да нагађамо шта би нам о земљи причао Раша Попов; о земљи као њиви и ораници, оној земљи која се, узорана, у ученичким радовима, пресијавала на сунцу (да би учитељица била задовољна)... А можда би само ћутао, ухватио нас за руку и показивао како зврје, празне, напуштене фабричке хале, али и како ничу нове грађевине на плодној земљи... Од Новог Сада према Каћу или од Зрењанина према Стајићеву... Можда би нас провео и кроз Срем...

А можда би шетњу завршио римом у којој се и Срем и Банат и Бачка римују са нечим што је сиротињска играчка?

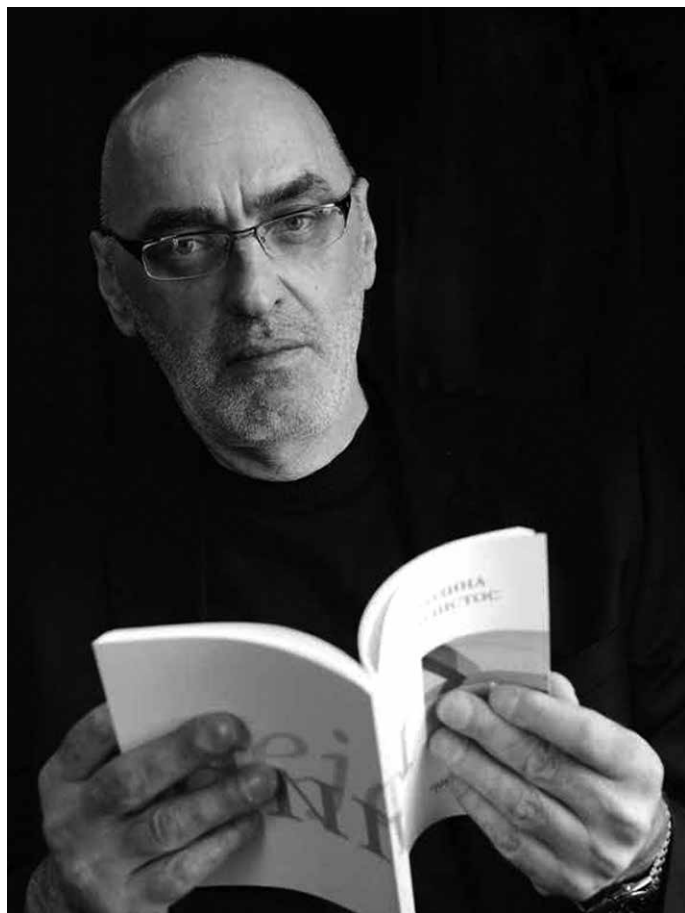
ПОЕЗИЈА ДЕЈАНА ИЛИЋА

**ОТКРИЋЕ,
ПУТОВАЊЕ**

За разлику од осталих песника који су се углавном везивали за мање словенске књижевности, попут пољске и словеначке, или за прекоокеанску, Илић је те утицаје нашао на месту одакле су се у историји промене у књижевности најчешће и долазиле – у италијанској поезији. Преводећи песнике попут Валерија Магрелија, Фабија Пустерле, Умберта Фјорија и других, Илић је свесно преузимао и њихове поетике, које у основи и јесу биле поетике створене рационалним путем, као решење за сличне проблеме са којима се нашао тадашња италијанска поезија

пише: **Никола Живановић**

Деведесете године карактерише неколико промена у српској поезији. Нова генерација песника није била више југословенска, већ српска. Отуда је настала потреба да се развије некакав идентитет српске поезије. Дошло је до извесног расцепа: на једној страни стајали су песници који су се враћали традиционалној српској прејугословенској поезији, а на другој они који су хтели да уношењем неких токова савремене светске поезије промене лик српске. Дејан Илић један је од песника који припада овој другој скупини. Међутим, за разлику од осталих песника који су се углавном везивали за мање словенске књижевности, попут пољске и словеначке, или за прекоокеанску, Илић је те утицаје нашао на месту одакле су се у историји промене у књижевности најчешће и долазиле – у италијанској поезији. Преводећи песнике попут Валерија Магрелија, Фабија Пустерле, Умберта Фјорија и других, Илић је свесно преузимао и њихове поетике, које у основи и јесу биле поетике створене рационалним путем, као решење за сличне

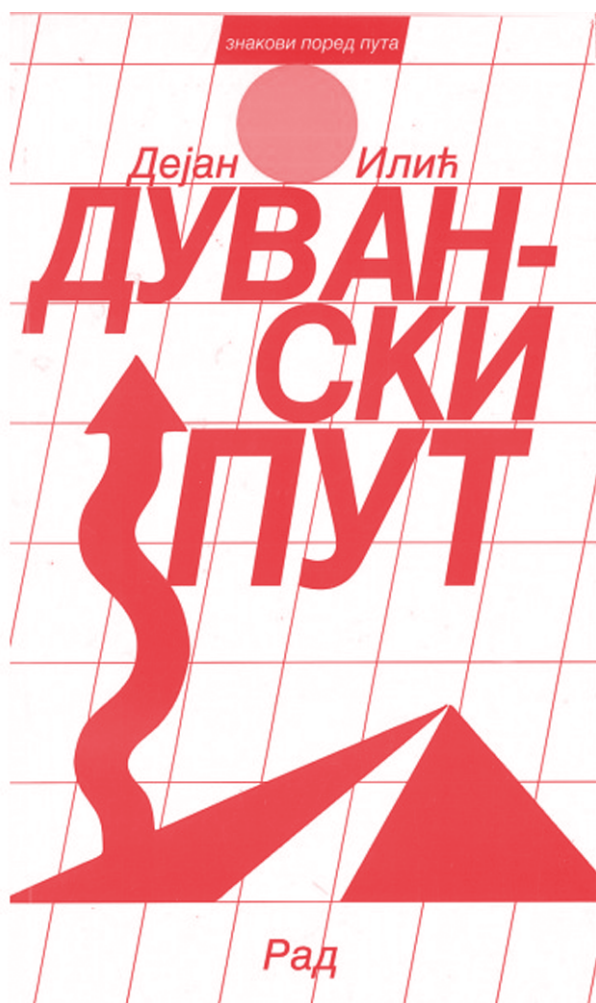

проблеме са којима се нашао тадашња италијанска поезија. Отуда ова поезија одбацује херметизам и авангарду које су били доминантни токови италијанске поезије двадесетог века. После неуспеха стварања комуникативне поезије – поезије која се чита пред публиком, било је јасно да се мора покушати неким другим путем. Поезија поново постаје интимна, за читање, али не понавља обрасце наслеђене из прошлости, мада их не одбацује у потпуности. Уместо тога, италијанска поезија краја двадесетог века настаје у сусрету лирског субјекта и света. Тај сусрет се одиграва кроз телесно, кроз додир и поглед. Језик је мембрана којом се оно непосредно доживљено претвара у поезију. Отуда је антологија новије италијанске поезије, коју је Илић превео и приредио, насловљена *Тело и поглед* (2006.)

Илићеве књиге се састоје од циклуса кратких, не дужих од стране, неримованих песама, које ипак визуелно, али и ритмички подражавају везани стих чиме се спасава западања у прозу, која је иначе карактеристична за песнике из овог периода. Такође, богатим опкорачењима и јаким сликама, језички увек на нивоу задатка, Илић је створио један поступак који је сваки значајнији песник следеће генерације испробао барем у десетак својих песама, а неки су на њему изградили и сопствене јако успеле збирке.

Када је реч о краткоћи Илићевих песама, она такође долази из италијанске поезије. Песници које је преводио, махом пишу краће песме, док се неки од ранијих италијанских песника, попут Сандра Пене, задовољавају песмама од свега неколико стихова. Ову тежњу за кратком песмом у италијанској поезији усудио бих се да пратим

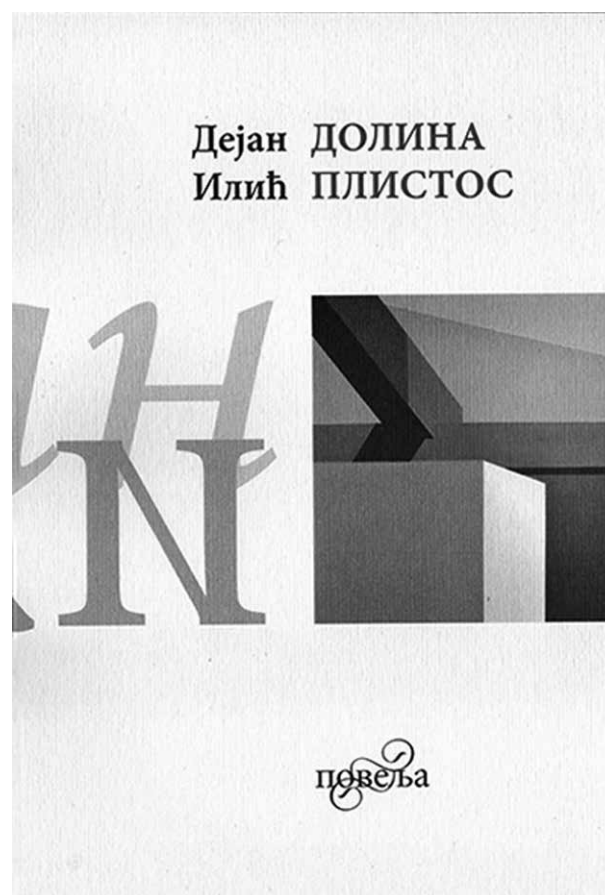

све до сонета, који је по тврђењу Езре Паунда настао окамењивањем канцоне. Канцона је ток, док је сонет статична форма.

Песме у Илићевим циклусима су често ненасловљене и, мада представљају затворену, самодовољну целину, кумулативна снага циклуса, а потом и књиге их издигне на виши ниво, заправо ослобађа оне статичности кратке форме. На тај начин, Илић узима најбоље од оба света – кратке, довршене песме које се могу гутати у даху, и сложену песничку творевину, која му даје могућности да оцрта један шири свет.

Илићеве књиге се састоје од циклуса кратких неримованих песама, које ипак визуелно, али и ритмички подражавају везани стих чиме се спасава западања у прозу, карактеристична за песнике из овог периода

Првих неколико Илићевих књига (*Фигуре* (1995), *У доји без тона* (1998) и *Лисабон* (2001)) чине прву целину његовог опуса. У њима песник испитује однос тела и простора. Прва од њих писана је из једне готово солипсистичке позиције, то је покушај песника да ступи у контакт са светом, служећи се оним што најбоље познаје – сопственим телом. Тако у једној песми каже: „У моме телу има једна одаја/ у коју нико не залази./ Заборављено место, глуво/, шупље као црна рупа./ Крхотине, кршине,/ огризине, развалине,/ посвећено место,/ тамо се свет роји/ и кад ме нема/ тамо ствари/ нова руха/ одевају“. Паралелно са телом стоји језик. Такође независан од субјекта: „Наше се речи претварају,/ лицемерно траже друге власнике,/ постају туђи предмети, слике/ свака има своје лице/ строге, тврде црте,/ али не више наше,/ и ништа не говоре,/ заборавивши нас потпуно/ пливају, нове орбите/ проналазе, у новим пејзажима/ осећају се боље.“ У следећој књизи, слике постају живе: Не могу да измерим ширину/ ове собе, површине слика/ покачених по зидовима./ Сваки час мењам метар,/ сећам се привилегије ока./ Моје становиште је бескрајна /прича, хроника која/ се стално врти/ у круг. Поглед увек/ изненади себе, видим прозор,/ много је светла, ваздуха,/ не знам шта ћу с њим.“ Са ове две књиге песама, Илић увиђа проблем своје поетике. Кретање по самом себи, кретање између тела и језика, кретање по затвореном простору, ограничава могућности поезије. Посебно поезије која се заснива на непосредним утисцима. Отуда у следећој књизи, Илић посеже за ширим простором града, једног лисабона „Прва је реч тиха, лисабон,/ потом шуми океан, обала,/ загледаност с копна/ оно што се тамо види/ примакне се, изоштри,/ зажмуриш ли на једно/ око; не знаш само/ је ли то фатаморгана,/ раван-пучина-поље/ на коме се дижу/ имагинарне

зграде,/ утваришта/ где је сваки дан/ вечни освит“. Тело из претходних књига, постаје град, град готово исто толико унутрашњи колико је то и тело. Овом књигом, Илић довршава своју прву фазу где се непосредно испитују могућности говорење из унуташности.

Књига Катастар (2023), мада се у многама наставља на претходну, посебно тематизујући усамљеност и заробљеност на месту где се живи, доноси један ведрији поглед на путовања – чудо виђенога

Следећа књига *Дувански пут* (2003) чини преокрет у Илићевом стваралаштву. Тај преокрет доноси откриће кретања. Од ове књиге Илић ће заувек променити амбијент у коме је лоцирана песма. То ће више неће бити ни тело, ни соба, нити имагинарни, пасивни град. То ће од сада бити аутомобил у кретању. Посматрајући свет из аутомобила, лирски субјекат има сасвим другачији поглед на стварност, однос тела и доживљеног, погледа и виђеног је промењен. Сlike се смењују, не дозвољавајући једна другој да се развију до краја на логичан начин већ се пресецају, стварајући на тај начин песнички еквивалент непосредном искуству. Такође се мења однос и према језику, који више није суверени господар изреченог већ бележник насумичних асоцијација, а управо тиме добија и песничку пуноћу. Многи су песници писали песме из аутомобила, али у српској поезији то несумњиво остаје Илићев заштитни знак. Већ у првој песми из *Дуванског пута* Илић показује нескривено одушевљење овим открићем: „И, напoкoн, излазим на отворени/ пут, светла у ретровизору мркну,/ ово је тама, место продора/ и слoбoде, остављам за собом/ тесне просторије, кљуцање/ чаша, песнице осмеха, песак/ разговора – самоћа је/ најлепша кад се пистом пружа./ Сваки је километар једна цев,/ сваки је километар једна перла,/ састављам тунел-огрлицу/ свог живота, и убрзавам,/ убрзавам, ја честица/ излудела, тако/ далеко, тако близу себе.“ Непосредност искустава дата вожњом истовремено песника ослобађа и онога, што није хтео, нарaтивности. Песма се овде развија са самим искуством а не као контемплација о искуству. Брзина не дозвољава никакво враћање уназад. Утисци су брзи и морају се ухватити у својој датости. Илић је овде открио начин да његова субјективност дође у контакт са светом, а то је кроз обиље света, кроз његову некаузалност и спонтаност: „И није то/ немати будућност, нови дан,/ перспективу, све је овде просто,/ кажеш, ово је само чиста садашњост.“

После одушевљења кретањем и брзином, у следећој књизи *Кварт* (2005), Илић више пажње усредсређује на оно виђено, отуда и успорава. Ово су више песме доконог шетача који, не излазећи из свог кварта,

проматра ствари. Ово је следећа битна компонента коју Илић додаје својој поезији, она по којој ће га везати за песнике нашег веризма. Надовезујући се на Лисабон, у циклусу песама у прози „Блесак америке“ он описује једну америку. Та „америка“ је само место у тексту, у овом случају ознака за чист референт којем језик тежи а никада га не може досећи, јер је увек ту „завеса нашег означавања“: „Кад не бисмо имали стално ту мрену пред очима, индију, завесу нашег означавања, спржио би нас смртоносни и неиздржљиви блесак америке.“ Ево једне песме која би илустровала шта то ново Илић уноси у своју поезију у овој књизи: „Изјутра шетајући плажом, која је пуста и није нудистичка, наилазим на голу жену која лежи потрпбушке. Тело јој је лепо, ја сам погођен. Изненада одиже главу од песка и погледи нам се срећу – осећам стид. Али како да јој вратим оно што сам видео (Бернхард)?“. Дакле, непосредно искуство међуљудског контакта, али и даље на дистанци погледа.

Следећа књига Дувански пут (2003) чини преокрет у Илићевом стваралаштву. Тај преокрет доноси откриће кретања. Од ове књиге Илић ће заувек променити амбијент у коме је лоцирана песма. То више неће бити ни тело, ни соба, нити имагинарни, пасивни град. То ће од сада бити аутомобил у кретању

За следећу књигу, *Из викенда* (2008) могло би се рећи да већ припада трећој, зрелој фази Илићевог стваралаштва. Све оно што је развијао у претходним књигама, у овој и у следећим збиркама долази до пуног изражаја. Пре свега бих издвојио антологијску песму „Point“: „Још само мало, али не видим/ где бих могао да скренем, скоро/ овде, у овом делу четврти, са сјајним/ плочицама, излозима, металним/ ролетнама, све познајем, а не могу/ да нађем, са сјајним пропалим/ зградама, док возим, сасвим близу, / јер то је несумњиво овде, семафор,/ два, иако нисам давно, окренути негде/ удно булевара, чини ми се, бър,/ у подземљу, с музиком која ми/ недостаје, препун гостију, смећа,/ то место у коме бих хтео да се/ изгубим, вечерас не могу/ да пронађем.“ Изгубљеност у сопственом крају као заробљеност у њему, насупротив другој изгубљености, која се тражи и очекује, која је бекство, и вера о скривеном месту где се налазе слобода и радост, мотиви су који контрастирају путовању које јесте одлазак у непознато. Кретање у области познатог увек је некаква залуталост, заустављеност, неживот, недостатак испуњења. У песми „Овде“: „Веверице (...) цртају тачне путеве,/ од дрвета до дрвета, да покажу/ како је тешко негде бити.“

Истовремено у овој књизи, Илић уводи и прве путописне песме, везане за неке локалитете, што ће у каснијим књигама све више развијати.

Књига *Katastar* (2023), мада се у многоме наставља на претходну, посебно тематизујући усамљеност и заробљеност на месту где се живи, доноси један ведрији поглед на путовања — чудо виђенога. Тако у песми „Свет и поглед“ каже: „Када изађеш из кола на неком узвишењу,/ на окуци, тек пробуђена и ошамућена,/ а испод, кроз доле, у дубини, толико далеко/ да ти се заврти у глави, клисура и река,/ вероватно бистра и пуна камења живота,/ само одатле то не можеш да видиш,/ и подигнеш поглед, и у висини угледаш/кроз горе ведро небо, сунце, понеки облак,/ и мало ниже наднесене стене и четинаре,/ водоерине, што одасвуд као тушеви прште,/ и блистају, питаш се, понекад, где и како/ стоји, како све ово уопште негде стане,/ да можемо да га видимо.“ Неколико ствари карактеристичних за Илићеву зrelu поезију се може видети у овој песми. Његов поглед је посредован. Путовања су обично са сапутницима, међутим, они у ту само да би послужили као медијум, да би се искористио њихов поглед. Тако да лирски субјекат рационализује неспутани поглед и утисак друге особе. Друга битна ствар су детаљни, неукрашени, готово нелирски описи, који се у лирику претачу системом опкорачења. Опущтен опис, ненабијен јаким речима, у складу је са описаним које изазива осећање мира и узвишености. Богатство је већ у виђеном и њено преношење језиком је већ права мера поезије. Такође, треба обратити пажњу и на скраћени последњи стих, који је тако чест код Илића, али и код других наших песника, чиме се стиче утисак да се песма завршава у претходном, а да овај остатак, који као да не стаје у песму, указује на трајање утиска и пошто се песма заврши. Песник у овој књизи све више почиње да убацује „занимљивости“, које додају колорит и реалност књизи и чине је више путописном: „У овим нејасним државицама/ може вам се десити да, у полусну/, изађете из тунела и, пре но/ што уђете у следећи,/ на кратко будете у иностранству.“ („Кроз два тунела“).

Долина Плиastos (2017) и *Камперплац* (2021) чине врхунац Илићеве, сада већ све више путописне поезије. Као пример узеву стихове песме из *Долине Плиastos* у којој се сви наведени поступци с лакоћом сједињују: „Ниси могла да верујеш да су то овце,/ вунени јастуци и јоргани, наједном свуда/ око нас. Отварала си очи и ускакала у таласе/ руна који су нас заплускивали са свих/ страна, на сред пута.“ Посредован поглед лирског субјекта који закључује о непосредном погледу сапутнице у којој се оно виђено и телесно мешају у сусрету са новином и изненађењем, све је ту.

Долина Плиastos је нађени рај, похвала младом античком духу: „Кућица у којој смо одсели/ одавде ми изгледа као наш једини дом.“ („Попели су се горе, да би се сакрили“); „Постигли сте све што се могло постићи,/ а онда сте се овукли, не и нестали, скупа/ са свијим делима, остављајући нам само крхотине/ остатака.“ („Варваринова исповест“). Уводна песма „Плутарх“, најбоље сведочи о овом односу: „Како само одјекују грчка и латинска/ имена, скупине консонаната и гласови/ војсковођа, како пршти младост света,/ у мојој већ старој крви.“ Но ту је и низ песама који приказује историјске локалитете где се грчко завештање преиспитује.

Песме из књиге *Камперплац* нису у директној супротности са

песмама из претходне књиге, али овда је одликана једна мрачнија слика цивилизације. Таква је песма „Музеј и катедрала су затворени, раде“ смештена у Ахену, описује се некадашња престолница Карла Великог где је „све очишћено од свега“. Баналне слике туриста у пролазу и столица налик краљевским које су постављене као инсталација прекида појава бескућника који је „као краљ“ заспао у једној од њих. У песмама из ове збирке неретко се ужаси прошлости, справе за мучење или места историјских страдања, одражавају у савремености, ако као ништа друго, онда као „Вртоглавица метности, лудила и злочина“ („Вагнерова црква“). Овде није описана младост цивилизације већ њен крај: „Ови зидови од шлепера,/ удесним тракама, с обе стране/ аутопута, у овом трентку/ указују ми се као последња/ фаза капитализма. Разобручена/ роба у конвојима циркулише,/ ми пролазимо између/ две њене мождаане хемисфере./ Путујемо ми, путује и роба./ И сви заједно убрзавамо,/ као вода кад се приближава/ водопаду.“ (Теорија катастрофе).

**Изгубљеност у сопственом крају
као заробљеност у њему, на супрот
другој изгубљености, која се тражи
и очекује, која је бекство, и вера
о скривеном месту где се налазе
слобода и радост, мотиви су који
контрастирају путовању које јесте
одлазак у непознато. Кретање у
области познатог увек је некаква
залуталост, заустављеност,
неживот, недостатак испуњења**

У овом тексту сам покушао да прикажем развојни пут Илићеве поетике, међутим сваки такав покушај остаје мањкав због пуноће света његове поезије која нема падова и са сваком новом књигом израста у сложеније и потпуније дело. Међу српским песницима, он би спадао у оне који пишу једно дело које се тек у својој ширини може осетити и вредновати како треба. Заправо, како је у многих наших песника, управо такав приступ поезији постао популаран, Илићева поезија представља одличан пример како изгледа једно успешно песничко дело сачињено на такав начин. Још увек код неких критичара када говоре о песницима који већ имају позамашан број књига каже се да је песник „доследан“, што у већини случајева значи да ништа ново није дао и да је последња књига само рециклажа претходних. У Илићевом случају ствари стоје сасвим другачије, његова доследност значи свесно изграђивање једног песничког дела на ономе што се постигло али са сталним напором да се то превазиђе и обогати. Свака Илићева књига је отуда једно откриће, једно путовање.

GORAN LABUDOVIĆ ŠARLO, *DRUŠTVENO KNJIGOVODSTVO*, GRAFOPRINT, GORNJI MILANOVAC, 2023.

PJESNIK STAROG NOVOG SVIJETA

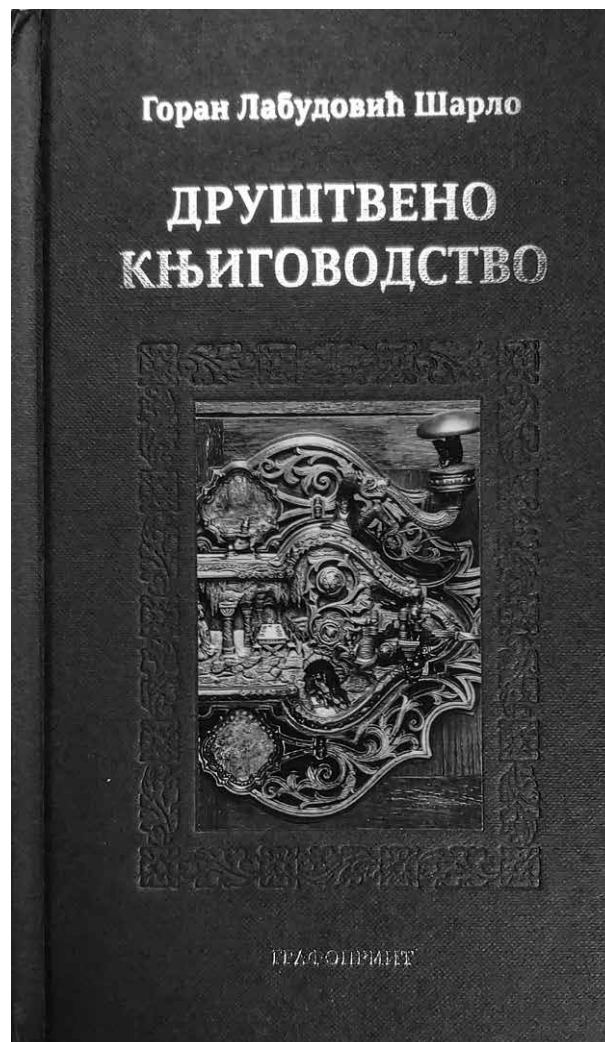
Danas je naslov „Društveno knjigovodstvo“ paradoksalno metafora ljepšeg i boljeg svijeta, gdje se nešto zaista knjižilo, zbrajalo i oduzimalo u ime zaboravljenog općeg dobra, a pridjev u sintagmi je zapravo ključ: kad je svijet koji smo poznavali postojao, činio se nesrušiv *upravo zbog toga pridjeva*, kao neke vrste sinegdohe za red, mir i dobro, svim problemima unatoč

PIŠE: Đorđe Matić

„Ovde снег још мирише на снег,
и црвени вагони клизе по питомини“

Goran Labudović Šarlo pjesnik je starog svijeta – ili možda točnije rečeno „starog novog svijeta“. Svijeta svakako koga više nema, koji je završio tamo negdje prije tri decenije i – još koju godinu pride. Ali ako ga nema, ima zato pjesnika koji drži svoj pak pjesnički svijet i dalje u tom nestalom svijetu – ne kao iskaz trulog, mrtvog pasatizma i nostalgije bez ploda, nego upravo obratno: taj je svijet kao smjerokaz, kao tabla na putu koja pokazuje kamo bi se, pjesnički i ljudski, moglo krenuti dalje od užasa sadašnjice, od svega u što se pretvorilo ono sve čemu je pripadao i u čemu se formirao pjesnik Šarlo. A, da se ne šalimo, i toliki među nama, jer inače taj svijet ne bismo prepoznali. Nama, pogotovo nama s ove strane, otud je njegova poezija zbog toga odmah i bliža, intimnija, prisnija, kao stara karta za mjesto za koje smo mislili da više ne postoji („kao u filmovima, dok je bilo filmova“ (*Hlor*)). A kad ono, vidi – ima ga. Neki pravi ili zamišljeni Vrbas, Vojvodina, Srbija... I – Jugoslavija, da se ne lažemo. Za one koji je još pamte. Kako će mlađi s ovime – ne znamo. A nešto nas se i ne tiče, iskreno.

Teško da će otključati taj svijet koji počinje već od duhovitog „birokratskog naslova“ knjige. O samom naslovu mogao bi se napisati mali prikaz budući je on metafora i čitave zbirke. Ali, oprez, ovaj historijski i socijalno markiran pojam, ta negdašnja birokracija koja se danas, kao anakronizam,

u ovom potpunom raspadu čita kao dodatna metafora, i čini se kao nježno podsjećanje na pravilo koje nismo naučili: teško onima koji su sanjali bolju budućnost misleći da ono vrijeme nije bilo dobro. Zato, umjesto da bude samo ironičan na onaj tako uobičajen i ružan način što se podsmijeva prošlosti sa sigurne daljine, naslov ima suprotan efekat i namjeru, oboje tople i melankolične.

Kako je lijep taj naslov, lijep kao prošlost. Umjesto prijeteće birokracije on sada podsjeća na simpatičnu kancelariju s požutjelim fasciklima i papirima, podsjeća na red koji tako nije djelovao. Podsjeća na smisao. Nikakav Kafka, kako se nama to činilo onda. Danas je naslov „Društveno knjigovodstvo“ paradoksalno metafora ljepšeg i boljeg svijeta, gdje se nešto zaista knjižilo, zbrajalo i oduzimalo u ime zaboravljenog općeg dobra, a pridjev u sintagmi je zapravo ključ: kad je svijet koji smo poznavali postojao, činio se nesrušiv *upravo zbog toga pridjeva*, kao neke vrste sinegdohe za red, mir i dobro, svim problemima unatoč.

Eto, uostalom kakva je to zbirka kad čovjek-čitalac može ovoliko da se zadrži samo na naslovu. Nije to višak – jer kad se zbirka otvori ona razvija upravo to naslovom najavljeno.

Ovo je zbirka o vremenu, u oba smisla ovog homonima. O vremenu, prošlom, i o vremenu kao prirodnoj pojavi. Ima ovdje mnogo prirode (medi-

teranske naročito: „kamenje“, „stablo nara“, pa šumske, „lišajevi i mahovine“, opšte „sneg i sunce“, „vazduh i vodena para“, i životinja, „ptice i ribe“), ali onoliko taman da stane kao kontrateža, kao čistoća i neiskvarenost, ili makar ideja neiskvarenosti i čistoće, spram civilizacijskog. O civilizaciji mnogo i nedirektno pjeva naš pjesnik. Ali nemoj da se varaš čitače: pjesnik Šarlo ne prezire civilizaciju, nego je njegovo civilizacijsko samo ono što je nasušno „starom modernom čovjeku“ kao što je lirski subjekat, a bez sumnje i pjesnik sam. Njegovi primjeri civilizacije su taman ono što je nasušno: „brusilice i beton“, „sto, krevet i biblioteka“, džez pjesme s radija, brodovi na Dunavu, Toskana i „Subotica Nevesinje Leskovač“. I naravno Jadran, more, naše, ovdašnje – „Trst ili Sutomore“ – *Mare nostrum* kao krajnja i potpuna harmonija čovjeku iz ravnice, kontinentalcu, makar vukao korijene iz krajeva što gledaju na more s visokih planina.

Umjesto da bude samo ironičan na onaj tako uobičajen i ružan način što se podsmijeva prošlosti sa sigurne daljine, naslov ima suprotan efekat i namjeru, oboje tople i melankolične

I pjesme pjesnika koji se nije odrekao čitave te nekad zajedničke topografije i zemlje, ni od porijekla ni pripadnosti. On je pjevač nepromijenjenog mišljenja o tome tko je i odakle je. Okretanje kaputa ostavlja drugima:

„Ako utehu nalaziš
u slučajnostima
to si što si,
ako ne, budi tog
neba dostojan.

Na suncu gušter,
to može svako.“

Ova nova pak civilizacija – civilizacija kao tehnika – jeste prijetnja. Kao i njen jezik: „javni diskurs“, „teorije“, „kulture budžeta“, „lajfkouč“, „kraj religije i kraj čoveka“ – ili „poljoprivrednom“ dvostrukom i sarkastičnom dosjetkom – „svaka je svinja sada globalna“, iz pjesme „Minuli rad“.

Eto – još jedna divna metafora nekadašnjeg doba: minuli rad. Šarlova poezija puna je takvih reminiscencija, direktnih i zaobilaznih, na historijski i društveni pojam koji je prokazan gotovo svuda, a imam osjećaj da je Šarlo jedan od onih, rijetkih danas, koji taj pojam i riječ – „socijalizam“ – ne doživljava kao uvredu ili pojam koji se izgovara nisko, kome se izruguju refleksno i s distancom oni koji se nikada ne angažiraju u historiji nego je promatraju sa strane, iz prikrajka.

Kako pjeva u pjesmi koja spaja zazor od pomodne, a zapravo kriptoidološke terminologije, sa uvjerenjem čovjeka koji nije odustao od svojih

ideala, društvenih, historijskih, od osjećanja pripadnosti koja je uvijek policentrična, raznolika, on se igra najprije duhovito najvećim klišejom svih naših rima – „pismo/nismo“ – a onda na kraju kaže ono najvažnije svedenim, epigramatskim dvostihom, gordošču „tranzicijskih gubitnika“, ali možda pobjednika u drugom, važnijem smislu:

„pa stoga da sažmem ovo pismo, još uvek ne znam
ko je pobjednik: menjači mišljenja ili mi, koji nismo.“

Dok ostavljamo ovu etičku poentu da svojom snagom djeluje nakon čitanja, dok smo pod utiskom, vraćamo se i samom prozodijskom i stilskom u poeziji koji figuriraju kao metafora ne samo senzibiliteta pjesničkog nego i poruka iz stvarnog svijeta impliciranog autora. Našlo se tu mjesta i za diskretne, sasvim diskretne posvete Popi, Miki Antiću i Crnjanskom, trojici ravnika, kako drugo. I Arsenu, Mediterancu – ka čemu kao da pjesnik sam stremi, prelasku iz ravne Vojvodine i kontinenta na otvorenost i mogućnosti mora, u spoj blage i divlje prirode, i modrine kao smiraja, kao čežnje za starim svijetom – jer još jedino se tamo, na Jugu, taj svijet još ponešto pozna.

Ova nova pak civilizacija – civilizacija kao tehnika – jeste prijetnja. Kao i njen jezik: „javni diskurs“, „teorije“, „kulture budžeta“, „lajfkouč“, „kraj religije i kraj čoveka“

Pjesnici-uzori stoje i kao simboli za drugi pjesnikov dio unutarnji i iz toga za naročit doživljaj svijeta: za poeziju ljubavi, što se čita u nekoliko posveta ženi, pravoj ili zamišljenoj – rijetko se danas čita lirika tako nježna, a nenametljiva, diskretna kao što su posvete pjesnicima po čijim se modelima grade ove pjesme.

Ali ako čitalac i nije u stanju da otključa te uzore – ne mari.

Jer: kao pjesnik – Šarlo je pjesnik potpuno samosvojan. Baš kao i svijet koga čuva, baš kao i stavovi, implicitni i otvoreni. Pjevao u slobodnom stihu ili u svojim potpuno sjajnim rimama, ovo je pjesnički glas koji stoji prav kao „na severnoj strani stari kestenovi“ u ravnici panonskoj ili kao bor na morskome kamenjaru. I jedno i drugo stablo imaju korijene. Kod pjesnika Šarla riječ koren u doslovnom i iznad svega u prenesenom smislu još uvijek je nepotrošena, ona nije psovka, niti podvala, niti opijum za lakovjerne.

Vrijedna je ta riječ, po sebi. A u poeziji ovako ovaploćena vrijedi neusporedivo više. Malo je pjesnika danas koji je s takvom privrženošću i dubokom, ozbiljnom vjerom u nju danas pišu. U stanjenim korijenima, osušenoj poeziji, kupoprodaji uvjerenja i svijetu što se tako strašno brzo mijenja, malo je i pjesnika što pišu kao Šarlo Labudović.

ВЛАДИМИР ТАБАШЕВИЋ: *НОЋНЕ РЕЧИ*. ЛАГУНА, БЕОГРАД 2023.

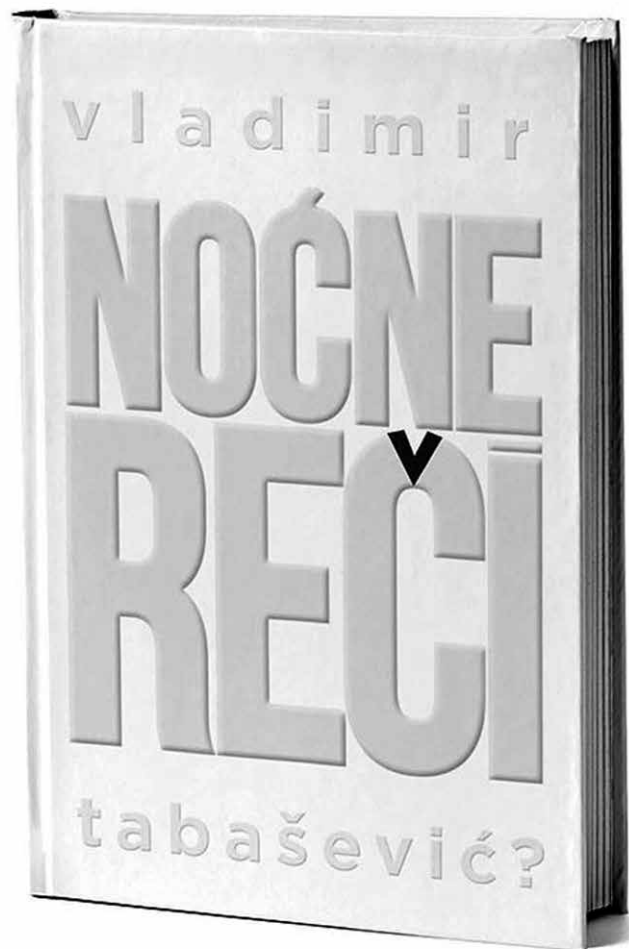
ЗАГОНЕТКА ТАБАШЕВИЋ

Када се још једно у непрегледном низу свагдањих љубавних прича о немоћи двоје људи да остану заједно, о баналности књижевне сцене у Србији, о патњи младих Вертера са београдске периферије, наода манична потреба за експресивним и асоцијативним низањем мисли на дату тему, добија се резултат какав је проза о којој је овде ријеч

пише: Владан Бајчета

Када се појавио први роман Владимира Табашевића *Тихо тече Мисисипи* (2015), критика је углавном констатовала да је ријеч о новини у начину на који писац третира језик. Ужи избор за *НИН*-ову награду у којем се нашао овај прозни деби у неким круговима већ афирмисаног pjesника, створио је извјесну фаму о аутору, од кога се нестрпљиво очекивало шта ће даље писати. Дошао је други роман *Па као* (2017), у којем се од самог почетка уочила извјесна могућност развоја, да би се књига до свог краја врло брзо претворила у неку врсту *Тихо тече Мисисипи II*. Табашевићева читаност поступно је расла, чему су тек са једне стране доприносиле његове књиге, а са друге извјестан друштвено-критички ангажман у текстовима и полемикама које су се водиле по различитим порталима и медијима. Отворен критичар рада жирија и појединих добитника *НИН*-ове награде и сам је на крају добио престижно признање за свој трећи роман *Заблуда Светог Себастијана* (2019), дјело у којем је можда до највећег радикализма довео своје фамозно *експериментисање са језиком*. Тиме је испровоцирао све на српској књижевној сцени: и оне који га воле и оне који су му мање склони. Равнодушних, пословично, није било.

Шта то у својим романима ради (са језиком) Табашевић, да наша стручна и читалачка јавност не да не може да се сложи око њихове умјетничке вриједности, него око тога шта су они уопште по својој поетичкој нарави? Више него једном је устврђено, и најближе

је истини, да је ријеч о књижевном писму обиљеженом снажним надреалистичким импулсом, чак и када, или *иако* није у питању изворни утицај. Аутоматско писање, као један од основних надреалистичких постулата, рекло би се да је и један омиљених поступака које Владимир Табашевић обилато примјењује. Он то ради на начин на који су многи надреалисти радили: сасвим спонтано, гдје се просто види прва рука заумних слика које навиру иза пишчеве отпуштене вербалне бране. То је, вјероватно, први проблем оних читалаца којима ова проза не прија. Уједно је то и први проблем саме те прозе: покушаји да се исприча прича често се сасвим губе у алогичним језичким и мисаоним путањама, које лелујају негдје на граници стилске екстраваганције и самодовољне вербалне разиграности.

Који би разлог такве упорности и описаних реакција на њу могао бити? Потенцијални одговор даје најновији Табашевићев роман, *Ноћне речи* (2023), управо сагледан у претходно предоченом контексту.

Љубитељ (књижевне) игре и дијете свог времена, Табашевић воли друштвене мреже и на њима се посвећује различитим (писатељским) праксама: од озбиљних статуса, преко сатиричних коментара, до необавезујућих аутопоетичких исказа. У једној врсти аутоироничног „тизера“, сам је о свом роману написао да ће бити дочекан опаскама у духу да је Табашевић најзад смирио руку, почео да пише разумљиво и напоскон напустио своја псеудонадреалистичка бунцања. Отуда

вјероватно и знак питања након пишевог презимена на корицама, да би се читалац замислио да ли чита *Још једног истога* Табашевића.

Има истине у пишевој најави, али *Ноћне речи* су и даље књига на добро познатом трагу. Разлика, наравно, постоји, и садржана је прије свега у напору да се исприповиједа cjеловита прича, која, у поређењу са претходним Табашевићевим романима, посједује виши степен конзистентности. Међутим, писац не може или не жели да се ослободи своје угодне праксе, јер – то се сасвим јасно види – у њој напросто ужива. А томе постоји дубљи разлог. Наиме, он у једној руци држи своју филозофску наобразбу: покушај да се рационално објасне темељни проблеми овог свијета. У другој, јесничке афинитете из младости: лирску ерудицију која је интензивна више у смислу саживљености са изабраним јесницима, него што је ријеч о обиму и систематичности прочитаног. У средини стоји аутор који је између двије могуће употребе језика ипак изабрао да буде прозни писац и који је, можда, саму поставку задатка извео неадекватније него његово решење.

Аутоматско писање, као један од основних надреалистичких постулата, рекло би се да је и један омиљених поступака које Владимир Табашевић обилато примјењује

Табашевић се у свим својим досадашњим, па тако и најновијем роману, непрестано пита исто: како бити *оригиналан*? Шта је то што је савремено (српско) књижевности потребно да би се *кренуло даље*? А то су вјероватно најпогрешнија питања која писац данас себи може поставити. Највеће чудо у савременој литератури била би једна потпуно *неоригинална* књига, у којој би писац био способан, према познатом Андрићевом рецепту, да изненади читаоца *познатим*. Литература је постала исувише оригинална, јер је у њој превише *својих*, одвећ *особених* прича, које никако да надиђу свакодневност океана званог *аутофикција* и досегну сферу универзалних, да не кажемо архетипских значења. Када се још једној у непрегледном низу свагдањих љубавних прича о немоћи двоје људи да остану заједно, о баналности књижевне сцене у Србији, о патњи младих Вертера са београдске периферије – уз селф-хелп интермецо за исцијепати из књиге и понијети са собом у џепу – наодо мачична потреба за експресивним и асоцијативним низањем мисли на дату тему, добија се резултат какав је проза о којој је овде ријеч.

Писац је тога на бизаран начин свјестан, иначе не би свом главном унаку, антагонисти лика који носи име Владимир Табашевић, дјевојка Вања брутално искрено у лице сасула болну истину: „Твоји асоцијативни низови уопште нису толико посебни колико тебе некаква урођена или стечена патологија приморава да верујеш да јесу“ (89). И то је управо оно на шта је литература у највећој мјери, а по својој

најдубљој природи, неотпорна: ничија, или мало чија спонтана асоцијативност, макар и на стилској равни, не може на скоро триста страница произвести врхунски књижевни учинак. Дијалози у којима се превише мисли и *говори надреалистички*, просто губе на увјерљивости и постају заморно преобиље неселективног онеобичавања. Било да су ријечи *ноћне*, или *дневне*, оне морају бити умјетнички контролисане, уколико се већ употребљавају у *умјетничке* сврхе.

Осврћући се за помоћ нашим надреалистима, могло би се поставити једноставно реторско питање: ко би могао помислити да је Душан Матић своју пјесму „Зарни влач“, вјероватно најљепши текст српског надреализма, написао у једном даху – мада све изгледа као да је баш тако изговорено? То је зид у који Табашевићева проза непрестано удара, јер су сва четири његова *Јахахаха* *језичке апокалипсе* непрестано ту – лексички, синтактички, творбени и семантички. Између њих *никада* није успостављен видљив *иронијски* или било какав други отклон надређене приповједне перспективе, способан да заустави пријетњу армагедона надвијеног над српском књижевношћу, који писац добро слуги. Ево како то изгледа:

Нема трпљења у тишини, али нема ни правих речи. Ми речи користимо као шишмиш: да испитамо спољни свет. Никад као израз неке наше суштине. Не верујемо у њу. Ту настајемо ми, затигрени синови тога: у тој немогућности да се саопшти и муци од превише ћутања. То нам ствара немирне рибе по лицу и у очима ону дубину која плаши и коју, затим, узимамо од свих. Из њихових очију. Не може се дуго гледати у ове наше погледе. Нико не може. Када се ми међусобно гледамо у очи, то нас одведе тамо, на место где можда почиње да постоји баш наш, и само наш, Бог. Неког тамо петка, у апсолутном мраку, Бог ће почети да постоји за нас: ноћне птице и пука уста за ноћне речи из којих су побегли зечеви а које су напунили ударци и освете. То смо ми: уста за ноћне речи. Када заиста будемо престали да се надамо и запливамо у тим својим погледима. Та водица у оку коју пију птице. Нама живот леп је, на тренутак, пре и после кише (168–169).

Чак и читалачка склоност оваквој врсти писања морала би признати да је Табашевић у изабраном домену исувише спонтан, одвећ расут на разне стране без јасног обједињујућег елемента, који би означену имагинативну хетерогеност нечим држао чврсто на окупу. У претијесном су сусједству храбри заумни потези са покушајима меког лиризма, да све, напросто, изгледа нејасно зашто је тако. Видљив је, поред тога, и одређени стислики немар, у претјераној употреби показних замјеница – а овде би стил, односно језик, требало да буде – *све*.

Међутим, читује се испод површине овакве умјетничке обраде, у самој грађи и концепцији романа, једна грчевита борба стваралачког бића да се ослободи од сонди језичког матрикса у којем је већ дуго заробљено. Као да је у овој књизи Табашевић ипак закорачио ка другој страни са намјером да покуша, па макар у томе и не успио, нешто што у претходним дјелима није ни пробао да учини. *Ноћне речи* су по томе несумњиво његова преломна књига и биће важно видјети куда ће све отићи у пишевом наредном дјелу. То је, упркос другачијој ауторској интенцији, најрепрезентативнији наслов у жанру романа који се зове *роман Владимира Табашевића*.

ГОРАН ДАКИЋ: ДОДАТАК ЈЕЛИМА, ИМПРИМАТУР, БАЊА ЛУКА, 2023.

ЗАПИСИ О БЛАГОУТРОБИЈУ

Гастрономски записи Горана Дакића те, тобоже ниске теме, уздижу до метафизичких висина чисте лирике. Као и свакој доброј литератури, родно мјесто и овој су дјетињство и завичај, а ту је Дакић одавно на домаћем терену. Јер, како другачије спознајемо прве сензације вањског свијета, него преко укуса мајчиног млијека

пише: Ђорђе Нешић

*Глад ми је бескрајна,
а стомак вечно празан.
(Драинац, парафраза)*

*Величина човека мери се и
величином његовог стомака.
(Милутин Миланковић, усмено предање)*

Замишљам рај као сцену у којој је човек скинуо са себе све цивилизацијске терете, окове и букагије и поново постао сакупљач. Шета по рајским предјелима, сакупља плодове са земље и бере их са грана и пјева. Исто онако као што чине птице кад их људи не тјерају фиксацијом да ће савладати природу и све подредити свом комфору и профиту. Понека од ових слика искрсне из записа Горана Дакића.

Упознао сам многе писце изјелице и испичутуре, дуванске овиснике и еротомане, а да у своје стихове и прозне реченице нису дунули ниједан дувански дим, улили ниједну кап алкохола, унијели ниједан окус с непца... Насупрот овом лицемјерју, испаравају и миришу гастрономски записи Горана Дакића који те, тобоже ниске теме, уздижу до метафизичких висина чисте лирике. Као и свакој доброј литератури, родно мјесто и овој су дјетињство и завичај, а ту је Дакић одавно на домаћем терену. Јер, како другачије спознајемо прве сензације вањског свијета, него преко укуса мајчиног млијека

(рез. варијанта бемимил), воћних каша, корице хљеба... Кад се дорасте до првог залогоја сланине с ражња, или гутљаја фиш паприкаша, ради се већ о освијештеној особи која зна да је свијет бљутав без соли и да љутина води у зависност.

Простори у којима се једе у овим тесковима су апотеоза слободи. Поред кухиње и љетње кујне, једе се у кафани, у ресторану, испред киоска, у авлији, у башчи, у шупи, у винограду, у воћњаку, на њиви, на ливади, у шуми, на екскурзији, у аутобусу, успут, уз Дунав, у чамцу, на дрвету... Све је то прилог тези да у нама чучи ловац сакупљач који додуше не сакупља и не бере плодове у природи, него их носи са собом и спрема на лицу мјеста. И сви начини храњења су описани, тј. опјевани, од дјечјег ћопкања врућег хљеба на путу од пекаре до куће, рскања сјеменки, преко кусања предјела, зобања мезе, сркања супе, жвакања главних јела, дегустирања колача и десерта... Разноврсни су и судови, предмети и простори у којима се спрема храна: шерпе на шпорету, отворена ватра, котлић, котао, оранија, ражањ, роштиљ, сач, пећ... Богатство понуде испитује се и тражи на пијаци, у месници, а чува у шпајзу, фрижидеру, замрзивачу... На менију су риба у чорби, у фиш паприкашу, у перкелту, пржена, сушена, с роштиља, с рашаља... Месо се динста и кува у паприкашу, чо(р)банцу, пажшу, цубоку, похује, пржи, ставља на роштиљ, на ражањ, под сач, у оранију... Млијеко,

кајмак, сир из домаће радиности и простори даљпланинских сурдука, где се они производе, спадају у мирске пасаже ових прозних записа. Нису заборављене ни посланице: пекмез, еуро крем, крем пите, гужваре и гужварице, пите у полак с *јаб'кама*... Од пића подробно су описана само два, ракија и вино, односно шприцер.

На другом тегу хедонистичке ваге стоје кулинарски неуспјеси записивача и завршни текст *Каталог одвратног* гдје аутор додјељује *медаље одвратности* неомиљеним јелима. Ова тежња за свеобухватношћу својствена је енциклопедијском приступу материји, жељи да се један славонско – крајишки дио гатрономског царства добро препрешачи и упозна.

**Прожета благим хумором и
искуственим сентенцама, књига
Додатак јелима Горана Дакића
омамљује мирисима свих
описаних делиција, изазивајући
глад и пружајући естетски ужитак
који дарује само добра литература**

Иако се у дјелима великих писаца најбоље пасаже који упечатљиво говоре о храни и пићу (анакреонтска и боемска поезија, Рабле, Пруст – колач мала мадлен као олфактивни иницијатор успомена, Гогољ, усмена књижевност – *Једна госпођа мало вечерала*, Момо Капор), у српској књижевности мало је књига посвећених благоутробију на литературно релевантан начин. Ту је *Сто лудих ручкова* Либер Марковића, *Како сам појео себе* Вокија Костића¹, *Код српског писца* Миодрага Раичевића...

Том попису могао би се додати и *Додатак јелима*. Писани за новине или портале, ови текстови надживљавају и надмашују кратак новински живот и уживу се у литерарне сфере. Новинарска колумна као формат постаје нова књижевна чињеница јер је испишују десетине понајбољих савремених књижевника с простора бивше Југославије.

Прожета благим хумором и искуственим сентенцама, књига *Додатак јелима* Горана Дакића омамљује мирисима свих описаних делиција, изазивајући глад и пружајући естетски ужитак који дарује само добра литература.

¹ Ево и једне фусноте – низ гастрономских глаголских именица Вокија Костића: кување, једење, густирање, пробање, штрпкање, наслађивање, заслађивање, досољавање, згушњавање, разређивање, изравнавање, умућивање, укување, раздвајање, замесивање, заљућивање, поширање, бланширање, фламбирање, одушевљавање, ускићивање...

NOVO U IZDANJU SKD „PROSVJETA“

DR JOVAN SAVKOVIĆ:

*Pregled postanka, razvitka i razvojačenja Vojne granice
(od XVI veka do 1873. godine)*

PREDGOVOR:

Goran Vasin: *Dr Jovan Savković: Erudita, pravnik,
istoričar Vojne granice*

IZ SADRŽAJA:

*Vojna i upravno-politička organizacija Vojne granice
Duhovna i materijalna kultura u Vojnoj granici*

O ROMANU *NIOTKUDA S LJUBAVLJU* ĐORĐA MATIĆA

PISMO I OŽILJCI

Povratak Matićevog junaka, a čini mi se da ne bismo pogriješili kada bismo napisali lirskog subjekta, jer roman *Niotkuda s ljubavlju* više je poezija od većeg dijela pjesničkih zbirki savremenih pjesnika ili pak onoga što se smatra poezijom, u stvari je potraga, deset godina duža od Odisejeve, za jednom ženom i knjigom pomirenja, ponajviše za sobom

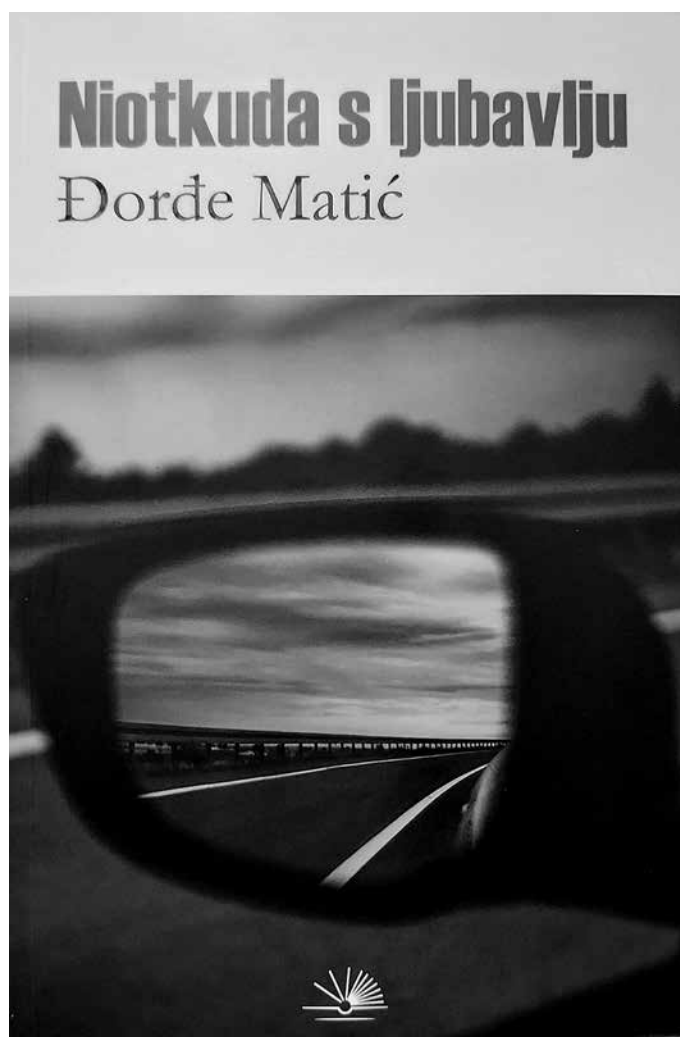
PIŠE: **Milka Risović**

*... slušam ponovo kako se sapliću i ustaju
udaraju meni poznat nepravilan ritam
u uhu siguran uspavljujući drugi zvuk
u koji se umotavam k'o u komotan kaput
("Nemam više jedno ime", Đorđe Matić)*

*I, mesto svoje sudbe, sa užasima novim,
susrećem davni život, bolan i prozračan...
("Stražilovo", Miloš Crnjanski)*

Negdje na početku velikog romana *Pogledaj dom svoj, anđele* Tomasa Vulfa čitamo kako su sva ozbiljna književna djela autobiografska. *Niotkuda s ljubavlju* Đorđa Matića ozbiljno je i veliko književno djelo, u kojem pitanje autobiografskog nije ni potrebno odgonetati, ne narušavati tu tajnu mističnog odnosa između stvarnosti i fikcije. Stoga, neka ta granica prirodno izostane i u ovom tumačenju.

U roman Đorđa Matića uplovljava se odnekud iz krvi istoka i beskrajnih stranstovanja Josifa Brodskog, jer prvi, time i najvažniji, prolaz u književno djelo jeste naslov, a *Niotkuda s ljubavlju*, naslov koji unutar strukture romana legitimno učestvuje u pričanju priče, pripada i pjesmi ruskog emigranta koji je stvarao sa dubokim uvjerenjem o nemogućnosti istinskog bivstvovanja izvan maternjeg jezika, pjesmi iz ciklusa simptomatičnog naziva „Dijelovi govora“, posvećenoj njegovoj supruzi Marini: *ja gnječim jastuk u kome sanjaš „ti“/ iza mora, u kojima su sjaj i strava,/ i sve crte tvog tela u tami,/ kao u ludom ogledalu koje sve odslikava*. Stihovi su to u kojima živi i Maša

Koen, opsjena i nadahnuće, i ona korijenima iz krvi istoka, iz Ozlja i Metlike, arhetip drevne emocije u jednako drevnoj potrazi za ženom. Ta potraga za ženom pretvoriće se u knjigu duboke odanosti jeziku i rodnom gradu, u odisejevsko putovanje koje oživljava prošlost i njene ostatke podupire ruševinama i sjećanjima na jednu čudnovatu zemlju koju još nismo dovoljno otkrili, onu koja se ne uklapa u kalupe koje smo joj izlili svojim istorijskim glupostima, kako je Markes napisao u jednom svom tekstu o Kolumbiji.

Matićev postupak nadilazi fenomen dvojnika i prerasta u svijet izlomljenog ogledala, višeglasje srodnika, pustinjaka i odmetnika, povezanih čudnovatim tajnim vezama, koji kulminira u susretu sa najpoznatijim osamljenikom muzičke scene Branimirom Štulićem

Reference na književna djela koja su oblikovala književni ukus autora i pratila ga putem stvaralačkog zrenja, stihovi literarnih srodnika, prirodno i lako inkorporirali su se kako unutar strukture djela tako i u melodijski tok izraza, pa se izvjesni značenjski slojevi otkrivaju kao dijahronijski vodovi komunikacije sa duhovnim precima i srođnicima, pri čemu referencijalnost poprima autobiografski karakter. U egzilu, iznuđenom samoizgnanstvu, u jednoj izmijenjenoj životnoj situaciji, prošlost je sačekala pisca da je iznova stvori, i on je umotava u komotan kaput, autentičan prozni oblik, najpodjedniji – epistolarno-dnevnički, jer pismo je, kako kaže, *savršen način očuvanja zdravog razuma tamo gdje ništa svoje nemamo*, znakovit način komunikacije (ne samo) predinternetskog doba. Povratak Matićevog junaka, a čini mi se da ne bismo pogriješili kada bismo napisali lirskog subjekta, jer roman *Niotkuda s ljubavlju* više je poezija od većeg dijela pjesničkih zbirki savremenih pjesnika ili pak onoga što se u savremenoj književnosti smatra poezijom, u stvari je potraga, deset godina duža od Odisejeve, za jednom ženom i knjigom pomirenja, ponajviše za sobom, uz duboku potrebu za razumijevanjem koliko sopstvenog toliko i tuđeg i drugačijeg. Tim tragom, vođen brojnim aluzijama i asocijativnim vezama, čitalac će se susresti sa mnogim skrivenim velikim književnim stvaraocima poput Andrića, Krleže, Kiša, Hemingveja, Nabokova, Džojso, Okudžave... Nerijetko ćemo ih sretati u pozadini, u dubokoj sjeni nosilaca radnje, ali svjesni njihove neporecive važnosti, baš kao neophodnosti svakog lica na Rembrantovom platnu. Trajna obremenjenost zavičajnim prostorom dozvaće i Danojlićeva pisma Petroviću, a nije zgoreg pomenuti da je ovaj pisac, između ostalog, prevodio i Brodskog: *Provirili smo kroz pukotinu, dragi moj Petroviću, a sad je vreme da se vratimo u ljušturu. Pravi svet nije za nas; ovaj, iz kojeg smo pokušali da pobegnemo, ipak nam je najbliži. Mi cenimo prednosti razumnog života, pa ipak, bez ovog, nerazumno uređenog, ne umemo!* Ma kako tumačili taj pravi svijet, pukotine i ljušture. Ukazaće nam se i bolne usamljenosti Pustinjaka Cetinjskog po brisanim prostorima jedne divlje zemlje, njegove unutrašnje raspolućenosti i drame, spoljašnji sukobi, nametnuta i dobrovoljna odricanja sreće, ali brže i snažnije od svega pronaći će nas, negdje iz dubina teksta i naslaga vremena, emigrantske teške tuge i odbačenosti Crnjanskog. Sjetićemo se jednog njegovog pisma majci u kojem kaže: *Idem, tamo mi je mesto. Niko još, nikad, nije izbegao svoju sudbinu.* Jednako kao i kod Crnjanskog, i ovdje kao da sopstveni nagon za kretanjem nadilaze sudbinska pomjeranja, u smislu neke neobjašnjive predodređenosti, možda upravo samim imenom uslovljene. *Meni su dali pogrešno ime, reći će, i već tu, na samom početku životnog puta, kao da se začinjne nespornost sa svijetom, prirodna i vječita potreba za pripadanjem postaje neostvariva nepremostivom nemogućnošću nepripadanja, jer svi će budući svjetovi biti samo nesigurna mogućnost u nemogućnosti.* Takozvani onomastički determinizam usloviće složenu igru daljih udvajanja – sudbina i imena – u životu i umjetnosti, počev od najpoznatijih književnih dvojnika Don Kihota i Sanča, te Vladimira i Estragona, širok asortiman ogledala, sjenki i refleksija, čija je svrha razlistavanje nivoa sopstvenog bića, preispitivanje identiteta, odnosno istraživanje daljina sopstva. Drugi zvuk njegovog imena pronaći će odraz u redukovanoj varijanti Mašinog prezimena, preoblikovanog administrativnom zabunom, svrstavajući njenu porodicu među vječite lualice i stradalnike, čime je podcrtana i njena sudbina. Sve izgnanici, bezdomnici, savremenici, i kad to nisu, poput Branimira Ve Poljičkog, koji palimpsestnim

učitavanjem vodi do slikara i književnika, začetnika zenitizma, Branka Ve Poljanskog. Sa Branimirom se ulazi u društvo mrtvih pjesnika, kako ih je deklarirao Marko Ristić, kreira nova kulturna karta Evrope, i dolazi do čovjeka istog imena, onoga koji je *odlučio da neće da se vrati*. Tu je i onaj koji nikada nije ni odlazio, lice iz jednog Matićevog možda i najpotresnijeg eseja – Džo, glumac Đorđe Rapajić, heroj snovitog djetinjstva i simbol rodnog grada, istovjetna varijanta imena, američki nadimak kao privid maske iza koje se skljanja i biva neko drugi – *svoj, a drugi* – poput odraza u iskrivljenom ogledalu. I Knez, čovjek akcije, brat po imovinskom deliktu, više filmski nego književni junak. Postaje jasno da Matićev postupak nadilazi fenomen dvojnika i prerasta u svijet izlomljenog ogledala, višeglasje srodnika, pustinjaka i odmetnika, povezanih čudnovatim tajnim vezama, koji kulminira u susretu sa najpoznatijim osamljenikom jugoslovenske muzičke scene, Branimirom Štulićem, pri čemu Matić ne poredi mitologije, on uspostavlja njihovu sintezu kao poziv na stvaranje novih, vanredan poziv savremene književnosti ovih prostora.

**Matićeva knjiga je sve
to – i optužba i gorčina, i
korijen i pobuna, jezik čvrst
poput kuće grubih dasaka,
bravurozno rasplesan u
izražajno-stilskoj rapsodiji,
pjesma koja probija čvor iz
grla, i više od svega – oprost i
pomirenje**

Posebno je važan trenutak kad mu u svijest dolaze stihovi Disove pjesme „Pijanstvo“, u kojem je, moglo bi se reći, sadržana poetika knjige u malom, i predstavlja svojevrsan smisaoni sažetak:

To je muzika koja kaže: taman ćeš moći podnijeti, ne ubija ovo, ali znaj: nikad, nikad bolje, nikad biti neće. Sjetim se odakle mi taj stih i nađem ga. Čitam ga iz spašene knjige najzad sebi, na svom jeziku, čvrstom kao kuća grubih dasaka, čistom kao jedan izvor koji sam vidio u tamnoj šumi pod Klekom, u maglovitom jeziku i zadimljenom kao dobra kafana sa drvenim stolcima, gdje ljudi čitaju novine još masne od štampe i pećbubnjara gori, narančastocrveno i žeženozlatno gore cjepanice u njenoj utrobi, i rukopisi predaka gore, i govorim pjesmu naglas i napokon čvor iz grla probije se, ali ne marim jer u gorkom stisnutom grlu već sam našao novu snagu i govorim kroz izdah i pred sobom skriven jecaj i opet znam sebe sama, i opet znam koji sam, ovaj koji govori oštro i grko kao da optužuje i tuži, i proklinje, i traži pomirenje, i najnježnije kao da govori uspavanku, i, kao što kratkovidni, izludjeli nježni gigant što je nestao pod morem Krfa, čudesni stihotvorac, žali sebe...

Matićeva knjiga upravo je sve to – i optužba i gorčina, i korijen i pobuna, jezik čvrst poput kuće grubih dasaka, bravurozno rasplesan u izražajno-stilskoj rapsodiji, pjesma koja probija čvor iz grla, i više od svega – oprost i pomirenje.

Koliko iz literarnih ljubavi i opsesija, Matićevo djelo izraslo je iz harmonije džeza i zavodljivog buntovništva rokenrola. Upućuje na to melodijska snaga rečenice poput Čet Bejkerovih dugih melanholičnih fraza, melanholični tonalitet koji strukturira emotivnu podlogu djela. Pripadnost muzici znači prevazilaženje granica i nametnutih okvira, pri čemu vještina građenja literarnog izraza podsjeća na slaganje tonova ili smjenu akorda po liniji harmonijske progresije. Matić zna šta je muzika poezije. Stilska rafiniranost izraza u bogato orkestriranim rečenicama od kojih je sačinjena ova knjiga čini da poistovijetimo slaganje riječi sa načinom na koji muzičari slažu note, pa se čitaocu na trenutke može učiniti da čuje ove rečenice. Shodno tome, izmjene strana svijeta, po vertikalni jug–sjever, podsjećaju na izmjene i kombinacije akorda. Brodski je volio američki džez i Poljsku, Matić također džez i onoga koji je Poljsku nosio u srcu. Džezu pripadaju povlašćena mjesta snažnih poetskih zgusnuća. Jedan od najljepših dijelova knjige posvećen je Četu Bejkeru i slobodno se može nazvati poemom. Tu ne fascinira samo rijetka stilska profinjenost kojom se piše o muzici nego izuzetno poznavanje materije, što ne bi trebalo da iznenađuje s obzirom da je Đorđe Matić i muzičar, svakako uzmemo li u obzir i tematiku njegovih ranije objavljenih knjiga. Na koricama jedne od njih možemo vidjeti žitna polja i prašnu cestu kojom Ciganin berdaš sa instrumentom na leđima odlazi u nepoznato. Sjetit će se Maša tog kadra, dozvaće ga misao o silnom sjevernom vjetru u zemlji bez zaklona. No, analogija bi se mogla dodatno produbiti. Ako bismo pokušali zamisliti urbanu varijantu opisanog kadra, ne bi li nam se možda ukazala dobro poznata prilika okružena ljudima na ulici, uhvaćena u profilu, sa motkom preko ramena na koju je pričvršćen plastični zavežljaj, *Džoni kao pjesnik i avatar "ciganske", otpadničke, emigrantske, bezemljaške Jugoslavije...*

Iz neopjevanog kosmosa duše crnog čovjeka Matićev pripovjedač pravi iskorak u narodno kolo, beskrajni krug kretanja i savršenu formu kolektiva. Tijelo od mnogih tijela izatkano prošlost je, sadašnjost i budućnost. U tom obredno-magijskom ritualu nestajanja individualnog identiteta i opojnog prepuštanja ritmu izlazi se samo iz samoga sebe u potrebu za pripadanjem kolektivu. Uzrasta se do ritma i melodije i postaje riječ u kolu poezije. Trepet tijela u ekstatičnom prožimanju izvrće kožu, ukazuje se utisnut neki znak od postanja i prepoznaje nešto davno spaseno. Međutim, ništa ovdje nije jednoobrazno, koliko god da se u prvi mah smisao kola otkriva kao trenutak konačnog osjećaja pripadnosti, Matićev junak upravo to dovodi u pitanje problematizujući na taj način suštinsku poziciju individualca i potpunog autsajdera, fenomen autentičnog egzistencijalnog pustinjaštva, te poziciju individue u okvirima nekog većeg sistema. Kao da iznova slušamo Danojlićevog Mihaila Putnika: *Ja sam uvek nešto drugo, s njima ali izvan njih. Izvan i protiv samog sebe.* Vatra pomahnitalosti kola uprisutnjuje misao o kolektivnim ludilima od kojih su se tražila skloništa i kojima suštinski nikada nije moglo da se pripada, iskustva žrtve kolektivnih psihoza i opijenosti koje su mogle da se podnesu tek kroz smijeh, i to onaj opominjući, luđački, kako kaže, *smijeh na ivici brijanja*, smijeh kao lijek i nasušnu potrebu mislećeg čovjeka u zlo doba, lucidnog Holandeza Deziderija Erazma Roterdamskog, pravog imena Geert Geerts, kojem je također neki slučaj komedijant sud-

binski udvostručio ime. Pitanje lične slobode i ličnog izbora samostalne slobodne individue pokazuje se kao osnovno pitanje smisla čovjekovog postojanja.

Pozicija potpunog autsajdera dodatno se usložnjava u emigraciji, prostoru druge kulture, drugačijeg čovjeka i drugačijeg kolektivnog mentaliteta. Možda bi bilo najprimjerenije reći da je ovdje riječ o egzilu bez egzila, kao rezultatu specifičnog egzistencijalnog (ne)raspoloženja. Ta zemlja sjevera u prostornom smislu jeste pribježište, ali ne i u duhovnom, zbog čega se i prostorno preobražava u egzistencijalnu pustoš. Otuda se pismo može pisati samo niotkuda, ali jedino moguće – s ljubavlju, pri čemu se aktualizuje arhetip priče i pričanja – rodnom gradu, prijatelju, idealnom čitaocu, sebi – kao proces svođenja računa sa samim sobom i zalog mogućeg opstanka i povratka. Pripovijedanje, s jedne strane, prati mitsku matricu, dok, sa druge, na izvjesnom nivou korespondira sa iskustvima samog autora. S jedne strane pak imamo potragu za identitetom, a opet, sa druge, otklon od nametnutih identiteta. Priča oblikuje knjigu koja se rimuje sa unutrašnjim egzilom, prostorom unutrašnje emigracije, jer hronotop puta i potraga za Mašom Koen u geografskim koordinatama, duž vertikale jug–sjever, linijom Italija/Hrvatska – Holandija, korespondiraju sa potragom za samim sobom na ličnom unutrašnjem planu. Čovjek je knjiga, kultura i jezik. I ovdje se pojavljuje motiv udvajanja, jer dvije su knjige pomirenja, prva koja se vraća sa dalekog sjevera na mjesto kojem pripada, Lučićeva *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvata*, štampana 1666. godine u Amsterdamu, i druga koja tematizuje taj povratak, knjiga/jezik kao jedini istinski egzil, autentičan prostor unutrašnje emigracije i način vraćanja i osvajanja prošlosti, trajnija od prošlosti, dugovječnija od stvarnosti. Literarna kapsula pomaknutog i razbuđenog vremena koje teče i prelijeva se u samom sebi, vremena u kojem se nije razmišljalo o implikacijama i specifičnom odjeku vlastitog imena.

Iz neopjevanog kosmosa duše crnog čovjeka Matićev pripovjedač pravi iskorak u narodno kolo, beskrajni krug kretanja i savršenu formu kolektiva. Tijelo od mnogih tijela izatkano prošlost je, sadašnjost i budućnost

Magle i vjetrovi sjevera mogli bi u svijest prizvati kneza Rjepnina i ulice Londona, Jejtsovo „Jedrenje ka Vizantiji“, Dablin Stivena Dedalusa, Kišova pariska lutanja, ili pak nekog drugog književnog autsajdera, umjetnika, arhetipski model stranca, gorki bezdan prošlosti, i, u metafizičkom smislu, studen eliotovski puste zemlje. Svi oni pronosili su njegoševski strašnu metafizičku tjeskobu, vjerovali, poput protagoniste ovog romana, da negdje mora da postoji mjesto smisla na kojem se zatvara krug. Mjesto duboke

vjere da sve prošlo nije sagorjelo u ideološkim vatrama prošlosti, potonulo u krik mržnje i besmisla, da je poslije svega i u njegovom biću sačuvana barem iskra nečega velikog i svijetlog, koje prizvano, obnovljeno i preobraženo, može na pravi način dati odgovor. To je uporedni rječnik jezika nade, prostor odnosa sa Mašom Koen, prostor koji potvrđuje Spinozinu teoriju o esenciji i egzistenciji Drugog – dodirnuti Drugog, a s njim i prošlost, kao *dva prsta kad se taknu*. Jednako je na tragu i filozofsko-platonističke koncepcije ljubavi kao upotpunjenja sopstvene izgubljene individualnosti; svojevrsnoj sintezi Solovjevih filozofskih pretpostavki o čežnji za cjelovitošću uspostavljanjem sopstvenog „ja“ u Drugom, usmjerenosti ka iskustvu Drugog i prebacivanju centra teže na Drugog, te Berđajevljevo poimanja erotske energije kao ishodišta stvaralaštva. Ne pominje se tu bez razloga Njegoševa „Noć skuplja vijeka“ kao pritajen nagovještaj slutnje preobraženog erosa, susreta koji bi značio izmijenjene koncepcije vremena i prostora. Mogućnost jedinstva sadašnjosti i prošlosti, i svih geografskih koordinata uvezanih u čvor smisla, u erotskom sjedinjenju, metafizici i mistici spajanja. Ljubavi kao molitvi nekom bolnom božanstvu, kako je Niče pisao Lu Andreas Salome. Poništavanje opozicija u preobraženi prostor svejedinstva, osvojen na sličan način na koji i umjetnost osvaja i preobražava. To je drugo, veliko, nerijetko i bolno, božanstvo ove knjige. I sve to, sjedinjeno, na neuporediv način, u božanstvo jezika. Božanstvo kojem se do srži vjeruje i pripada, ne odričući se nijedne njegove varijante, dijalekta, narječja, jednako kao ni cjelokupne kulture koja je nastajala na tom jeziku, pridodajući mu i druge kulture i druge jezike. Samo iz te uporišne tačke i jedne čvrste ukorijenjenosti moglo je da se dođe do najvažnijeg mjesta čitave narativne strukture, metapoezičkog momenta, kad protagonistu romana pronalazi maternja melodija, u magnovenju spoznaje pripadanja, otkrivanju tajnog jezgra postojanja:

To je ta scena u kojoj se kao s neba javila usred jedne dugačke sjeverne ulice jedna katrena zapamćena bez znanja, sentimentalna, potopska, patetska, silna, izdignuta u maglenom mraku, suzna, očajna, tužno gorđa, daleka kao nikada, u sebi nađena bez očekivanja, a bliska, zarezana u meso, moje rođeno: došla me mlijekom svoje ljubavi, učila me ovaj jezik ubavi. (...) Možda nikad više tako silno nisam osjetio čemu pripadam. Zemlji koju se trudim da razveselim i njenoj poeziji. Njin sam, pa šta, i nek me neće.

Sve se može zaboraviti, sve može da proguta grotlo zaborava, sve sem poezije, jer pjesma je samo postojanje. Uzvišeni momenat susreta.

Potragu za Mašom Koen prate njihova sumatraistička dozivanja i njeno uzrastanje u muzici koja je naselila krv ili je od same krvi stvorena. Možda i jedno i drugo u isti mah. A možda je prije krvi kroz naša tijela samo muzika i tekla. Mogu se zaboraviti riječi, može se zaboraviti smisao, ali rijeka materne melodije i dalje transcendiraju biće. *Možda se sve dodiruje i veli da je sve, zapravo, jedno...* Utješnom snagom sinestezijskog simultanizma, u zbiru zvuka i sna, ne razmišlja se o dužini noći, beskrajno dugoj noći na putu Nižnjeg Priamsterdamlja. Razumijeva se jezik fluidne melanholije onako kako je Čarls Mingas razumijevao savršen govor Čarlija Parkera. To znači biti dio savršene harmonijske strukture, pulsirati istim ritmom u suštinskim traženjima, kako je neko negdje zapisao. Potraga je to za skloništim koja bi nas zaštitila od nas samih, nestvarnim poput sjenke koja se skućila u tami neke druge sjene. Bjekstva iz kojih se ne može dalje pobjeći, jer i najvažniji životni susreti, pripremani onima iz daleke prošlosti u retrospektivnim iskoraci-

ma, postavljeni u gradacionim nizovima, suštinski jesu sretanja sa samim sobom, i pokušaj odgovora na pitanje – ima li vremena za bolju budućnost. Pitanje koje između prošlosti i budućnosti postavlja znak jednakosti. Razgovor sa Džonijem nije ništa drugo nego razgovor sa sopstvenom dušom, i tek prividno ostajanje u tami nesporazuma. I ona, raskorijenjena, odnarođena, nikad do kraja stvarna. Ona koja je sa sobom ponijela samo pjesme, varljivi zalag mogućnosti njihovog međusobnog razumijevanja, apsolutnog podudaranja i sjećanja udvoje. Ženski pandan njega samoga, anima, ogledalo (poput Džonija), vjerovao je (kao u pjesmi Velvet Underground: *I'll be your mirror/ Reflect what you are, in case you don't know/ I'll be your wind, the rain and the sunset/ The light on your door to show that you are home*, sa posebnim akcentom na posljednji stih prve strofe). I ovdje, Maša Koen nosi fenomen dvostrukosti, jer, u svijesti Matićevog junaka, ona je istovremeno i egzil i zavičaj, pri čemu i nepatvorena poezija mladosti, veliki sjajni san koji čeka na ostvarenje, kako je Lengston Hjuz definisao džez, san koji ponire u tamno jezgro njene ličnosti koje se do susreta samo naslućuje, zatvoren i napušten krug. Maša zanosi sve oko sebe, poput Nastasje Filipovne našeg vremena, sovjetskim bluzom i našim riječima *omotanim u izlisan mantil*, indikativno, strašnom kozačkom pjesmom o ratu. Ipak, njena sjećanja ostaju samo u pjesmama, ne izlaze iz melodije i zvuka, i, poslije svih potraga, Matićev junak može da čuje samo gorko rusko „ničevo“ (i špansko „nada“), obnavljajući, unekoliko preinačenu, sudbinu mitskog Orfeja, koji biva poražen jer se okreće kako bi pronašao sopstvenu prošlost u ženi, sebe bivšeg, sve beskrajne, otuđene i otete, mogućnosti mladosti, i gubi je, *u noći podzemnoj, daleku...* Džez je kružnica, pisao je Hjuz, i ona ga zaokružuje, kao Četov šuštav i maglen ton, za pozdravnu pjesmu odbjeglih bogova iz gora. Bogova koji su Odiseju prokrcili put do Itake, da preživi Nausikaje i Kirke, sirene i nimfe, Scile i Haribde, i dođe do nje – koja je i žena i zemlja, i polovina njega, i čitav on.

Pozicija potpunog autsajdera dodatno se usložnjava u emigraciji, prostoru druge kulture, drugačijeg čovjeka i drugačijeg kolektivnog mentaliteta. Možda bi bilo najprimjerenije reći da je ovdje riječ o egzilu bez egzila

To neizvjesno kretanje ne smije se okončati *tužnim izgnanikom*, stoga je trebalo prokrciti put do sebe, prevazići nesporazume sa samim sobom, vratiti se izvoru, iznova stvoriti sebe, u vjetru egzistencijalnog nemira, stihije koja nosi ka iščekivanoj epifaniji sudbine. Uvezati krajeve i zatvoriti krug koji se puni glasovima bogova duhovne Itake, te nesrećne voljene zemlje. I tu se zaokružuje cjelina, zatvara krug ponoće. Na kraju, možda ipak savršen krug.

ERNESTO SABATO (1911. – 2011.), NAJVEĆI FIZIČAR MEĐU PISCIMA I NAJVEĆI PISAC MEĐU FIZIČARIMA

ODBRANA POEZIJA

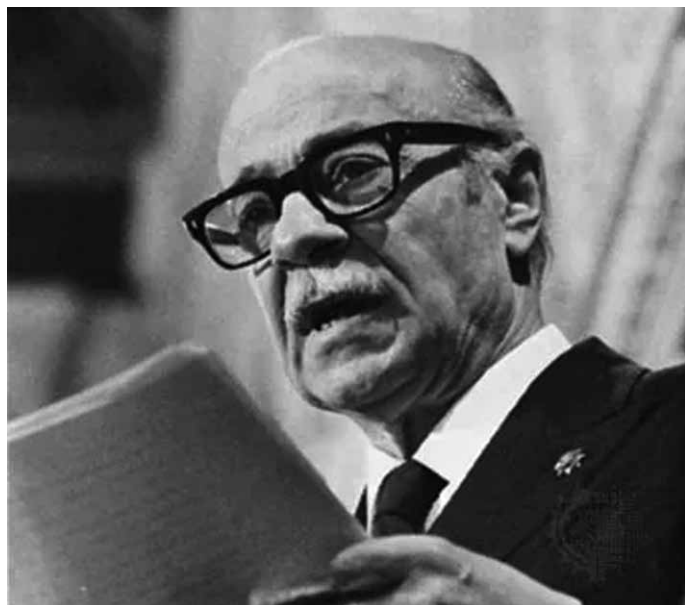
Osjećaj oslobođenja je ono što je Sabato tražio u životu i u književnosti, taj osjećaj je ono što čitaocu mogu dati Sabatove knjige, naročito njegovi romani. „Čoveku izražavanje služi da bi dopro do drugih ljudi, da bi se izbavio iz svog samotnjačkog zatočeništva“, zapisao je Ernesto Sabato

PIŠE: Muharem Bazdulj

1.

Na početku bješe skepsa da književnost i nauka poslije Getea mogu ići ruku pod ruku. Lijepo je tu sumirao Kiš u onom čuvenom intervjuu: „Nauka, nauke zapravo, svojim su čudima i obmanama pridobile svet: svet o nauka-ma zna isto toliko malo koliko i o umetnosti, ali u čuda nauke veruje, kao što je verovao, i veruje još uvek, u Hristova ili derviška čuda. Futurologija, astronomija, eugenetika, seksologija, kibernetika, hibernacija i druga čuda, zajedno sa atomskim čudom, prikazali su svetu neka od svojih čudesa, kao što ih je Hristos pokazao nekad svetu, pretvorile su vodu u vino, ali i vino u vodu, i već svako se dete bavi futurologijom, a da pri tom ne zna o svetu u kojem živi ništa, njegovo saznanje ne ide dalje od tog poverenja u nauku (...) U čuda nauke, dakle, ne možemo sumnjati, i čemu tu onda filozofirati, čemu tu onda mudrovati i zanositi se glupostima, gubiti svoje dragoceno vreme iskustvom filozofije koja je pokazala svoj potpun debakl, i poezije koja je posle osvajanja meseca, pogotovo od tada, postala sasvim besmislenom. Jer pevati bez čarolije meseca, priznaćete, nije baš mudro a ponajmanje savremeno. No upravo zbog svih ovih čuda nauke, i uprkos njima, iskustvo nas umetnosti uči jedinom mogućnom saznanju, uči nas sumnji, umetnost je, po Paundu, 'antena vrste', i umetnost je, umetničko saznanje, još poslednja instanca, poslednje utočište ljudskog duha. Kad budu svi roktali svojim svinjskim srcima, poslednji koji će još gledati ljudskim očima i osećati ljudskim srcem biće oni kojima ne bejaše strano iskustvo umetnosti.“

Lijepo to zvuči, nema zбора, ali malo je i u ključu „Ciganin hvali svoga konja“. Hoću reći, kao i obično u istoriji, pjesnik je onaj koji ispisuje „odbranu poezije“. A ubjedljivije bi bilo kad u dihotomiji između nauke i umjet-

nosti neki pravi naučnik izabrao umjetnost, i to ne tek deklarativno, nego u „*practice what you preach*“ registru, neko ko bi se odrekao obećavajuće naučne vokacije (i karijere) da bi se posvetio umjetničkoj avanturi. Mislio sam neko vrijeme da takvog nema, a zatim sam otkrio Ernesta Sabata.

2.

Na početku bješe *Tunel*, ono čudesno izdanje iz čudesne edicije *Reč i misao*. Na početku bješe ona veličanstvena prva rečenica (u prevodu Slavice Kojić): „Biće dovoljno da kažem da sam ja Huan Pablo Kastel, slikar koji je ubio Mariju Iribarne; pretpostavljam da svi pamte sudski proces i da o meni nisu potreba šira objašnjenja.“ U godinama dječastva, kad djetinjstvo završi, u najranijom mladosti, u ono vrijeme koji bi se danas vjerovatno najprije zvalo ranim tinejdžerskim godinama, kad se sa dječije i omladinske literature počneš prebacivati na knjige za odrasle, ali od stripova nipošto još ne odustaješ, postoji, odnosno postojao je barem kod mene, i kod moje generacije čitalaca, jedan karakterističan fenomen. Mislim na otkriće da savremene knjige koje ti se na prvo čitanje dopadaju nisu unutar aktuelnog književnog kanona priznate kao estetski vrijedna djela. Malo to djeluje i misteriozno. Dostojevski je, recimo, nešto na šta otkidaš na prvi pogled, a i po reputaciji je klasik. Dok, naprimjer, Čendler djeluje kao nastavljajući Dostojevskog, ali je često potcijenjen kao čisti „žanrovski“ (u lošem smislu) pisac. Klasik je u toj generaciji Fokner, a koliko god dobar bio, Fokner je težak i na prvo čitanje ne osvaja. I onda uzmeš *Tunel* i vidiš da se *Tunel* čita kao Dostojevski, a iz pogovora, kao i iz „sekundarne literature“, otkriš da se Sabato smatra za klasika. I strašno jasno pamtim kako su me ton i glas Tunela kupili za sva vremena. Danas kad razmišljam, čini mi se da je idealna dob za čitanje te knjige petnaest-šesnaest godina. Ekscentričnost naratora je ponešto slična onoj iz *Lovca u žitu*, pa ponekad ne možeš da vjeruješ da je fiktivni lik tako sličan onom najintimnijem tebi, onom za koga niko osim

tebe i ne zna. Još sam išao u gimnaziju, ali sam se družio sa nekim studentima koji su zbog rata, što privremeno, što trajno, odustali od fakulteta. I dobro pamtim kako me je izluđivalo kad bi studenti prava, svoj najteži ispit, onaj iz „Rimskog prava“, uporno i bez izuzetka nazivali samo „Rim“. To me beskrajno nerviralo, a nerviranje se samo intenziviralo činjenicom da mi je ta moja reakcija djelovala toliko glupo i apsurdno da se nisam usuđivao da to bilo kome priznam. I onda negdje uz sami početak *Tunela*, Sabato glasom svog (anti)junaka veli kako ne može da podnese kada „umesto Udruženje psihoanalitičara kažu samo Udruženje, umesto Komunistička partija vele Partija, umesto Sedma Betovenova simfonija kažu Sedma.“

3.

Na početku bješe kratkoća. Ostalo mi je do dana današnjeg uvjerenje da nema superiornijeg žanra od kratkog romana: *Srce tame*, *Prokleta avlija*, *Kockar*, *Pad*, *Tunel*. Ima to možda veze sa onim o čemu je pisao Edgar Alan Poe u *Filozofiji kompozicije*. Kao što pjesma mora biti dovoljno kratka da se pročita „iz cuga“ da se elementi stvarnosti ne bi umiješali u čitalačko iskustvo i poništili „suspenciju nevjerice“, tako je i za prozu idealno kad se može pročitati za vrijeme trajanja nekog ne predugačkog filma. Češki režiser Petr Zelenka rekao je u nekom intervjuu da je film predug ako gledalac, dok je u bioskopu, osjeti potrebu da pođe u toalet. Definicija je fenomenološka, ali često je se sjetim. Ne kažem, naravno, da svaka knjiga mora biti takva da čovjek zaista, kako se to kaže, ne može da je ispusti iz ruku dok ne završi sa čitanjem, ali neke knjige treba da budu i takve, a *Tunel* je takva knjiga. Želio sam da je Sabato napisao još takvih knjiga, ali ubrzo sam otkrio da nije. Danas bih rekao da pisci ili napišu jednu takvu knjigu ili pišu skoro samo takve knjige (Filip Rot, Sesar Aira, Žorž Simenon).

4.

Na početku bješe Alehadra. *O junacima i grobovima*, drugi po redu Sabatov roman (po hronologiji nastajanja, ali i po mom redosljedju čitanja) na prvi pogled ostavlja utisak romana koji je nemoguće pročitati „iz cuga“. Ne znam za druge, ali ja sam ga baš tako pročitao, u nekih deset-dvanaest sati, od sumraka do svitanja, u ranu jesen 1996. godine, u studentskim godinama najbolje čitalačke kondicije. To je jedno od iskustava koje se ne zaboravlja, a fatalna Alehadra za koju još prije nego roman u pravom smislu započne shvatimo da će prije kraja da se živa spali, već se u prvim poglavljima prvog dijela romana (*Zmaj i princeza*) ukazuje kao jedna od rijetkih književnih junakinja u koje bi čitalac mogao bukvalno da se zaljubi. Lik Martina s kojim se mladi čitalac odmah na početku nekritički identifikuje djeluje kao da je sišao sa stranica Dostojevskog. A i generalno Sabatov Buenos Aires podsjeća na Petrograd Dostojevskog, na snoviti grad ispunjenja želja i noćnih mora.

5.

Na početku bješe prizivanje „bogova noći“. Jer njihovim prizivanjem se otvara *Izveštaj o slepima*, treći dio romana *O junacima i grobovima* koji više nego ostala tri može da funkcioniše kao zasebna knjiga. Tu Sabato radi zapravo istu stvar kao Hičkok u filmu *Psiho*, kad ono Norman Bejts odvuče auto sa lešom žene koju je ubio do močvare, pa auto krene da tone, a zatim odjednom stane, a nesretni gledalac, htio – ne htio, želi svim srcem da auto

nastavi da tone, jer logika priče traži da se identifikuje sa negativcem, jer svijet gleda njegovim očima, makar taj negativac bio odbojan i jadan i nema u sebi ničeg od glamura romantičnog miltonovskog zla. (Zanimljivo je da je *Psiho* premijerno prikazan 1960., a *O junacima i grobovima* izlazi 1961. godine, tako da postoji i neki sinhronicitet.) Fernando Vidal Olmos je odvratn lik, ali čitalac ne može da ne uživa u nekim njegovim uvidima. Koliko sam se samo puta u posljednjih dvadesetak godina, otkako sam to prvi put pročitao sjetio onih rečenica: „Naslađivao sam se čitajući dve stvari koje su me uvek očaravale: male oglase i crnu hroniku. To su bile jedine stvari koje sam čitao od svoje dvadesete godine, jer jedino one osvetljavaju ljudsku prirodu i velike metafizičke probleme.“

6.

Na početku bješe Norma. Ima neke poetske logike da je za Fernanda Vidala Olmosa ono što je Faustu Greta djevojka po imenu Norma Gladis Puljeze. Ne znam da li je Sabato uopšte znao da se glumica koja je bila na vrhuncu slave u vrijeme kad je on pisao svoj roman, glumica koja je bila Greta cijelo faustovsko čovječanstvo, zapravo zvala Norma Džin, ali to nije ni važno. Možda i zbog toga, međutim, kad se prisjećam romana *O junacima i grobovima*, kao saundtrek čujem onaj popularno-lirski nekrolog koji je otpjevao Elton Džon, onaj u kome se priziva slika „svijeće na vjetru“. Sabato zna, a i njegov Martin je naučio, da su ljudskost i život poput svijeće na vjetru, nešto što se daje sačuvati samo „prijateljski povijenim ljudskim dlanom“.

7.

Na početku bješe kraj. A na kraju *Junaka i grobova*, Martina napokon obuzima „blaženi mir“. Vrijedi citirati to mjesto: „I tada je Martin, gledajući divovsku priliku kamiondžije prema zvezdanom nebu, dok su mokrili jedan pored drugoga, osetio kako njegovu napaćenu dušu prvi put obuzima blaženi mir.“ Valjalo bi pobrojati sva mjesta u istoriji književnosti gdje se epifanija dostiže za vrijeme mokrenja. Ako to neko nekad uradi, posebno mjesto će pripadati završetku drugog Sabatovog romana.

8.

Na početku bješe postmoderna. Način na koji se postmodernistički kanon, u svakom smislu te sintagme, uspostavlja i prosijava kroz *Abadona, anđela uništenja* je neusporediv s bilo čim. Tri Sabatova romana stoga nisu u onom klišeiziranom smislu teza, antiteza i sinteza. Koliko god prva dva možda i mogli posmatrati kao tezu i antitezu, Abadon, anđeo uništenja je i teza i antiteza i sinteza, sve zajedno i sve u isto vrijeme. Već od prve rečenice u kojoj Bruno ugleda Sabata stvarnost i fantazija se isprepliću kao u snu. Na poseban način to se pokazuje kroz prisustvo Horhea Luisa Borhesa kao književnog lika. U ovom romanu ravnopravno participiraju stvarne ličnosti, likovi iz prethodnih Sabatovih romana te sam Ernesto Sabato. Bez zgusnutosti *Tunela*, bez strukture *Junaka i grobova*, treći i posljednji Sabatov roman nagovještava njegovo odustajanje od romaneskne forme. Ezejističke partiture u njemu nisu posve zavisne od unutrašnje dinamike. Poglavlje koje počinje riječima „Dragi daleki mladiću“ skoro da bi moglo da se izdvoji iz cjeline i posluži kao pismo bilo kojem dalekom mladiću sa literarnim aspiracijama. Čak i onaj kratki monolog o tome šta je Argentina

(„Ona je proizvod dejstva tri velike sile, tri velika naroda: španskog, italijanskog i jevrejskog. Ako malo promišliš, videćeš da naše vrline i nedostaci odatle potiču. Jeste, ima i Baska, Francuza, Jugoslovena, Poljaka, Sirijaca, Nemaca. Ali ono osnovno dolazi od ova tri velika naroda, koja imaju poprilične nedostatke“) spada u istu fasciklu.

9.

Na početku bješe Borhes. Ukazaće se Borhes i u *Abadonu, anđelu uništenja*, i to u obličju „sirotog slepičica“. Ako se iz globalne perspektive umjetnost pripjvedanja dijeli na onu prije i poslije Borhesa, kako li je tek unutar književnosti španskog jezika, kako li je tek u Argentini, kako li je tek u Buenos Airesu. Među mnogima kojima je kačena značka „anti-Borhesa“ malo kome je bolje stajala i malo ko je nosio dostojanstveniji nego Sabato. U tom kontekstu su jako lijepo čitala ona knjižica razgovora dvojice pisaca gdje se u nekoliko trenutaka tako božanstveno nadgornjavaju čitalačkim asocijacijama i citatima, da bi Borhes sve zaključio usklikom „Kako je lijepa književnost!“. Povjerovavši onom Kitsovom znamenitom vapaju koji istinu izjednačuje sa ljepotom, u toj je ljepoti ono zbog čega je Sabato žrtvovao nauku u ime književnosti.

10.

Na početku bješe poezija; poezija kao magija riječi i kao način na koji se riječima stvara muzika. Priča dolazi poslije, a u dobroj priči uvijek odjekuje poezija. To je ono što skoro podsvjesno znaju svi dobri pripovjedači, naročito oni koji se na prvi pogled ne prepoznaju kao vrhunski stilisti i estete. To je ono što je u devetnaestom vijeku dobro znao Dostojevski, ono što je u dvadesetom vijeku znala Agata Kristi. Iste godine kad je Sabato objavio *Tunel*, ona je objavila roman u čijem naslovu se čuje Šekspir, roman koji se otvara motom:

*Jer ljudski vam je život kao plima
I oseka. Tko plimu uhvati,
Taj plovi k sreći – ko je promaši,
Po pruću i kroz nevolje mu teče
Sav put života. Tako i mi sada
Isplovismo na morsku pučinu,
Pa treba struju uhvatit, dok služi,
Il blago će nam sve potonuti.*

Sabato je znao da se plima hvata ili ne hvata svakoga dana. Pisao je zato kao što se diše, slikao je i uživao u muzici, nadahnut naposljetku onom Ničeovom mišlju da imamo umjetnost kako ne bismo umrli od istine. Tražio je svoje mjesto između Kitsa i Ničea, kao što to radi svi prokletnici.

11.

Na početku bješe sloboda. U knjizi *Otpor*, originalno objavljenoj 2000. godine, Sabato primijećuje: „Paradoksalno je što nam se čini da smo posredstvom ekrana povezani sa svetom, dok nam to, u stvari, oduzima mogućnost ljudskog suživota i, što je jednako opasno kao i ovo, čini nas

bezzvoljnim.“ Mada on, iz konteksta se vidim misli na televizijski ekran, ispostavlja se da to još i više vrijedi za onaj kompjuterski, naročito ako je kompjuter opskrbljen internetskom konekcijom. Samo malo kasnije, Sabato će reći: „Verujem u kafane, u razgovore, verujem u ljudsko dostojanstvo, u slobodu.“ Ovo je jedna od posljednjih rečenica prvog poglavlja *Otpora*, koja gotovo da predstavlja neku vrstu prologa za drugo poglavlje, ono koje nosi naslov *Starinske vrednosti*. Ne treba, međutim, misliti da starinske vrijednosti Sabato izjednačava sa staračkim. Iako *Otpor* piše sa skoro navršenih devedeset godina, to je mladalačka knjiga, knjiga u kojoj se nada u otpor projektuje u mlade, u djecu koja će se igrati po parkovima, umjesto pred monitorima.

Iako Otpor piše sa skoro navršenih devedeset godina, to je mladalačka knjiga, knjiga u kojoj se nada u otpor projektuje u mlade, u djecu koja će se igrati po parkovima, umjesto pred monitorima

12.

Na početku bješe sudbina. Jedan od pisaca koje Sabato s poštovanjem citira jest Ernst Jinger. Jinger je umro četrdesetak dana prije svog stotinu i trećeg rođendana, dok su Sabatu nedostajala nepuna dva mjeseca da dočeka stoti. I za njega, dakle, važi ono što je rečeno o Jingeru, a što bi se, u parafrazi, moglo sažeti u poruku: tako dug život pripada samo onima koji su život mnogo puta rizikovali, kojima do dugog života i nije bilo stalo. Čovjek rođen više od tri godine prije Sarajevskog atentata, koji je preživio Prvi i Drugi svjetski rat, hladni rat, uspon i pad komunizma u koji je toliko vjerovao da je tridesetih godina umalo došao u Moskvu da se upiše u Školu lenjinizma, Balkanske ratove početkom dvadesetog vijeka i ratni raspad Jugoslavije na njegovom kraju, devet decenija dvadesetog vijeka i cijelu prvu deceniju dvadeset prvog, u svim je svojim knjigama zapravo pisao o onom što se na njegovom maternjem jeziku kaže *la infinita liberacion de no saberse solo*, a što bi se u prevodu moglo nazvati *beskrajnim oslobođenjem koje donosi znanje da čovjek nije sam*. Taj osjećaj oslobođenja je ono što je Sabato tražio u životu i u književnosti, taj osjećaj oslobođenja je ono što čitaocu mogu dati Sabatove knjige, naročito njegovi romani. „Čoveku izražavanje služi da bi dopro do drugih ljudi, da bi se izbavio iz svog samotnjačkog zatčeništva“, zapisao je Ernesto Sabato, misleći na sve ljudi koji na svakom koraku ostavljaju svoj trag. Ono što je jedan od ključnih izbora u ljudskom životu tiče se načina na koji se želi ostaviti trag. „U životu postoji jedna vrednost koja često drugima ostaje skrivena, ali je čovek oseća duboko u svojoj duši: to je vernost ili nevernost onome što je naša sudbina ili vokacija koju treba da ispunimo“, zapisao je Ernesto Sabato, misleći i na sebe. *Idi za svojom sudbinom* – to je poruka koju je odaslao i književnošću i životom, on koji je išao za svojom.

1 Prevod Aleksandre Mančić

ШТУКА КОД ЗУБАРА

Ђорђе Нешић

ШТУКА КОД ЗУБАРА

У Старој Драви, крај Бијелог Брда,
 гдје врба мрда, а пут врлуда,
 живјела једна рибетина:
 нимало драга, нимало фина,
 насртљива и прождрљива,
 најдубље рони, најбрже плива...
 Нос или кљун свој баш свуда тура –
 штука, а зовемо је (пст!) штукатура.
 Кад зине (видиш седамсто зуба!),
 у води завлада тајац од шуба.
 Трговци рибли пакују тезге
 и склањају се иза дрезге.
 У орашак ће рибице ситне,
 крупне на кртог ударе нитне.

***

Али (знајте да ово али),
 и међу рибама срећу квари.
 Једнога јутра штукатура
 осјети да је температура
 тресе као јегуљу струја
 и да јој бол буја ли буја.
 У чељусти јој кљуца и жига
 седамсто сумњи, седамсто брига.
*Како да идем сад зубару,
 кад за здравствено нисам ни пару
 дала? О допунком нећу ни слова.
 Лињак је доктор старога кова.
 њему је пацијент изнад свега.
 Можда ме прими. Идем до њега.*

***

Зубар и видар је доктор лињак.
 Дом му је здравља скривен у ивак.
 О њему рибље легенде круже:
 рибе које се са њим друже
 кад разболе се, оне само
 око лињака тамо амо
 пливају и одмах здраве
 воденом цестом пут наставе.

***

Гдје ли сам стао? Ааа, дошла штука
 код зубара. Шушљеће, кука:
*Тако ти Нептуна и Посејдона
 (цивилизације брка она!)
 помажи, лињаче, играј за тим
 од несанице због зуба патим.
 Не једем ево већ седам дана,
 само на води и без дувана.
 Укућани ми иду на нерве,
 стрпљење вадим из резерве.
 Нећу нимало да их штедим,
 Прогутаћу их, чим зубе средим!*

***

Тргне се лињак и удаљи се,
 Загрцне; замало не удави се.
 Ауторитет му се ипак врати,
 Засуче брке па се обрати:
*Болест је вашем изгледу слична,
 зините јако, господична!
 О, чуда људи, то јест рибе!*

*Да ли ово на дијелом свијету још игдје има?
 (гдје ми је ритам, гдје ми је рима?)*

*Тристо је да се на њима ради,
 а тристо да се одмах вади!
 Претјерана је исхрана крива,
 чуди ме да сте уопште жива.
 Прогутали сте пола баре,
 а од тога се зуби кваре.
 Од аласа сте имали стреса,
 то вам је извор каријеса.
 Држите уста отворена!
 лињак изустуи и истог трена
 припреми штуки анестезију.
 Кедера ћу вам једног дати,
 он ће вас дрзо успавати.*

***

И кад је матора и кад је балава,
 на кедера је штука алава.
 Загризе јако и нестане,
 из воде излети као тане!
 Кедер с удицом био је мамац,
 штукатуру је диго у чамац.

***

Ено је сада, у таландари,
 у масти плива. Све је, уствари,
 вјечита игра, не због новца,
 између рибе и риболовца.

СМУЋ А LA ORLY

1. Смућ (сам са собом)

Водена средина расправама врви
да ли сам ил' нисам племените крви.

Мораћу да дођем, преко рибљих веза,
до титуле грофа или, барем, кнеза.

А то, да сам стварно господскога рода,
најбољи је доказ загађена вода.

Чим нешто запрети овој плавој крви,
на леђа се увек ја изврнем први.

2. Суседе о смућу

Две старије кесеге
узеле га пред себе.
Кроз нос говорећи,
једна од њих гунђа:
Видела сам смунђа
како јутрос онде
да у мутне вонде
ситну рибу вија
и у плићак збија.

А друга се чуди:
Што је ово, људи?
Нек га буде срам!
Изирава грофа,
а нимало штофа
нема за тај манир.
Савјет ћу да дам:
док се ствар не уштима,
покриј се по ушима,
забиј нос у тањир!
Ни ријеч у туземству¹
да припадаш племству!

3. Кедер о смућу

Не могу да ст(ах!)нем,
нити да од(ах!)нем
јер ме жури стално.
Тобоже је финац,
а зна сваки клинац
да ће моментално
зубом да га стисне.
Стога сваки кедер
из воде ко федер
искочи и брисне.

А због оних очњака
којима се дичи,
од свих ми грофова
на Дракулу личи!

4. Потрошач о смућу

Волим рибе блиске рибљем цару!
Смућ је добар пржен и на жару.
Али, зар се нисмо за то бор'ли
да једемо смућа а la orly?

ЖАБЉИ БАТАК

Једна жаба бјелобрдска,
свјесна да је штити трска,
постала је врло дрска.
Забава јој није мрска,
као сјеменке да рска,
само пљуцка, само прска.

Једна рода клепетуша
помно гледа, помно слуша:
Ко ме мами, ко ме куша?
Дуго ми је празна гуша;
чим дан сване, оде тмуша,
извршићу жесток атак
директно на жабљи батак.

Једна змија танковија,
којој кожа бљешти, сија,
кроз шаш лако се извија.
Гмизање јој јако прија
јер је свјесна кога вија.
Домаћи јој је задатак
атак баш на жабљи батак.

Рода – преко плавог свода,
змија гмиже, све је ближе;
креће атак – гдје је батак?
Расплету су жаби склони –
она скочи – и зарони!
Пуче атак, оде батак!

Рода, шта ће, пружи шију,
дугим кљуном диже змију
увис, наочиглед свију
да нахрани фамилију.

Поука и није нека,
али се на њу не чека:
кад год упаднеш у кризу,
нек ти излаз буде близу!
Скачи, лети и не гмижи,
уточишту бићеш ближи!

¹ Овоземље, тј. ововође

БОРБЕ НЕШИЋ, ШТУКА КОД ЗУБАРА (ДВАДЕСЕТ РИБЉИХ ПЈЕСАМА И ЈЕДНА ЖАБЉА)

КЊИГА ЗА ДЕЦУ И ДОРАСЛЕ

Ако су Нешићеве досадашње песничке књиге биле књиге за такозване одрасле, ову књигу с правом можемо назвати књигом за децу и дорасле. Јер, до детета коме се Нешић обраћа овом књигом, се дораста. Онај ко одрасте, од (роди) се, од (падне), одустане од детињства и детета у себи

пише: Благоје Баковић

Ђорђа Нешића до сада знамо као једног од највећих српских живих песника. Песника дубоких магнета језика. Оног који високим стилем, брушеним језиком и пажљиво везеном орнаментиком израза, као ретко ко долази до узвишене и, рекло би се, некомплицоване једноставности.

У сусрету са рукописом књиге за децу и дорасле „Штука код зубара“, упознајемо Нешића у једној новој и изузетно специфичној улози. Ако су Нешићеве досадашње песничке књиге биле књиге за такозване одрасле, ову књигу с правом можемо назвати књигом за децу и дорасле. Јер, до детета коме се Нешић обраћа овом књигом, се дораста. Онај ко одрасте, од (роди) се, од (падне), одустане од детињства и детета у себи. Ова књига је нека врста Нешићевог „Рибања и рибарског приговарања“. Ово су песме одраслог рибара о детету у себи и о детињству риба. Песник пева са саме границе светова. Пева са обале. Час бива ловац, час уловљени. Час риба, час рибар. Певајући доње, водене светове, песник, те светове заодева и прожима логиком горњих, копнених светова. Без обзира на шаљив и детињасто игрив, врцав тон и израз песник певајући рибљу, пева људску судбину. Ова књига је, уствари, по мом скромном уверењу, једна шаљива драма. Ово је аналогно драми „Горског вијенца“, једна врста драме „воденог вијенца“.

Ову књигу није испевао само велики песник. Њу је могао да испева, на овако величанствен начин, само и велики познавалац рибарења и риба, обале и трске, мамаца и чамаца. У прилог томе говоре драгоцене, изузетни и ефектни текстови у фуснотама.

Наспрам опасности која вреба рибе, са разноразним именима и презименима, са различитим надимцима, сходно њиховим ћудима, у двадесет песама песник је испевао и једну жабљу. Та једна жабља даје нову димензију и нуди нови кажипрст у опису наизглед безбедних опасности, у наизглед мирним воденим световима. У световима где све једно другоме, за трен, може бити, залагај.

Слобода и лепршавост у стваралачком исказу, осећај да је песник у великој милости речи, овој књизи дају слободу игривости дечије маште. Тако да имамо осећај да су песме у овој књизи римоване басне. Јер свакој риби песник даје особине детета и човека. Толико ненамерних а звучних и ефектних рима, толико језичког капитала у служби лебдења у машти чини ову књигу ретким песничким штивом. Њу подједнако успешно, радо и ефектно, могу да читају деца од седам до седамдесет и седам година.

Осим високе уметности, ова књига дарива свога читаоца могућношћу да на врло игрив и памтљив начин може доста да научи о води, о рибама, о рибарењу и, што је можда и најважније, о животу.

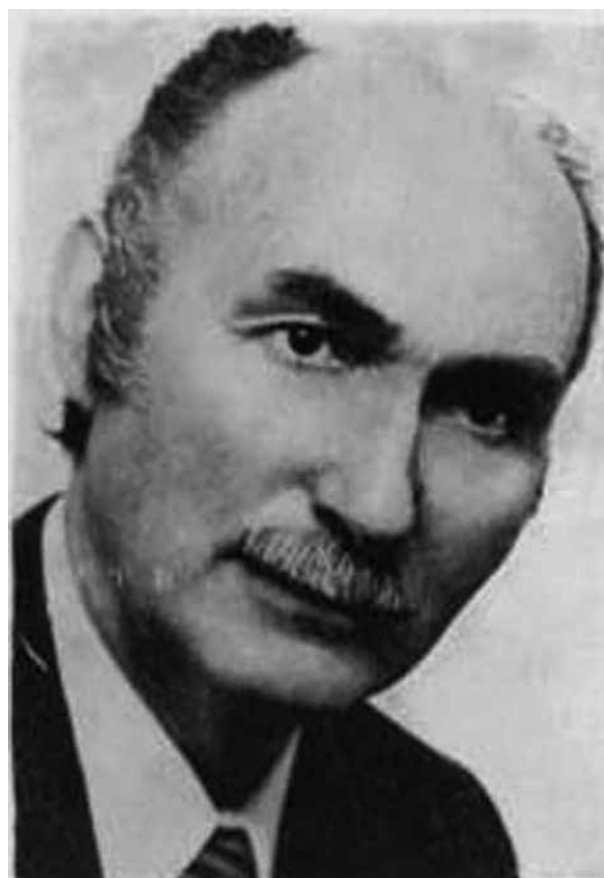
SJEĆANJE NA STEVU DRAKULIĆA (1919-1994)

STARA GARDA

U tzv. javnom prostoru romanopisca i pripovijedača Steve Drakulića, međutim, više nema. On je u DEPOU. Arhiviran je. Izuzmemo li poneki zagrebački antikvarijat, u kojem se s vremena na vrijeme pojave, njegovih knjiga priča i romana više nema na policama Knjižnica grada Zagreba u onom slobodnom pristupu. Ne pitajte: zašto? I zbog čega? REV. 2009., čitko vam piše. Crvenim slovom. I sve je po pravilima službe

PIŠE: **Drago Kekanović**

Ovaj puta moram započeti izdaleka, i na način na koji se ne pišu ovakvi tekstovi in/memorijalne prirode ili zapisi u prigodnom povodu, ili kako se već nazivaju slična pri/sjećanja na nekoga ko vam je bio nezamjenljiv oslonac (makar to i nije znao, da ti je oslonac) na nekoj sklizavoj i kolebljivo nesigurnoj stepenici tvog književnog odrastanja i formatiranja, makar i za kratko, ali svakako presudno, jer sam uvijek vjerovao da za ovakva obraćanja mora postojati i viši razlog i bolji nalog od formalnog obilježavanja godišnjice, evo, nečijeg odlaska na onaj bolji svijet koji, od ovoga, ne može biti gori, i jer sam čvrsto uvjeren da od brojki koje označavaju godinu rođenja i godinu nečije (ovdje: Stevine) smrti mora postojati nešto važnije za zapisivača, poticajnije i uzvišenije, ako baš hoćete, a kud ćeš većeg poticaja za pisca ovih redaka kad ga samo ime ovog (provjereno!) zaboravljenog i nekada poznatog i čitanog (provjereno, takođe) pripovijedača vraća u snjegove i zime davnih šezdesetih godine prošloga vijeka, u starinsku veliku i toplu slavonsku seosku sobu, na redovito književno sijelo uz naravno čađavu petrolejku na kom se, iz tek pristigle knjige *Na lovačkim stazama*, koja miriši još na tiskarsko olovo (gle sad!) štamparije „Prosvjeta“, Zagreb, Preradovićeve 21 čita naglas Drakulićev *Stanišun lov*, snažni ali siromašni Ličanin Staniša je krenuo u lov na kunu zlaticu, ne iz zabave već da prehrani obitelj, naravno, u svakom slučaju: napeto je da ne može biti napetije, dječak se ne može sjetiti ko je baš čitao, majka ili djed, otac, ujak Jovan (naš Joco, lovac kao i otac), možda, ili je te večeri bio red na njemu da čita, to ne pamti, ni glas svoj ne pamti, pamti samo tišinu između pročitanih rečenica, ali kao što već biva kada se sjećanje sjeća onog koji će se tek sjećati, činjenice gube na važnosti, ne postoje, u stvari, nebitne su, prošle su, minule, kao što je

prohujao i minuo nalet vjetra s Papuka, važno je da se sve sretno završilo, Staniša je posjekao šuplje deblo s dvije kune zlatice, odolio je i medvjedu i vukovima, lugar ga je, doduše, zaskočio i oteo mu jednu kunu, ali bolje i jedna nego nijedna, govorili su poslije odrasli, toga se sjeća, samo je pas Lisko stradao, pa je dječak dugo u noć strepio da ne strada i njegov Lisko, dugo su ga odrasli morali uvjeravati da u Slavoniji odavno nema ni vukova ni medvjeda, bilo ih je, ni djed ih više ne pamti, potvrdio je dida, na što dječak obuzdao plač, ali im nije sasvim vjerovao, zaspao je tek kada je majka pustila promrzlog Liska u sobu i kada su mu otac i ujak obećali da ga sutra neće u povesti u obavezni godišnji lov na lice i ostale štetočine.

Kada sam dvadestak godina kasnije, možda baš prilikom prvog susreta i onog formalnog upoznavanja, natuknuo piscu *Stanišinog lova* da ga odavno dobro poznajem, pa mu ukratko prepričao kako se nekada čitalo u mojim Bratuljima, i kako sam mu onda strašno zamjerio što je dopustio vukovima da rastrgnu Liska, on se onako povisok, uspravan i stasit, samo blago osmijehnuo ispod crnog šešira širokog oboda, ali je brzo otklonio i taj blagi smijeh, promrsivši nešto u smislu: *e baš ste ga lijepo nakitili, mladiću, samo kad bi još bilo istinito*. Razumio sam taj odgovor ovako: da pripovijedač pohvalama ne treba pridavati preveliku važnost, ukoliko drži i do sebe i do svojega djela. I to je u redu, shvatio sam. Ali kad sam mu, drugom zgodom, vjerojatno, spomenuo da je *Stanišin lov* visoko vrednovan savršenom pažnjom slušalaca u našem čitalačkom klubu, tamo, u kući na osami, na brijegu iznad zaseoka, a ispod zabjelnog Papuka, u tim dalekim zimama od 1957-1962, i da su zauzeo visoko mjesto na rang-listi najomiljenih naslova, u istoj ravni s *Lovčevim zapisima* Turgenjeva, Šenoininim *Prosjakom Lukom*, nimalo ne zao-

stajući za Hemingwayem (*Starac i more*, naravno), ni za *Zelenim nedjeljama* Bogdana Stopara, *Bunom na dahije*, *Sinjim galebom*, (sve hit do hita, danas bi reklo), eh, jeste, tada me je taj bivši logoraš u njemačkom zarobljeništvu, bivši referent i načelnik u Ministarstvu trgovine i bivši tajnik Komiteta za turizam i ugostiteljstvo, pisac već nekoliko knjiga priča i romana, *osuvremenjeni realist, sa bistrinom i svježinom ličke originalne leksike*, kako je već zapaženo, tada se, kažem, Stevo otvoreno osmjehnuo otvarajući vrata jednom poznanstvu koje nadilazi uobičajeni odnos starog i mladog pisca, stare garde i redova početnika, odnos (ako se to tako može nazvati) kakav autor ovih redaka, introvertiran po prirodi, ali opsesivno (inače) sklon druženju i dijalogu, nije ostvario ni prije a ni kasnije, ni s jednim radnikom na ovoj otužnoj književnoj njivi. Nije, ponavljam. A imao je prilike, možda i više od drugih početnika, u osječki Klub mladih pisaca, ili se to tako nekako zvalo, ušao je 1962. godine s desetak pjesama (ako su to bile pjesme) u bilježnici. I naredne je četiri godine, između ostalog, zahvaljujući kulturološkom podvigu neponovljivog Dejanu Rebiću, utemeljitelju radionica kreativnog pisanja na ovim prostorima, kako se to kaže, imao sam. dakle, priliku da uživo gledam silazak književnih bogova na zemlju, (avatar, da), i da se družim (družimo, naravno, mi, mladi pisci početnici) s velikanima i bardovima iz školske lektire; ako su ikada imali poklonike i podanike, fanove, imali su ih u nama, mladim piscima; sretniji bi dobili priliku da bardovima nose kofere ili putne torbe od hotela Central (ili Royal) do željezničke stanice i da još pola sata čavrljaju s božanstvima. Premda već poznat i priznat, Stevo Drakulić nikad nije bio na Parnasu, a nisu ga ni pozivali da javno nastupa. I da su pozivali, odbio bi, nije on bio za takve *cirkuse*. U to doba, mislim na

šezdesete, on je već bio stanar kuće književnosti. Drakulić je, uostalom, ušao u tu kuću u svojoj srednjoj dobi. I sasvim je dobro prihvaćen, njegovi naslovi nisu prošli nezapaženo u književnim časopisima i rubrikama za kulturu u novima. U *Narodnom listu* (1958), tako, Tomislav Sabljak dočekuje njegovu prozu s naslovom: *Neposredno i talentirano*, Velimir Visković u *Oku* (1977) kaže za Stevu da je: *Lička varijanta Hemingwaya*, u Republici pak o njemu pišu B. Bošnjak, B. Maleš, T. Bilopavlović. Ne zaobilazi ga, naravno, ni Stanko Korać u *Pregledu književnog rada Srba u Hrvatskoj* (Prosvjeta, Zagreb 1987). S ocjenom s kojom se možemo čak i složiti: *Gradske teme rjeđe obrađuje, ali one mu i manje uspijevaju (...)* Kada bi nam bilo do vrednovanja, s tom bi se ocjenom, kažem, mogli i složiti. Ali piscu ovih redaka nije do toga. Pristrasan je, da, pisac ovih redaka. On Stevu Drakulića uvijek vidi kao časnog pripadnika stare garde poslenika u kulturi, samozatajnog, dakle, daleko od buke i nametljivosti svake vrste, jer za njega pripovijedanje nije avantura već posao i služba. I Stevo je to radio, službovao, ako baš hoćete, s dubokim osjećanjem dužnosti prema rodnom kraju i priči. Šta drugo još zapisati o pripovijedaču koji u (suvišnom, dakako) pogovoru svog romana *Bijeli potoci* (1997) dopisuje: *Spominjem dobre ljude, zle prešućujem. Šta?!*

U tzv. javnom prostoru romanopisca i pripovijedača Steve Drakulića, međutim, više nema. On je u DEPOU. Arhiviran je. Izuzmemo li poneki zagrebački antikvarijat, u kojem se s vremena na vrijeme pojave, njegovih knjiga priča i romana više nema na policama Knjižnica grada Zagreba u onom *slobodnom pristupu*. Ne pitajte: zašto? I zbog čega? REV. 2009., čitko vam piše. Crvenim slovom. I sve je po pravilima službe. Baš.

RASPLAKANI DIV

Stevo Drakulić

Iz djetinjstva se obično ponesu razne uspomene da ih se poslije, idući kroz život, često sjetimo, i nad njima rastužimo ili razveselimo. Osobito su trajne i nikada se ne zaboravljaju one što ih prvim zapažanjima upijemo u se. Ja se upravo sjećam jedne od takvih.

Na selo se od jutra u mahovima sručivala bura, donosile s planine oblake suhog prhkog snijega i, zavijajući jetko na britkim uglovima kuće, taložila ga u zavjetrini dvorišta.

I pored brojne obitelji, petoro odraslih i šestoro djece, koji su se okupili u velikoj sobi u kojoj miriše na tek ispečeni hljeb i vatra u peći pucketa, vlada neobičan mir. Sve je ispunjeno nekakvim drijemljivim samozadovoljstvom. Samo sam ja, „najmlađe i najnemirnije dijete“ uznemiren. Čas sam pored peći, čas pred prozorom i da me samo na tren ispuste iz vida otvorio bih vrata i klisnuo. Obuzet sam zbivanjem oko sebe i nešto strašno me vuče van.

Ponajprije čujem vjetar u krošnji trešnje iza kuće. Onda njegov udarac o krov. Kako samo zatutnji, zaurla, da se kuća iz temelja potrese. Ja tada u strahu pognem glavu i zažmirim dok ne prođe, a odmah zatim propinjem se na prste i s veseljem gledam kako je „puhalo“ zalutao između kuće i štale pa ne znajući valjda kako bi pronašao put, ljutito vitla snijeg i zasiplje sve oko sebe. A kad se umori i posusta, i uzvitlani snijeg se slegne u dvorištu, ja svaki put isplazim jezik u želji da liznem bijelu sniježnu prevlaku s vanjske strane stakla.

Uvijek me zbog toga netko opomene da se umirim, da ne činim gluposti, da to nije nikakav šećer – kao da ja to ne znam – da bih mogao naslanjajući se čelom staklo razbiti i povrijediti se – kao da ja to ne činim oprezno, kao da ne znam da je staklo lomljivo. Onda mi, ne znam po koji put uvijek netko gurne u ruke lažnog miša od starog vunenog prediva. Što će mi to uprljano klupče, izgustirao sam ga po sto puta. Neće da ga pogleda ni mačka, što se zadovoljno opružila na dasci ispod peći. Dosta joj je „varalice“ i mene. Guram joj klupče pod nos, a ona tek jedva ispruži šapu i gadljivo ga odgurne. Nekad ga je, dok je još bilo novo, koturala po cijeli dan. Igrao sam se i ja nekad s tim „mišom“ i mačkom. Sad više ne mogu.

Osim toga, nikoga to od ukućana ni najmanje ne zabavlja. Važno im je da me bilo čim umire. Oni su, naravno, zauzeti važnim mislima i stvarima o kojima ja kao četverogodišnji dječak ne mogu ni sanjati. I neću da sanjam ništa, idem van! Tim više, jer se sad negdje vani čuje nekakvo čudnovato kuckanje. Zanima me strašno što bi to moglo biti? Otkuda dopire? I zašto baš sad, kad se nigdje ništa ne javlja osim bure?

Nekako sam sve zavao i iskravši se iz kuće, nađoh se vani u snijegu i buri. Mraz je odmah počeo da me štipa za uši, za nos, pa i za ruke, ali ja sam, upevši se iz petnih žila, preskakivao kratke nanose snijega i trčao prema kuckanju koje sam sve bolje čuo. Na malom zaravanku više puta vjetar me je povalio na opuhanu ledinu i stao valjati, s namjerom da me do gola svuče. Branio sam se rukama i nogama i čim je vjetar jenjao ustao i u času se našao pred vratima niske brvnjare. Svom snagom sam zgrabio uzicu i stao potezati. Drvena ključanica je poskakivala i škljocala, ali nisam mogao otvoriti vrata, vrata su bila preteška i posrnula.

Sve jače sam potezao uzicu, čegrtao i dozivao, i umalo se nisam već rasplakao od straha i hladnoće, kad se iznutra začula škripa sobnih vrata i gromak zaobljen muški glas:

– Ko bi to mogao biti u ovakvu nevremenu?

Vrata su se otvorila i preda mnom se pojavio djed Mikan. Još nisam ni stigao pojmiti gdje se nalazim kad me je snažnim rukama uhvatio ispod pazuha, podigao iznad sebe i privio na razgaljene, široke prsi. Nikada se više, ni prije ni poslije, ne osjetih kao tada u njegovom zagrljaju i na njegovom divovskom tijelu. Učinilo mi se kao da se nađoh u nekakvom drugom predjelu svijeta, gdje bura ne urla i ne štipa za uši i za nos, gdje je sve veličanstveno, neizrecivo lijepo.

– Evo ga, Mimo! Pogledajder ga! – Doviknuo je sijedoj rumenoj starici koja je s preslicom za pasom sjedila na klupici pored peći.

Baba Mima odmah odloži preslicu, prislonivši je uz postelju i ispruži prema meni male okrugle ruke:

– Ajme, ozebe li kurjače mali?! Dođi, da te ogrijem!

Privinula me k sebi, obuhvativši me svega toplinom i zagrljajem.

– Znaš ti da baba i djed nemaju male djece, pa došao da ih obraduješ. – Iz još punih okruglih njedara izvadila je kocku šećera i tutnula mi u ruku. I šećer je bio topao; u ozebloj šaci osjećam to kao dvostruku miloštu.

Obasula me poljupcima: po obrazima, po očima, po čelu, po kosi i na kraju po rukama. Iako nikad nisam dobrovoljno pristao da me bilo tko ljubi, babi Mimi se nisam odupirao, jer je ona bila sva nekako baršunasto topla; nježna, malena – činilo mi se manja od mene – mrvica nečega dragoga.

Djed Milkan priđe i primi me snažnim prstima za hlačice sprijeda.

– Poraste li to štogod?! – upita šaljivo, da bi odmah odgovorio: – Poraste, bogami, i bit će opasno!

Kako je samo veselo žmirkao smeđim očima, šepureći riđi brk i pri svakoj riječi i pokretu – kao da se ne može načuditi – zijevao što je bolje mogao, pokazujući pri tome još uvijek snažno, zdravo zubalo. On je nasred sobe popravljao rasklimani čadavi vitlic babe Mime. Od toga je dopiralo ono kuckanje što me je izmamilo iz tople sobe. I ne žalim što sam došao, jer mi dopušta da vrtim zamašnjak koliko me je volja.

Već tada sam zaključio da je djed Milkan najveći čovjek na svijetu, sila kakvoj ravne nema. Poželio sam da postanem kao on.

Baba Mima ga je u šali grdila što mi dotiče hlačice sprijeda i otimala me iz njegovih ruku, a ja nisam znao kojem bi prije prišao, kod kojeg bi se dulje zadržao, iako oni nisu bili moji pravi – djed i baba. Pravog djeda i babe nisam ni imao. Pomriješ prije nego sam se rodio.

Tada još nisam mogao pojmiti zašto sam, pored djeda Milkana, toliko zavolio i babu Mimu, pa njihove poslove i razgovore, i mirise zemljanog poda i zidane peći. Ali što sam više rastao i bivao stariji otkrivao sam da me je ponajviše njihovu domu privlačilo međusobno poštovanje i tiha, smirena ljubav jednog prema drugome. Iako su bili siromašni, nikad ih nisam čuo da bi se na to potužili. Uvijek sam ih zatjecao zadovoljne i razgovorljive.

Najviše sam volio gledati kad bi joj on, dolazeći iz šume, donosio po šaku jagoda ili lješnjaka, ili kad bi za vrijeme skromnog objeda namicali jedno drugome ljepši, krupniji krompir ili sočniju, zreliju šljivu.

Onda dođe vrijeme i ja krenuh u svijet, rastadoh se s djedom Milkanom i babom Mimom. Otišao sam s pritajenom željom da postanem snažan i dobar puput djeda Milkana. Bilo kad da se vratim, povjerovao sam da ću ih zateći nezimjenjene, jer djed Milkan je orijaš kojemu se ne može ništa dogoditi dok pored njega živi baba Mima, koja mi se ponekad činila čarobnim zrcem njegove snage, a ona će ostati vječno lijepa i mila dok je njegova ljubav i snaga uz nju.

Nakon desetak godina vratio sam se u selo. I tek što sam se snašao u rodnoj kući, sjetio sam se njih. Rekoše mi da su živi i da se još uvijek lijepo slažu. Odmah se prisjetih onoga zimskog dana, vijavice i kucanja što me je izmamilo iz kuće, pa krenuh da ih obiđem i pozdravim.

Kućica im je bila još više nagnuta prema putu; poduprta iskošenim drvenim podbočajima da se ne sruši. Vrata su i tada bila zatvorena, jer bez potpornja drugačije nisu mogla stajati na naherenim brvnima. Ne javljam se, ne kucam, želim iznenaditi, a srce mi lupa od silne radosti i znatiželje. Nakon nekoliko trenutaka ipak udoh i zaustavih se pred otvorenim sobnim vratima.

Na sredini sobe ugledao sam djeda Milkana kako u naručju drži babu Mimu i podižući joj glavu i ruke što se odvajaju od nje kao podsjećene, plače iz sveg glasa, zapinjući glavom za grede na niskom stropu.

Vidio sam lice babe Mime, žuto kao vosak, i oči bezizražajne, ukočene. Shvatio sam da je mrtva, ali nisam znao što bih učinio.

Što sam mogao činiti ja, kad djed Milkan plače kao malo dijete?

Pobjegao sam van i, umjesto da najavam smrt babe Mime, povikao sam:

– Ljudi! Narode! Eno djed Milkan plače!

GOLOGLAVAC

Slobodan Grubač

Bujičina rijeka Čikola presijeca Petrovo polje, kroz kanjon u Drnišu odlazi do Krke. Korito je usječeno u plodnu zemlju, voda zimi od brijega do brijega, ljeti jedva mili od vira do vira. Virovi su iskopane udubine sa velikom količinom vode. Dugački su dvadesetak, široki petnaest, duboki od plićaka do tri četiri metra. Ljeti se u virovima kupaju muškarci, ženske rijetko i skriveno. Dobili su imena po vlasnicima njiva uz njih; Pijukov vir, Vilčića vir, Pošamanov vir ili po obliku Dugi vir, Uski vir...

Niko ne zna zašto se zove Gologlavac, vir između Kadine Glavice i Ružića. Pričalo se da u Gologlavcu obitava djevojka neopisive sudbonosne ljepote. Pojavljuje se gola golcata, kao od majke rođena od Đurđevdana do Velike gospe. Izađe na obalu, ujutro se šeta do deset sati, poslijepodne od šest pa do mraka, inače se javlja i pliva u viru. Mnogi su vidjeli nogostup kuda gaze njene bose noge.

Imenom doziva petnaestogodišnjake i sve neoženjene, pokazujući im svoje čari. U davna vremena došli su joj Glišo i Jerko, obojica su bestragom nestali. Odvela ih ljepotica u podvodni svijet. Prezimena se niko ne sjeća.

Muškarci koji su odbili njene ponude i dozivanja, postajali su neženje, stari momci i glasni ženomrsci. Udes je bio podijeljen.

Jedni su bježali od žena tvrdeći da su u svijetu suvišni i da nikome ne trebaju. Ako bi im rodbina i prijatelji spomenuli ime neke cure i nagovarali na ženidbu za njih više nisu postojali, nestalo je rodbinstvo, prijateljstvo, kumstvo i susjedstvo. Ostajali su zakantani, osamljeni u ljušturama samoće.

Drugi su uporno, svakodnevno propovijedali da su djevojke i žene ružne, teret su muškarcima, muški bi sretnije i mnogo duže živjeli bez njih. Trebalo bi da muškarac samo jednom sretno ženu, oplodi je i ode. Upornim propovijedanjem i ponavljanjem dosađivali su u svakom društvu i druženju. Roditelji su zabranjivali dječacima da ih slušaju. Ostajali su stari momci, čudaci, galamdžije, svak ih je izbjegavao.

Svi su zaobilazili Gologlavac. Poviše njega do Kadine glavice bio je veliki proplanak. Vlasnici međašnjih njiva nisu se usudili uzorati do obale i sa zadovoljstvom povećati oranicu.

Djevojke je imenom dozivao umilni baršunasti glas. Na dohvat ruke stajao je na vodi veliki zlatni poslužavnik optočen dragim kamenjem, na njemu đerdan od dvadeset i pet dukata žeženog zlata, hrpa prstenja, naušnica, narukvica, kolajni i papti, sve od zlata i dijamanata. Djevojke su bježale slušajući majčinska upozorenja. Nekoliko ih nije odoljelo iskušenju, nestale su kao da ih nije ni bilo. Niko im nije spominjao ime ni rodbinu. Neki su govorili da su čuli i slušali omamljujuću muziku i pjevanje.

Gologlavac je bio pun ribe, iskakale uveče loveći mušice, vir bi se posrebrio. Niko nije bacao udicu, mrežu ili dalamit, tako su ga rudari zvali.

Gologlavac je ostajao sam, napušten, dubok, tamnomodar, prelazio bi nekad u modrozelenkastu boju. Govorilo se da je dublji od mora. Sa sjeverne strane iznad dubanca nadnosile su se vrbe i dva tri ogromna brijesta. Niko nije dolazio u prohladnu hladovinu brijestova. Na drugoj obali voda je prozorna, vidjele su se ribe, vir je prelazio u pješčani plićak obrubljen djelomično šturom. Široka i duga površina vode idealna za dugo plivanje, drugi virovi su kraći i plići. Sve je lijepo, ugodno i poželjno, ali to je Gologlavac iz strašnih priča i stalnih opomena roditelja.

Žela se pšenica. Kraj je lipnja, sunce sažiže pšenicu, osušenu travu, stabla pate. Ljeto se raspojasalo. Zrak titra nad poljem i brdima. Neumorne žetelice raspoređene preko njiva žanju. Nesvjesno nameću brzinu rukama i srpu. Generacije žena i djevojaka godinama žanju Petrovo polje, dok začahureni seljaci spoznaju da se može kositi.

Došao sam iz Šibenika, završio drugi razred učiteljske škole. Mlad, samouvjeren, zamomčio se, počeo pušiti i zagledati djevojke. Kupio mrežicu za kosu, stršila je na sve strane. Osvanuo je vrući dan. Spremio sam se za kupanje, obukao kupaće gaćice, stavio

mrežicu na glavu i jeftine sunčarice (sunčane naočale). Krenuo poljem prema rijeci. Polje je puno žetelica i ljudi koji vežu snope.

Gologlavac je kilometar od moje kuće. Nisam išao u Vilčića vir, gdje smo se mi Podgrađani učili plivati i kupali se. Idem u Gologlavac. Preplivavao sam šibenski kanal, prijatelji su se ljutili kad bi plivao daleko. Gologlavac i zastrašujuće bapske priče, preplivat ću ga u dva zamaha ruku, zaroniti da mu vidim dubinu. Šta je za mene Gologlavac?

Svučem se na obali. Mrežicom na glavi stanem na bedem između vrba.

– Eno, nekog na Gologlavcu! – čuo sam ženski glas. Skočim, zaronim, brzo sam prstima uhvatio pijeska, izronim na sred vira, otplivam na drugu obalu. Sve je lijepo, voda je svježja, rijeka je još otjecala, ali nema mi mrežice. Vratim se na isti bedem, skočim i otvorim oči kao u moru, voda je žućkasta, malo prozirna. Ronim, tražim mrežicu, crna je, ugledam je, lebdi. Uхватim je, utisnem u gaćice, počinjem izranjati, ponestaje mi zraka, dugo sam se zadržao. Ne mogu izroniti, ušao sam u izlokano udubinu ispod bedema. Upirem se rukama, sklisko je, nemam oslonca, prizivam Boga, tražim za što bi se uhvatio ili odupro, ne znam bori li se tijelo ili misao. Pomislih da ću umrijeti u vodi, javiše mi se slike iz života. Pokušavam se uhvatiti za nešto u zadnjim trenucima svijesti, nestajanju snage, klonuću tijela, ne otvaram usta, to je početak utapanja, ne znam odakle mi to znanje. Mahinalno sam odjednom uhvatio žilu ili granu, okrenuo se, odupro nogama, izađoh iz blatne jame.

Izronio sam, udahnuo zrak, cijeli život pamtim taj udisaj, otplivam na drugu obalu, sjednem na pijesak u plićaku, tu je voda topla, disao sam, disao, disao, izvadio mrežicu iz gaćica.

– Pravi se važan!

– Nama se dokazuje!

– Ači se što ide u školu u Šibeniku!

– Budala je...!

– Igra se životom!

Kružile su izjave u komšiluku, nakon mog kupanja. Izjavama treba dodati moje ime.

A ja? Obučem se. Bio sam u predvorju, nisam probio opnu podvodnog svijeta, razmišljao sam dišući.

Budalo, izgubiti život zbog mrežice za kosu. Kako ti to razmišljaš? Da, da mnoge tragedije su se dogodile zbog sitnica, glupih oklada, i oholih dokazivanja, čujem govor u sebi.

Idem poljskim progonom, ulicom uz polje, izbjegavam susrete. Suze teku ispod naočala, rasplakao sam se, nabrajam...

Zar da ucvilim cijeli život majki, ocu i sestri? Zamirao sam prije desetak godina od srdobolje. Oživio sam prije sprovoda, pa sad ovo...!

Zar da ne vidim Šibenik, Vinku, Josipa, Duška, školske drugove...?

Još da ne idem u kazalište i kino,

da ne pročitam „Tihi Don“

da ne čitam Crnjanskog, Jesenjina i Lorku,

da ne radim s lutkarima Ilije Ivezića,

da se ne družim s Blaćom, Musićem i Rokom Dobrom,

zar da ne gledam sunčano polje i slušam ševe,

da nemam drhtavu nježnost i tjeskobu pišući pjesme,

da se ne radujem profesoru Anti Šupuku,

da se ne šetam poljanom i Kalelargom,

da ne zaboravim Raheline oči...?

šta radim, jadan ti sam? Isplakao sam se do kuće sretan da sam živ. Mekar i mokrom kosom došao sam. Razglasilo se kupanje u Gologlavcu.

– Zašto se kupaš u Gologlavcu?

– Šta sam ti govorila?

– Šta bi majka, da mi se utopiš?

– Gdje je tanko, tu se kida!, Gdje je tanko tu se kida – često je ponavljala, ističući da ima samo dvoje djece.

– Skoro sam se utopio, čudom se spasio, evo, živ sam, živ, zaustih, ali joj nisam rekao, to bi je ubilo.

О ВОДИ, ВОДАМА КОМОГОВЉАНСКИМ И ОТВОРЕНИМ КАВЕРНАМА БОШКА ЗЕБИЋА

Милош Кордић

Стаза овог текста води у предјеле мога раног дјетињства. На *сусрет* с двије чудне, непознате и, тада ми се чинило, опасне ријечи: *отворене каверне*. Води ме као у бајку из које у свакој новој реченици извире и понека отворена а нејасна, замагљена слика страха.

Затим се о тим двјема ријечима могло, с времена на вријеме, чути: онога у оном селу лијече од отворених каверни, давно су отворене каверне однијеле једнога из нашег села, а добио их је кад се знојан, послје тешког рада, напио ледене воде, онога покушавају да спасу у петрињској Болници, познатој по лијечењу таквих болесника... те ово, те оно.

Па сам дочекао да сазнам, а и у школи је потврђено: отворене каверне су туберкулоза, сушица.

Затим су неки наши, из села, као “с неба те у ребра” (пословица записана код Вука Ст. Караџића), који су одавно отишли у Београд, *донијели*, за то вријеме, чак опаснију и јачу ријеч за отворене каверне, односно за туберкулозу и сушицу: *јектика*. Мада ми се чинило, код првог чујења те ријечи, да се ту радило о некаквом викању, галами, јеки.

*

Слиједом сушних, сиротињских, свакаквим тешким пословима и густим школским данима испуњених година што су се послје Другог свјетског рата низале по родном селу Комоговини и цијелој Банији, сметнуле су ми се с ума и те опасне, јаке ријечи.

И тако је то трајало, потиснуто у заборав, све до гласа, касних шездесетих, а можда и раних седамдесетих година прошлог вијека, о томе како Бошко Зебић, један од најомиљенијих људи мога каснијег дјетињства и младости, болује од отворених каверни. И да се лијечи водом с њему недалеког Плављанић точка. И како код тог точка, а он извире у дебелом хладу Плављанић грма, често, за врућина, лежи и одмара се.

СТИГАО МИ ГЛАС У ВРИЈЕМЕ КАД НИСАМ ЖИВИО НИ БЛИЗУ НИ НЕШТО БАШ ПРЕДАЛЕКО ОД КОМОГОВИНЕ – ДОЛАЗИО САМ СУБОТАМА, НЕДЕЉАМА, ДРЖАВНИМ ПРАЗНИЦИМА И, КАСНИЈЕ, У НЕКОЛИКЕ ДАНЕ *откинуте* од годишњих одмора – био сам на почетку радног вијека.

Али да се не сметнем са стазе којом сам кренуо...

Па ће овдје, слиједом ријечи о Бошку, а поводом његових отворених каверни и њиховог лијечења водом са споменутог точка, бити још малко скромних, можда и уопштених али, вјероватно, и тачних ријечи о води, водама, као и о водама Бошковог и мог родног села.

*

„И кад би све на овој планети изгорјело, остала би вода – и у њој искра новог живота“, рекао је (написао) Луције Анеј Сенека (рођен 4. године прије н. е. – умро 65. године н. е.). Сенека, римски књижевник, филозоф, државник, један од најистакнутијих присталица стоицизма – у антици правац филозофије који је и у овом, данашњем времену све присутнији.

Давно је то било кад сам се, послје једног од првих сусрета с том мудрог Сенекином реченицом, сјетио британског научника, природњака – биолога, геолога... – Чарлса Роберта Дарвина (1809–1882) и његове теорије еволуције. Односно теорије о поријеклу врста. И као кроз сан, а сасвим скромног знања, мислећи даље, закључио сам: шта је други дио Сенекине реченице – „и у њој искра новог живота“ – него пророчка прареченица и Дарвинове теорије.

И у Сенекино, и у Дарвиново и у ово наше, данашње вријеме, вода је прекривала и прекрива 70 одсто наше планете. И у њој је, и Дарвиновим научним радом, откривена честица из које се *запалила* искра живота. Од које је све кренуло. (Из јајета је то другачије ишло.) Па смо много, много касније постали и ми, човјеколики, односно... да не кажем који и какви.

А вода је извирала и извире. Текла и тече потоцима, рјечицама и ријекама. И увирала и увире у своја језера, мора и океане. Па се ту, само привидно, смиривала и смирује. Јер она у ствари без престанка кружи. И сва је без боје, мириса и укуса. Осим морске, слане. И осим оне коју беспштедно загађује свијет некултуре и свијет капиталистичког проклетства. И сва је као течност, пара или лед. А нема томе давно како је откривено и њено четврто агрегатно стање. Што је за неку другу причу.

А човјек? Човјек се усагласио са својом планетом – и његов организам чини до 70 одсто воде. Јер и у томе „има нека тајна веза“, што рекао пјесник Душко Трифуновић (1933–2006) у својој истоименој пјесми.

*

Током живота нагледао сам се, наживио и науживао разних вода: њима се напајао – и блатном из говеђих стопа, и размичући жабокречину по изворима, врелима, потоцима, и у барицама пуних пуноглаваца – колико ли их је прогутаних, попијених! – у њима се накупао и напливао, по њима пловио, по њиховом леду се наклизало, а по ријеци Суњи ловио кленове и мрене рудњацима (сепетима), рукама и удицама привезаним за пређне канапе, а канапи завезивани за дуге, најчешће љескове мотке... А малко сам се у ријеци Купи, код Петриње, и давио. Давио, али се, нек ђаво зна због чега и како, нисам удавио.

О води се народ намаштао и напричао. Има је у митологији, религији, обичајима, обредима – коришћена је у „врачању, бајању, гатању. Уз њену помоћ људи су се ‘чистили’ од злих утицаја, бранили од демона, понекад лечили или решавали своје љубавне проблеме...“, пише у својој књизи *Народна религија Срба у 100 појмова* (Нолит, Београд, 2004) др Душан Бандић (1938–2004), који је био професор етнологије на Филозофском факултету у Београду и једно вријеме шеф катедре за националну етнологију и антропологију, аутор више књига из тих области.

Мени је посебно у сјећању остао покретни православни празник Цвјетна недеља. Празник у чије смо се рано јутро умивали водом у коју је стављано цвијеће.

У ствари, Цвјетна недеља је цијела седмица, а посљедња недеља те седмице су Цвијети. Са Цвјетном недељом завршава шеста недеља Великог ускршњег поста и недељу дана је прије Ускрса. Дани Цвјетне недеље су: цвјетоносни понедељак, лазарички уторак, цвјетна сриједна, цвјетни четвртак, лазарички петак (лазарице су дјевојке које су ишле од куће до куће и укућанима играле и пјевале: за срећу), Лазарева субота (дан уочи недеље, односно празника Цвијети. У Србији је та субота позната као Врбица – одлазило се по граници у то доба олистале врбе, дрвета које је још у давна времена српске православне религије било симбол раног прољетног раста, младости... Врбица се слави и као дан дјечје радости) и Цвијети (недеља; тог дана Исус Христ свечано је ушао у Јерусалим, носећи границу цвјетне палме, по чему се тај празник и зове Цвијети).

Е та недеља била је нама Цвјетна. Устанемо рано, ми, дјеца, и идемо да наберемо цвијећа (једном је отац рекао како је требало да иду само сестра и мајка), отац из чатрње донесе свјежу воду, прву тог јутра, а настојао је и да код чатрње буде први, налије воде у лавор и поспе је цвијећем. Па се најприје умивамо ми, дјеца, затим баба, мајка и он, отац – послје нашег умивања вода се излије, нова налије и у њу се такође ставља цвијеће.

Код православних вјерника, а нарочито у Србији, постоје бројни и различити обичаји слављења ових празника.

Наш славни Банијац Никола Беговић (1821–1895), у својој књизи *Живот и обичаји Срба граничара* (на основу оригиналног издања, приредили Чедомир Вишњић и Љиљана Вукашиновић, СКД Просвјета, Загреб, 2009), о празнику Цвијети, у истоименом одјељку књиге, пише:

Уочи Цвјетне недеље башка се скупе одрасле дјевојке, па иду брати цвијеће, а свака понесе и посуду у коју меће цвијеће. Тако нека узме букару или чанак, нека здјелицу, пехар. И већ такве ствари. Ово цвијеће не бере се у крило или у рукаве, него у посуду... Посуде с цвијећем налијевају водом чистом, па метну још и пријесно бијело јаје у њ. Тако преноћи. Сјутра рано с овим се цвијећем умивају. Која дјевојка најбоље подрани, њојзи буде јаје. (Цвијећем се умивају да мирише као цвијеће, а јаје мећу да буду бијела лица.)

*

Због воде и око воде. али и у потрази за њом, нарадили су се истраживачи земаљских дубина, копачи бунара (чатрња, густијерни), нарадили се градитељи аквадуката, водовода, чесама, фонтана, вјештачких језера, брана, хидроелектрана (пружила ми се прилика да обиђем постројења, испод воде, двију: Закучца, на Цетини, близу Омиша – Закучац, родно мјесто родоначелника модерног израза у хрватској поезији и академика Јуре Каштелана, 1919–1990, а спомињем га уз строфу из његових „Тифусара“:

гледам језера прозирна и мирна
врбу дјетињства свинуту над ријеком
и нове ријечи никад нечувене,
људе у крају знаном и далеком...

и Ђердапа 2, на Дунаву), мостова, скела, намлатили се удубљеним металним посудама испирачи пијеска с водом у трагању за зрнцима злата... Воде су се насликали ликовни умјетници, небројених научних радова написали се и насавјетовали научници, љекари, еколози, написали се прозни писци, pjesници, новинари, аутори уџбеника, накомпоновали се композитори... И натуговало се човјечанство због воде и њених поплава, рушења, дављења у њој, потапања пловила и оних који су се превозили на њима и у њима – давно је то било кад ми се такође пружила прилика да се упознам и разговарам са човјеком који је као дијете преживио бродолом легендарног Титаника... А шта ће тек донијети топлење леденог континента Арктика... Боље је и не мислити о томе.

Без хране се може двадесет и више дана – у избјеглиштву сам био четири дана. Без воде, кажу и пишу, не може се више од три-четири. Мада је било случајева, и то кажу, а нашао сам и нешто записаног, кад их је било и више.

Ријечу, вода је највише од свега што је на овој Сенекиној, Дарвиновој и нашој планети – све.

*

За Комоговину се може рећи да је прилично богата водом. И сва је у вријеме мог дјетињства могла да се пије. И вода ријеке Суње, такође. Наравно, прије него што се кренуло у кооперације са стоком и кориштење концентрата за тов, као и прије него што се кренуло у употребу вјештачких ђубрива за прихрањиве усјева, посипање заштитних хемијских средстава по усјевима...

Али прије него што наставим, корисно је можда подсетити да је манастир Комоговина (основан крајем 17. или почетком 18. вијека, а укинут 1777. године, декретом царице Марије Терезије; крајем деведесетих и почетком двијехиљадитих година манастир је обнављан и обновљен) добијао воду изграђеним водоводом од извора у Пуаловцу, под брдом Чардачистем. Брдо се издиже на сјеверном рубу кестенових шума горе Шамарице, и на источној је страни улаза у кланац потока Бадушнице, а источно је и од цркве Свето Преображење Господње, односно манастира.

Комоговина је прво село кроз које протиче ријека Суња. И ту је већма рјечица него ријека. Али су је – 63 километра дугог је тока, извире испод Чавић брда, у Шамарици, и увире на Банији, у ријеку Саву, и цијелим је током у њој – због ширине и дубине које се биљеже прије градића Суње, и посебно од Суње до утока, географи и хидрографи сврстали у ријеке. Оно што ми је посебно од ње остало у сјећању, а памћењу је успјело да га сачува, поред, њених вирова: Жарковог, Петровог, Стевчиног, вира Под жицом, Милаковачког... у којима смо се до научног пливања на ћенећи начин и до плавих усана и цвокотања зуба неуморно купали, јесте шум њеног поводња. Кад за дугих прољетних или јесењих киша, за два или три дана постепено расте и уз страхан шум нарасте, па се излије и плави, или кад се брзином свјетлости, током љетних мјесеци, ступште густе кише, често и с градом, горе, по њеној долини у шамаричким шумама, из којих и кроз које до нашег села тече, у трен ока нарасла, она, послје изласка из те своје долине, зашуми, па поред цркве, односно манастира, и првих кућа Дабића, кад се иде од Петриње, Глине и Јабуковца ка Меченчанима и Хрватској Костајници, тутњи заиста жестока и брза. Па се ваља, понекад и преко обала изливена, близином доњих кућа осталих Дабића, као и кућа Жижака, Кутлића, Миросављевића, Трнинића... – тај дио села, који чине три паноге (сокака, улицице), од центра, код Палучка, па доље, ка истоку и сјевероистоку, на лијевој обали Суње, до мајина Јошика и њива у Горњој Луци, звали смо Жабари. Дешавало се да потопа и ледине уза своје корито и да прође испод мостића нешто издигнутијег насипа, па и преко њега, ускотрачне жељезничке пруге и да се излије по њивама Горње и Доње Луке. Затим се одваља, нарасла, мутна, и даље застрашујуће шумна, ка Боројевићима и првим њивама у њиховим Лукама... Е, мени је тај шум дјеловао као нешто херојско – није она шта било. Није она некаква цмарећа рјечица. Иако је знала и да пресуши, да нестане у шодеру, са свим својим рибама и

жабама; да пресуши па да немамо, за сушних љета, њене воде коју смо довозили и доносили и заливали башче и башчице... И кад је знала да код нас пресуши, појавила би се негдје испод Боројевића. Па би на неким мјестима и код њих нестајала, па се опет негдје појављивала... Она је била ријека с јауком код ударања у коријење живих и у грање и стабла мртвих, нек бог зна када оборених жоха, врба и топола. И ријека која урличе док разваљује млинске бране и наноси у њих и по њима шодер и пијесак. И ријека која цвили док нам подиже, избацује и односи снопове конопље, кетена (лана) и липових кора, остављених да се киселе или већ извађених и разасртних по травама обала како би се сушиле... Она је била и остала моја прва шумна ријека. Прва с поводњима и поплавама. Такву сам је знао посматрати, и даље побеђујући некадашњи страх од ње, са обале, испод башчи Стевчаних и чиче Мирка Кордића. А било је поводња чије су бујице и дрвени мост на главној цести умјеле добро да уруше. Као што је било много више и година и поводња кад су бујице односиле брвно којим је кордићански дио села прелазило ријеку на путу за своја Брда. Наиме, тај дио села није имао мост којим би се прелазило, већ само уско брвно. А запрежна кола и стока прелазили су преко плићег тока, стотинак метара ниже моста.

Једина комоговљанска рјечица, Јошавица, стиже од села Јошавице (петрињске). И код кућа Дабића (Милана, званог Мачак, и стрине Јулике) и Трнинића (Милана, званог Мишек, и касније подигнуте куће, односно викендице генерала Милана) улива се у Суњу. Њене бујице често су рушиле дрвени мостић на путу кроз тај дио села, а близу ушћа.

И већина потока улива се у Суњу. А они, и бунари и чесме у селу, затим бунари, извори, врела и точкови по Брдима, са сјеверне стране села, те по обронцима шамаричких шума, с јужне стране (за већи број њих биљежим оно чега се сјећам, што знам, а оне друге само наводим. Уз извињење за оно што није тачно. Код набрајања оних по дабићанским Брдима, као и код чатрња по Дабићима, односно Жабарима, помогао ми је Славко Дабић Угљеша, родом из Комоговине, који, послјие прогонства, 1995. године, живи, с породицом, у Петровчићу, у Срему)... они, дакле, јесу:

– потоци: *Плављанић поток* – то је вода споменутог *Плављанић точка*, који извире у Плављанић грму, власништву породице Плављанић (стрине Саве и њеног сина Николе), чија је кућа прва у селу, на главној цести кад се иде са источне стране, и воде поточића који извире у врху Јарчишта: предјела њива, пашњака и невеликог грма, а изнад бивших винограда Зебића и појединих Кордића, с јужне стране села, испод шума у сјеверним обронцима Шамарице; *Дмитровић поток* – извире испод шамаричког вијенца Паљевина, затим тече кроз Гајински јарак, Доње Гајине (дуго сам сањарио о томе, касније о том сањарењу и писао, док сам чувао стоку, да ту изградимо рукометно игралиште – рукометом, фудбалом, рвање и уопште спортом, заразио сам се у Петрињи: та дивна *болест* и дан-данас ме држи) и све до горње њиве Дмитровић фондуша, докле смо га звали *Гајински поток*. А тек одатле Дмитровић поток; *Божчин поток* – извире у рубним шумарцима Шамарице, па цмари између њива, башта и воћњака, односно окућница Кордића (Милорада и тетке Божице) и Илибашића (стрине Соке и њеног сина Пере). За сушних периода заиста цмари. А у прољеће и јесен, у вријеме киша, прави је поточић. Послије проласка испод моста, на главној цести, назива се *Милорадов јарак* – а раније, па и тада, звали смо га *Школски јарак*... али... Ту је, прије изградње бетонског моста, а приликом рушења старог, пронађена цигла – мост је био зидан од прилично великих цигала – на којој је било угравирано LYON (видио сам ту циглу и памтим шта сам прочитао). Што значи да су ту цесту, као и неке друге по Банији, а и Крајини, градили Наполеонови инжењерци; *Шестић поток* – извире у шамаричкој шуми Жишковац, с друге стране гробља. По изласку из шуме, тече између окућница Шестића, Маљковића и Кутлића, па испод свога Шестић мостића, који је такође на главној цести, а онда кроз ливаде и близу Петровог вира улива се у Суњу... Вир је назван Петров по чичи Петру Дабићу, званом Прта. Чија је кућа била посљедња до Суње, у улици источног краја села, званог, речено је, Жабари. Ускотрачна пруга шумске жељезнице, док је ње било, пролазила је између ријеке и куће чиче Петра; *Бадушница* – највећи поток, извире дубље у Шамарици, испод шумског вијенца Слопачка коса, улива се у Суњу код цркве, односно манастира; *Пећински поток* – извире у Пећини, на сјеверној страни села, чине га два поточића. Тече између најплоднијих сеоских њива – Горње Луке и Доње Луке... о њему ће бити још понека ријеч;

– бунари у селу – (у говору оних који су нам долазили из градова, који смо ми, тај говор наиме, звали *господски говор*, наше чатрње биле су бунари, а ми смо их називали искључиво чатрњама, док су нам бунари били неки други извори): *Пемски бунар* – на почетку села, готово укопан при дну обале, наткривен, с лијеве је стране краћег сокака који од цесте води до ријеке Суње. Преко пута бунара биле су куће Милоша Миће Кордића, ковача, и Николе Кордића (бунар је назван по њиховом надимку: Пемци), који су крајем педесетих и половином шездесетих година одселили, с породицама, у Петрињу. Изнад бунара је, поред цесте, липа. Педесетак метара напријед, према западу, кућа је Илије Дмитровића, јединог колара у селу. Вода из тог бунара отицала је сокаком до неколико метара удаљеног Дмитровић потока, који се недалеко од тог мјеста уливао у Суњу... Причало се да су се ноћу код тог бунара могли чути некакви

чудни гласови, па чак и пригушени крици. Иако они који су то чули никад никога нису ту видјели. Па се причало да су наводно због тога ови наши Кордићи и отишли у Петрињу... (Стрина Стана Кордић, звана Стакара, Стакарца, лијечила је струњене желуце – и мене је два пута лијечила и излијечила: испод окренутог лончића, постављеног на мој трбух, ставила би угашене угљенчиће и суцукчић кудјеље конопље, па би вртјела лончић и нешто говорила. А знала је да чита и уроке. И једног ми је дана казала да приштеве и њихове красте по ногама, а тога сам имао... поред лијечења листовима боквице, цикле, јохе, купуса... и мазања свињском масти, перем водом с тог бунара. Наиме, ја сам по цијела љета ишао у кратким пређним и другим гаћама, понекад у старим хлачама и пуне три године, такође понекад, у каубојским хлачама – фармеркама, фармерицама, траперицама... нека их зове ко како жели, добијеним од Црвеног крста – и бос. Па кад би ме било гдје по ноzi огребала или убола она, ниског раста, ситних плодова црна купина, искључиво она, појавили би се тамни, гнојни приштеви. А кад би они пукли, дуго су ме мучиле њихове красте – кријући се, то први пут овдје откривам, прао сам их и водом с тог бунара. Пред почетак школске године нестало би и приштева и краста, а остале су бијеле флекице које и данас свједоче моје приштајиво и краставо дјетињство...); *Шестић бунар* – звали су га и *Бублон*. На шта ме је подсетио споменути Славко, из Петровчића. Нико није знао због чега тако. А онда сам се, много касније, дао у потрагу... У Француској постоји ријека Бубл, дуга 66 километара, чија се вода, ношена водама још двију ријека, улива у Лоару, дугу 1004 километра. Лоара се код града Нанта улива у Атлантски океан. Стојим једнога давног јесењег кишног дана на обали Лоаре, у Нанту, посматрам је и мислим: колико ли је и она наше келтске историје пронијела у Голфску струју Атлантика! А Келти су нам оставили топонима и топонима!... Стојим поред Лоаре и замишљам воду комоговљанског Бублона, која није скренула ка водама које би је однијеле Лоаром до Атлантика, већ је Суњом, Савом и Дунавом завршила у Црном мору... Био сам и на трагу њихове, француске, мање ријеке истог назива, којим су крстили Шестић бунар – Бублон – Le Bublou. Али нисам сигуран да ли је то – то, па... Наиме, могуће је да је назив Бублон, као и малопријашња лионска цигла, остао од Наполеонових војника, који су ту, као освајачи, боравили почетком 19. вијека и даровали нам и многе друге француске ријечи. На примјер (служим се књигом *Горња Крајина – Карловачко владичанство* Милана Радеке, СКД Просвјета, Загреб, година – ?, репринт издања из 1975, чији је издавач Савез удружења православних свештеника СР Хрватске)... француске, дакле, ријечи: бајонет, барака, визита, дезертер, жандар, зера, колијер, лавор, народ, мувати се, регрут, салвет, терен, ћено, фијакер, финанц, шмизла... Шестић бунар је близу главне цесте, код истоименог и споменутог потока и његовог мостића који се налази прије куће чиче Ђуре Ђукана Шестића, и испод његовог некадашњег винограда – дуго је тај виноград био обрађиван и добро рађао, као да је пркосио властима које су забраниле наше винограде, с наводно несортним грождјем. Бунар је укопан у земљи, био је дјелимично прекривен, ограђен летвама и с учвршћеном даском на коју се стајало приликом приласка к њему. У бунару је било мрачно... Кад су ме у другом полугодишту првог разреда заувјек вратили из Јошавице у Комоговину, чуо сам причу да се ноћу из таме бунара појављују огромне видре – једну једину у свом животу, у природи, видио сам у Суњи, у Стевчином виру, гдје је била брана за канал (и њега смо звали брана) којим је текла вода до кордићанске воденице на ледини Чечевици – и чудне водене немани које, с времена на вријеме, искачу из бунара и нападају оне који ноћу долазе по воду. Која је, упамтио сам што сам чуо, а бунар никад није пресушивао, лијечила кости. Да ли их је лијечила кад се пије или трљањем по костима – е то или нисам чуо или сам чуо па заборавио. Било је оних који нису пили ту воду. Јер, наводно, њена жица води од гробља, смјештеног у шуми Жишковцу, удаљеног можда 600-700 метара. А ја сам је више пута пио. Због оних немани – пио сам је веома опрезно, искључиво дању... Вода из њега отицала је у око три-четири метра удаљен већ споменути истоимени поток; *Марков бунар* – у Жабарима...;

– бунари, извори и врела на Брдима (сва три појма спадају у изворе. Међутим, поједине изворе народ је називао бунарима, површином веће и јаче изворе називао је врелима, док је мањи број извора називао управо тим именом – извори. Њихови називи углавном су по називима њива, грмова или већих земљишних и шумских површина у којима се или близу којих се налазе, односно извиру... И само да додам да изворе, бунаре, врела... који су прва ријеч код њиховог конкретног назива, иако граматички припадају заједничким, општим именицама, пишем великим словом, јер их је народ говорио као саставни дио пуног назива): *Извор Грабовца* – налази се у јарку Грабовцу, удаљеном који километар од села, између комоговљанских и јошављанских њива и истоимене мајине, а поред рјечице Јошавице. Између два рата ту је био резервоар за чесму на Палучку, у центру села, које је, и резервоар и чесму, пројектовао и својим средствима изградио и воду довео инжењер Симо Дабић, звани Жоле, рођени Комоговљанин. Седамдесетих година ту је изграђен и резервоар за сеоски водовод; *Бунар Језеро* – у њиви Милана Дабића Угљеше; Бунар под кленићем; Бунар Вињога – уз пут Каменик, који води к Малом јарку, односно Вратнику, како смо га још звали, на цести Петриња–Костајница, а

у земљи Бранка Дабића Милћевог. (И пут Каменик изградио је својим средствима инжењер Симо Дабић.); *Бунар у Зборишту* – на сјеверној страни Брда, у прилично удаљеним њивама; *Бунар у Орашју* – у њиви Миће Дабића Кузмановог, такође је далеко од села, на сјеверним земљама; *Бунар у Дабић воћарима*; *Бунар Дреновац* – у њивама равнот и плодног предјела који смо звали Заједница. (Богами сам се по Заједници, иако ми, Јоцини, нисмо ту имали земље, начувао говеда и као тежак код неких из села наорало њива, напрутао и накопао кукуруза.); Бунар Рибњак – окружен њивама и ливадама које смо звали Рибњак. Сјећам се смарагдних бара, односно ливада по којима смо, кад би се покосиле, чували стоку. Једне године, можда је било љето 1952, ту су тамбураши Подоодбора СКД Просвјете, на челу са Бошком, изнијели тамбуре и до сита се насвирали и напјевали; *Стевчин бунар* – на врху ливаде Ранка Дабића Србина, односно породице у којој су, у вријеме првих година мога основношколског дјетињства, живјеле четири жене: Ранкова прабаба Јулика, баба Ана, његова мајка Ружица и Ранка, његова сестра... Вода из тог бунара отицала је уским каналом, ископаном уз међу споменуте ливаде, која је била у равном, и њиве у страни, у прилично дубоку и у грмље обраслу јапагу. И више се нигдје није појављивала. Доњи и дубљи крај јапаге није био привлачан за залажење. Па смо га избјегавали. Јер вуколаци, вјештице и којекакве ноћнице – није било баш добро за играти се с њима; *Бунар у Цијепцу* – у удубљењу, на источној ивици наше њиве Цијепца. Цијепац је био највећи и најплоднији наш комад земље на Брдима. Вода из бунара отицала је у недалеку јапагу; *Пемски бунар* – у Пемској долини, у њиви а поред винограда споменутог Милоша Миће Кордића, ковача. Вода из бунара прелазила је за јачих киша преко сеоског пута изнад Пећине и поред источног Пећинског извора, који је извирало испод самог пута, одлазила с његовом водом у Пећински поток; *Врело Водице* – најмилије и најљепше врело за које знам: извирало је на врху Водица, питоме и прилично простране удолине. Око њега ливаде, а с три стране уздижу се благе падине с њивама, уз два мања грма са сваке стране: један комоговљански, други кнезовљански. Вода врела тече ка истоку и улива се у поток Бријебовину, који извире испод Бановог пута. Пута за Велику Градусу и Малу Градусу. На који се излазило са споменуте цесте Петриња–Костајница, недалеко од Малог јарка. Поток се улива у Суњу код Уметића. На ливадама, код врела у Водицама, након што би оне биле покошене, знали су неких љета да се са својом стоком окупе и млади и старији из Комоговине, Боројевића, Кнезовљана, Велике Градусе, а једном је с коњима дошао и један момак из Јошавице, па смо организовали и трке коња; *Пећински извори* – два извора у Пећини, од којих је вода оног источног била лед ледени (ма и западног је исто таква била) и, причало се, лијечила желудачне тегобе. Поготово горушицу – није било те хране, тих масноћа које његова вода за кратко вријеме не би довела у ред. (Кад смо имали тежак код копања и огртања кукуруза, жетеоце и косце, и не само ми, Јоцини, најчешће се ишло са стуцком по воду са онога источног...) Извори су се спајали на врху Пећинског јарка и текли њиме, као поток, све до пута између њива Горње и Доње Луке. Даље је поток текао тим путем насутим кречним камењем, без било каквог канала, све до ледина (заједнице: пашњака и малофудбалских игралишта) Чечевице и Јошика. Којима је поток био нигдје и никад договорана међа и гдје се уливао у Суњу. Власници њива у Доњој Луци скретали су за сушних љета његову воду у своје кукурузе. По договореном реду;

– точкови и извори у грмовима по сјеверним рубовима шума Шамарице, с јужну страну села: *Плављанић точак* – у истоименом грму, о коме је већ било ријечи (и то је вода којом је драги Бошко лијечио отворене каверне); *Борисавац* – мањи извор у шуми Борисавцу, из кога се вода губила до границе шуме и ледина Горњих Гајина; код Гајинског потока наведено је и мјесто гдје извире, па да се не понавља; *Жишковац* – такође мањи извор у шуми Жишковцу. То је извор Шестић потока, о коме је било ријечи; *Точак у Бадушници* – најпознатији комоговљански точак, односно чесма, може и тако да се назове, у јарку потока Бадушнице. Јарку који и с источне и са западне стране наткриљују шуме сјеверних обронака Шамарице. Било их је који су из села долазили по изузетно ледену и, говорило се, здраву његову воду... (Уз већину бунара, извора и врела, не рачунајући оне који су се *рађали* у шуми или у неком грму, расло је и понеко дрво. Најчешће врба. Дреновац је малко природно укупан у околне њиве, а с три стране, по обалама, расло је не баш високо растиње. Осим, ако се донекле сјећам, једног већег дрвета. У вријеме мог дјетињства, у обалама око бунара, расло је и понеко стабалце дрена, лијеске, граба, јасена, смрдљиковине... Ту сам се неколико пута сусрео и са змијама водењаркама. Код бунара у Рибњаку расла је врба. Као и изнад Стевчиног бунара. Како смо често, док смо радили на Брдима или чували говеда и коње, носили воду, или је директно пили из тог, Стевчиног – морало је да се легне, јер му је вода била готово у равнини с површином баре. Код бунара у нашем Цијепцу, и он је био, као и Дреновац, у нешто мањем удубљењу, отац је засадио врбу. Једне године, након земљотреса који се догодио... не сјећам се гдје, нестало је у њему воде. Затим је идуће године он имао воду, али је воде у Стевчином, који је удаљен око триста метара и био је ниже у односу на наш бунар, нестало – не за дуго. Уза све бунаре, изворе и врела, посебно ондје гдје су они били у шуми,

грму или испод врбе, могао се увијек чути веома гласан и разнолик пјев птица. Што значи да су се и птице, као и људи, свијале у близини воде.);

– чесме: споменути *Палучак*, и *Цигерска чесма*. Ова друга налази се при крају села, на западној страни, у обали цесте, с лијеве стране, која води ка Јабуковцу. Некад је била уређена. Низ неколико бетонских степеница спуштало се до цијеви која је доводила воду, а била је уграђена у обзид;

– чатрње: било их је више. Све су биле с изузетно хладном и питком водом. По Кордићима добро памтим чатрње у авлијама Ранка Кордића, Бошка Зебића, Пере Кордића Станиног, а и ми смо је имали... Воду из наших чатрња носиле су и комшијске породице. И за напајање стоке, током зиме, кад би се Суња заледила, такође... (Због чега су се једне зиме посвађали мој брат од стрица Стево, старији од мене девет година, а ја сам четрдесет и четврто годиште, и мој отац. Стевин рођени стриц. Отац је оптужио Стеву да из исте канте којом вади воду – нешто се десило чабрици па су се морале закачињати канте – напаја краве... Да не би моје мајке, могло се десити свашта... Јер танки фитиљи... Неко вријеме њих двојица нису разговарали. А онда смо отац, брат и ја, једног сунчаног каснопрољетног дана радили нешто у нашем винограду, код Станова, на Брдима, па смо сјели поред стазе, у хладовину велике црне шљиве. И не би дуго – наиђе Стево. Обилазио је комад своје земље у Комадима – тако смо звали за комоговљанске услове прилично велику своју њиву, изнад које је отац мијењао са Стевом њен горњи дио за његов мањи виноград који је био уз наш виноград. И наиђе, велим, Стево. Ја му кажем да сједне и да се одмори.... Ми, Јоцина дјеца, с њима, стрининима – чича Никола је умро 1955. године – увијек смо разговарали и ишли им у кућу, а Стевин брат Драган, млађи од Стеве 11 година, долазио је у нашу кућу. Ја сам увијек разговарао са свима онима са којима су моји били посвађани и ишао им у кућу... И сједе Стево поред нас. А мој ће му отац: „Шта с... ти... ишо да обиђеш курузе?...“ И тако се њих двојица заувјек помирише.) Код школе била је *Школска чатрња* – тако смо је звали. Била је близу југоисточног угла школске зграде. С бетонским грлом и бетонским стазама око грла, с приступом и од цесте и из школског дворишта. До чатрње, с обје стране, била је, акцијом сељана, подигнута ограда од лијепо обрађених тараба... (Дуго се послје Другог свјетског рата причало да су у ту чатрњу бацани изгинули Черкези које је на улазу у село и у самом селу дочекала једна мања партизанска јединица и готово их уништила. Међутим, никад нисам успио да о бацању Черкеза у чатрњу чујем и неку увјерљиву причу – о њиховом страдању постоје писани трагови. Као да се о томе није смјело говорити. Као што ни они који су преживјели њемачко заробљеништво никад о томе нису нешто детаљније... А у нашем комшилуку живјели су заробљеници Кордићи који су се вратили: мој рођени, споменути стриц Никола, затим Јоцо Шакан, споменути Мирко и Перо Станин, по мајци Стани, а ја то малоприје код њега и неких других не споменух – у селу је то била честа појава – или по мајци или по жени: Милан Љубин, Гњато Јулин, Ранко Ружчин, Бранко Божчин, Дујо Катин, Перо Ружчин... он се, чича Перо на име, причало се, вратио с најбољим знањем њемачког језика, затим Стево Василијин, по жени Василији, која је имала клистир: два или три пута ишао сам к њој на клистирање, па Ђуро, Ђурица, супруг споменуте стрине Стане, оне која је лијечила струњене желуце... У заробљеништву су била деветнаесторица мушкараца из нашег села: један је погинуо приликом бомбардовања логора, а један није желио да се врати. Неки су заробљеништво провели радећи на имањима њемачких породица чије су мушке главе биле на фронтovima...) Школска, дакле, чатрња, а о њој је и даље ријеч, неколико пута послје рата детаљно је чишћена, дезинфикована и, рекох, бетонирана. Из ње су носили воду: породице тетке Божице Кордић и Милорада Кордића, па Илибашићи: кућа стрине Соке и кућа стрине Ане. Воду из ње пили смо и ми, ђаци. Као и бројни путници намјерници... Код неких чатрња, на ободу њиховог грла, без обзира да ли је грло од плањке, камена, бетона или цигле, могла се наћи цимента (метални лончић), земљана или дрвена мања посуда у облику лончића, односно букара, како би путник намјерник могао да сврати и да се напије воде а да не мора да зове укућане и да моли да му то дозволе... (Сјећам се копања чатрње, једне од педесетих година, у горњој авлији породице споменутог Илије Дмитровића, колара. Из те породице су моја супруга Радмила и њен млађи брат Ратко, познати новинар, публициста, писац... Долазио сам – не због Радмиле, која је тада била кроз мала, а ни ја нисам био нешто баш велики – и радознано посматрао мукотрпан али радостан рад у авлији. У којој им је послје рата била стара кућа. У тој кући као чудо био ми је велики зидни сат, у дрвету, који је, иако одавно не куцка тачно вријеме, Ратко допремио и овдје га, у Београду, с посебном пажњом чува... Главни мајстор код копања био је Дамјан Павлица. Познати копач чатрња. Чича Дамјан је прије рата живио у Комоговини. А онда се приженио у Бијелнику. Код тетке познатог и признатог српског пјесника и преводиоца Николе Вучића, рођеног у недалекој Великој Градуси, на Банији... Дође Никола из Београда, гдје је студирао и касније радио, наврати до нас, у Насељу Жељезаре – увијек смо се радовали његовим доласцима. И као по договору погоди на пасуљ који дуго није јео. Ја се спремам за Комоговину, а он ће са

мног до Бијелника. У авлији, у Бијелнику, зелена, чиста трава, мања дрвена, приземна кућа. Тетка излази, шири руке, радује се... У послу копања увијек је било довољно комшија који су помагали. Окретало се витло и извлачила посуда са земљом коју би мајстор ископао, па се она слагала недалеко од мјеста копања. Није било застоја. Јело се и пила се добра банијска шљивовица. Али код Дмитровића, нажалост, вода није пронађена. Па је недуго после тога дубока јама и затрпана... Иначе је већина комоговљанских чатрња копана прије Другог свјетског рата. Неке и раније.) Мислим да је и породица Голуба Гојсавића имала чатрњу, с лијеве стране од улаза у авлију. Велим, мислим... У Дабићима су чатрње у авлији имали: Јован Јоцо Дабић Ћојанов, Милан Дабић Угљеша, Стево Миросављевић, Стојан Ћока Дабић Штићин, Никола Жижак...

– пумпе за воду: стигле су касније. Било их је више. Једну од првих имао је чича Јоцо Кордић Шакан.

*

Појави се 2002. године, у Београду, у издању Интерпринта, занимљива пјесничка антологија: *Лирика воде*, с поднасловом *Избране песме о водама*, коју је приредио пјесник, ликовни и књижевни критичар Милан С. Косовић. У антологији, на близу 460 страница, заступљени су бројни српски пјесници који су пјевали о води. Али је Косовић у своју књигу уврстио и пјеснике (и Србе и Хрвате) који су рођени или живјели на некадашњим просторима данашње Хрватске, а каснији живот, или један његов период, живјели су и стварали у Србији. А они су, по годинама рођења: Павле Соларић, Мирко Королија, Тин Ујевић, Дејан Медаковић, Ђорђе Радишић, Дара Секулић, Весна Крмпотић, Михаило Мића Вујанић, Горан Бабић, Милош Кордић, Младен Срђан Воларевић и Зоран Богнар. Не спомињем антологију због тога што сам се и сам нашао у њој – има ме у доста антологија, а Косовића сам упознао кад сам отишао по књигу у Јавно комунално предузеће Београдски вододовод и канализација, које је омогућило штампање књиге и у коме је Косовић радио – већ је спомињем искључиво због тога што је књига *богата водом*, виђеном с небројених страна, доживљеном и опјеваном на небројено начина.

И спомињем је због Михаила Миће Вујанића.

Михаило Мића Вујанић, рођен је 1936. године, у Малој Паукови, код Суње, на Банији. Преминуо је прије неколико година, а не знам тачно када. Рано је отишао са Баније на студије у Београд, гдје је касније живио и радио. Али је долазио на Банију, причао ми пјесник Вучић, доводио и пријатеље. Иако се нисмо познавали, ипак се изненада, једне од мојих првих избјегличких година, упознасмо на посљедњој станици аутобуса на линији 39, код Славије, у Београду. Невјероватно је да смо, чим смо се погледали, кренули један ка другом. Измијењасмо и збирке пјесама које смо имали у торбама. А имали смо их јер су се тих дана и појавиле из штампе.

И рече мени тада Мића да се јавим професору Љубомиру Мацуту, економисти, нашем Кордунашу, који је „...завршио твоју Учитељску школу у Петрињи... или Милутину Дедићу, а знам да се вас двојица добро познајете... Нас тројица чешће се састајемо, па да нам се придружиш...“ А ја остао у чуду.

Са Милутином се познајем од првих седамдесетих година, кад смо „унапређивали радничку културу“: он у Вијећу Савеза синдиката Југославије, ја у сисачкој Жељезари. Сусретали смо се и у Београду на појединим изложбама. Милутину, историчару умјетности, путописцу, сјајном сликару, и вода је, између много тога остало, испунила живот. Инспирисана водом, настала је и величанствена монографија *Воденица божија и ђавоља*, у саауторству са Мићом Вујанићем, кога смо ми, банијски посленици писане ријечи, прилично сметнули с ума.

Јавим се ја Љубомиру Мацуту. Станује у Хаџи Продановој улици, близу Каленић пијаце. Та ми је улица била добро позната, јер сам долазио књижевницима Оскару Давичу и Марку Ристићу, који су такође становали у једној од њених стамбених зграда, с милицајцем код улаза (Ристић је био дипломата – први амбасадор послератне Југославије у Француској, а Давичо је био члан Савјета Федерације). Са Љубомиром сам се нашао на врху улице. Па смо се затим у једном од оближњих кафића до сита напричали: и о Милутину, и о Мићи и о многим које смо обојица познавали. Па смо и о Учитељској школи у Петрињи... И о многим из његове генерације које сам познавао и добро познавао. Љубомир је ту школу завршио школске 1955/56. године. То је друга генерација по бројности завршених ученика у историји школе: 116 дипломираних учитеља, а занимљиво је што је међу њима 70 дјевојака. Само је бројнија била генерација 1951/52: 131 дипломирани учитељ, а 87 биле су женске... Па нека неко каже да се и тада није водила брига о „родној равноправности“.

У тој, Љубомировој генерацији, нашу Учитељску школу завршили су и мени, рекох, познати, добро познати, као и пријатељи, касније истакнути просвјетни, културни, друштвенополитички радници, спортисти, доктори наука... Памтим их кад су обављали послове, дужности... које овдје наводим, а неки од њих били су и прије и после тога ангажовани и на другим пословима, функцијама... Сјећам се: Милана Бороте (директор Основне школе „Братство и јединство“ Грабоштани),

Ранка Грубјешића (директор ОШ „Браћа Бобетко“ Сисак), Златка Марића (учитељ у Комоговини – мислим да је био на замјени, тада сам ишао у учитељску школу и помагао му код писања ђачких свједочанстава, затим је био наставник у Основној експерименталној школи „Братство-јединство“ Сисак и директор ОШ „22. липањ“ Сисак), Милоша Баждара (школски педагог у ОШ „Браћа Бобетко“ Сисак, касније је и докторирао), Милана Давидовића (фудбалер петрињске Младости, директор Дјечјег вртића „Миланка Кљаић“ у Сиску, секретар Извршног вијећа Скупштине општине Сисак, чији сам тада био члан), Маријана Компасија (управитељ Дома за преодгој малољетника Глина, одјел у Сиску), Станислава Леничека (професор биологије и хемије у Гимназији „Браћа Ханжек“ Петриња), Владимира Секулића (професор физичког одгоја, и мој професор, у петрињској Учитељској школи, затим у основним школама у Петрињи и Доњој Бачуги, те стручни сарадник на Педагошкој академији у Петрињи, рвач и тренер Рвачког клуба „Гавриловић“ Петриња), Боре Јузбашића (наставник у Сиску), Драгице Рогуље (учитељица у ОШ „Даворин Трстењак“ у Костајници), Славка Томашевића (наставник математике у ОШ „7. банијска бригада“ Меченчани, мој радни и малофудбалски друг, један од најбољих пријатеља које сам имао), Божене Чачић (вриједна школска књижничарка и са својим ђацима дивна сарадница у *Куриру*, сисачком листу за ученике основних школа, док сам га уређивао), Ранка Трукуље (фудбалер петрињске Младости, првак Југославије у рвању, члан југословенске рвачке репрезентације, 1959. године преселио из Петриње у Нови Сад, гдје наставља успешну спортску каријеру – препознао сам га на једном рвачком сусрету у Новом Саду и урадио краћу Ранкову причу за Телевизију Београд)...

А онда су се Михаило и Милутин преселили у свој заслужени мир. Љубомира сам неколико пута звао. Али се није јављао – не знам шта је... И тако се ми никад четворо не састасмо. Јер живот је као вода: тече и само тече.

Михаила Вујанића је Милан Косовић у својој антологији представио пјесмом „Време вода“, из које бирам посљедњу строфу, од њих шест:

Тек кад повратимо сунце, земљу и себе
 Небо ће нам захвалити пљуском
 У корита за дарове слиће се кише.
 Јелени ће поћи на појила
 И поновиће се време вода.

*

За оне двије ријечи, оне – отворене каверне, чуо сам, дакле, и раније. Али су оне с гласом о болести Бошковој постале она стварност која ме дубоко уплашила и растужила. Јер Бошко је био човек са којим сам готово цијеле шездесете године провео у блиској сарадњи, испуњеној ентузијазмом – и нашим и појединих наших сељана, са којима смо сложено и радосно радили. Наиме, одлучили смо да поново покренемо рад Пододбора Српског културног друштва Просвјета, који је замро у другој половини педесетих година.

Он, Бошко Зебић, звани Бошко Зеба, рођен 1929, тада најнапреднији пољопривредник у селу, први који се укључио у организовану кооперацију (узгој јунади) с Месном индустријом „Гавриловић“ из Петриње, први власник путничког аутомобила, најбољи примаш у цијелом крају и први у много чему другом, са својим јаранима – Љубаном Дабићем Угљешом, Ранком Кордићем, Миланом Дабићем Угљешом... – истакнути пјевач ојкача (били су и сјајни тамбураши), а у пјевању су им се придруживали и Стево Дабић Ковачев, Милан Дабић Стевћев... па Ђуро Лончаревић, звани Ђурца Коларев, из Меченчана, касније и Бранко Матијашевић, лугар из Превршца... изабран је, он, Бошко, на Оснивачкој скупштини Пододбора за предсједника. Било је то у јануару (мислим да је било тада) 1962. године. (У *Азбучнику села Комоговине*, СКД Просвјета, Загреб, 2014, написао сам за Пододбор: „поново је оживио око 1960“.) Мене, ђака трећег разреда Учитељске школе у Петрињи, изабрали су за секретара. Записник је водио Голуб Гојсавић, шеф Мјесног уреда у Меченчанима. Од тада па до зарађеног првог друштвеног телевизора, обишли смо својим програмима – пјесме, игре, скечеви, краћи прилагођени играчки, рецитације – села по Банији: Блињу, Боројевиће, Доње Кукурузаре, Доњу Велешњу, Доњу Млиногу, Јабуковац, Јошавицу (петрињску), Мацаре, Моштаницу... Чланови пјевачке и фолклорне секције наступили су и на сусрету Банијаца у Београду.

За свој рад Пододбор је добио највише признање Општине Костајница: награду „4. свибањ“ – тог дана 1945. године Костајница је ослобођена.

Признање је примио предсједник Бошко.

*

Против туберкулозе смо се и ми ђаци, који смо у школи за ту опасну болест тако говорили, а код куће наши старији звали су је и сушица, устрајно смо се борили – свакодневно смо на зиду школског ходника имали прилику да читамо крупним словима на бијелом папиру написану и у дрвене летвице и стакло урамљену реченицу: *Не пљуј по поду!* У школи смо имали посебну посуду у коју су они који су кашљали могли (и морали) да пљују. Друга кратка реченица, такође на папиру написана, урамљена и окачена на зиду, била је: *Пери руке!* И прали смо: у ходнику је, близу улазних врата у доњу учионицу, био постављен сталак од гвоздених шипки, у чијем је горњем отвору био смјештен лавор, а до њега је, у металној кутији, стајао фини, *куповни* сапун. До сапуна стајао је црвени метални врч за воду – пешкире је имао свако свој. До сталка с лавором стајала је, на нижем дрвеном сталку, канта с водом. Прије сваког школског оброка, за вријеме великог одмора, прали смо руке – дежурни је поливао док их сви не би опрали. И иначе су наши учитељи Кајгане – Зоран и Драга – водили бригу о хигијени, уредности: прегледаване су нам косе због ушију (страх од тифуса био је стално присутан), прегледаване су нам уши – онај ко их није опрао прије поласка у школу, морао је да их пере у школи, а оне који су живјели близу школе, морали су да иду кући да их перу и с опранима да се врате у школу... Зуби нису нешто баш често прегледавани: мало ко је тада имао четкицу за зубе – ја сам је добио као награду за успех послје првог полугодишта другог разреда... Главни одбор Српског културног друштва Просвјета из Загреба, у сарадњи с Пододбором села, организовао је, и за сељане и за нас, ђаке, стручна предавања из хигијене и здравствене заштите.

*

О води се, речено је на почетку текста, намаштало, напричало, написало, насликало... И како је има у народним мудростима, митологији, обичајима, обредима...

Нажалост, многи је по овом чудном, шареном свијету немају. Или је немају довољно. Па се боре да је нађу у пијеску, да је доводе преко пустиња, да питку прерађују из морске... У свијету је немилосрдна битка за пијаћу воду одавно почела. У народним временима биће та битка још и жешћа.

Има томе прилично година како сам читао да се народ с подручја с доста ријека, рјечица, језера, извора и уопште пијаће и за људску и животињску употребу здраве воде, а ту је и биље прехранбене и здравствене културе које се наводњава, по много чему разликује од народа с подручја која су сиромашна и веома сиромашна водом... А о томе ће, тој карактерологији, и о много чему другом, везаном за то што споменух, неки будући Цвијићи, Чајкановићи, Дворниковићи...

И слиједом управо негдје горе реченога, мора се нешто и о вилама. Јер ако је било шта и било ко у народној религији, митологији, у остацима паганства, у вјеровањима која понекад и понегдје излазе и изван оквира људском уму познатих наука... ако је, дакле, било ко народу везан уз воду, онда су то управо оне. Мало ко или готово нико и ништа више од њих.

На Банији је било презимена: Вила, Вилић, Виленица, Вилус. А топонима, којима је народ исказивао не само страх од вила већ и поштовање према њима, има доста по предјелима бивше Југославије. Као, на примјер: горе и врхови – Вилаја, Виленица, Вилинац, Виловица... па Вилинске јаме... – насеља: Виландрица, Виле, Вилењак, Вилић-Село, Вилово, Вилуси (код Бањалуке, Босанске Градишке, Никшића)...

У Комоговини су за виле била везана мјеста с водом, око воде, воденица...: Врело Волице, на Брдима, на Суњи – Жарков и Стевчин вир, воденица код цркве, воденица у Чечевици, код кречане (на ледини испод шуме Церика, а до ускотрачне пруге и Суње)... Виле су долазиле ноћу на воду (давно сам писао о њиховим ноћним обиласцима штала и плетењу коњских грива), прале рубине, по чистинама водиле коло, хватале у њега оне који би туда пролазили... А о томе шта се у ранијим временима догађало, кад су виле у питању, било је свакаквих прича: те како су једни једне ноћи, ухваћени у њихово коло, посиједили, други остали за цијели живот малко шашкасти, трећи да од те ноћи не смију у млин, четврте је морао неко да проведе кроз Трешњар, краћом, ненасељеном странчицом између Комоговине и Боројевића, чијом близином тече Суња, као што их је било који нису смјели да прођу тјеснацем Блатњаком, пустим предјелом којим иде цеста према Доњој Пастуши и даље на западну страну, и тако даље.

Посебно су биле занимљиве приче о вилама које су се јављале код шумских извора или извора близу рубова шума. Ту су се, поред вила, јављали и демони. Код извора у Борисавцу и на ледини Горњих Гајина, а близу њега, јављали су се ђаволи – и дан-данас пред очима ми је слика једнога кога сам видио поред повишег купињака у тим Гајинама: кад су му се приближиле моје овце, с овном предводником на челу, он се претворио у сумаглицу и нестао...

*

Трагајући за водом и за ријечима о њој, завирио сам у пословице Вука Стефановића Караџића, који их је и по Банији, а и по Комоговини скупљао. Из тог његовог нематеријалног културног блага изабрао сам нешто пословица, кетви... које говоре о води, водама. И оне се овдје уписују. Уз већи дио његових, као и нешто оних које сам и сам сачувао: *Ако је мало млијека, а оно је близу ријека.* (Код Вука; даље ће Вукове пословице и кетве бити означене словима: кв) – *Ако ко други скочи у воду, хоћеш ли и ти скочити?* (Кад се ко изговара да је што рђаво зато учинио што је од другог виђео. кв) – *Бунар украј ријеке копати.* (Чинити оно што није потребно. кв) – *Ватра и вода добре су слуге, али зли господари.* (кв) – *Вода га однијела!* Или: *Вода те однијела.* (Ова кетва могла се често чути и на Банији приликом непосредног обраћања, углавном жене мушкарцу. Мада се понекад знала рећи и у шали, уз смијех.) – *Вода не пази кумства ни пријатељства.* (кв) – *Вода није ни у чизму добра.* (Говоре они који воду радо не пију. кв. Причао ми, и не само мени, књижевник, академик Густав Крклец како му је доктор, који га је прегледао пред пут у Египат – Крклец је тада био председник Савеза књижевника Југославије – савјетовао да не пије њихову воду. На шта му је Крклец одговорио како он ни овдје не пије воду, него искључиво гемишт.) – *Вода риче, а млини мељу.* (кв) – *Вода свашта опере до погана језика.* (кв) – *Вода све однесе, осим срамоте.* – *Вода све опере, само црн образ никад.* (кв) – *Вода ти стала!* (Кетва марви, а особито вољу и коњу. кв) – *Водом се уводнио.* (У воду се претворио.) – *Воде и злобе никад неће нестати.* (кв) – *Воденица која меље Божићу колаче, она ће Ускрсу погаче.* (кв) – *Још није ни до воде дошао, а гаће засукује.* (кв) – *Ко ракију вечера, воду доручкује.* – *Не мого ни крува ни воде!* – *Ни гладан курјак воду не пије.* – *Ни жедном воде тај ти не би дао.* – *Ни риба без воде ни звијер без горе.* (кв) – *Поредом се у воденици меље.* (кв) – *Пошаљи луда на воду, па сједи и плачи.* – *Први се мачићи у воду бацају.* (У неким крајевима то су и штенци.) – *Превео би га жедна преко воде.* (Жедна преко воде превести. кв) – *Протећи ће вода и на моју воденицу.* (кв) – *Решетом воду граби.* (Ко ради какав узалудан посао.) – *Риба без воде и вук без горе не могу живљети.* (кв) – *Све ти се у језеро претворило.* – *Свој својегат украј воде вода, / У њу тура, ал' га не упушта.* (кв) – *Снијела вода шушањ, пак начинила олош.* (кв) – *Та се у бари, та у мору удавио* (све једно је. Ко се у бари удави, не треба му море. кв) – *Ћути ко да му је вода у устима.* – *Ћути ко риба у води.* – *У великим ријекама велике се рибе хватају.* (кв) – *У капи воде би га попио.* – *Хајде доре, далеко је море.* (У Хрватској. кв) – *Хатарова кућа у потоку, једва јој се слеме види.* (кв. У Лексикону страних речи и израза лексикографа Милана Вујаклије, рођен 1891, у мјесту Бухач, код Слуња, на Кордуну, умро 1955. године у Београду, хата је на руском језику украјинска сељачка кућа, а хатар је у арапском, односно хатир на турском језику: обзир, љубав, наклоност, милост, ћеф – нап. М. К.) – *Хвали море, а држи се главице.* (кв) – *Чини добро, па у воду баци.* (кв) – *Што пође низ воду, не врну се уз воду.* (кв)...

*

Није било дуго послје оних првих слушања о онима који су обољели од отворених каверни, као и тумачења мог оца о томе како су то некакве рупе на плућима, а он је то, можда, код Васе Пелагића... наћи ћу у споменутом Лексикону Милана Вујаклије да је то „шупљина у плућима, која је настала услед распадања ткива, нарочито код туберкулозе, а понекад и услед апсцеса и гангрене“ – „гнојно запаљење ткива...“, „труљење меканих делова тела“. Иначе је каверна, објаснио је Вујаклија, шупљина, отвор, дупља; пећина, шпиља; подрум.

А мој драги Бошко преминуо је релативно млад. Говорило се, и то сам једино успио да чујем: од отворених каверни.

(Бошков син Милош, миран и изузетно вриједан човјек, дошавши са породицом, у августу 1995. године, и смјестивши се у кућерак у једном селу близу Младеновца, у Шумадији, није успио да побиједи трагичну судбину која је задесила његов народ, његову породицу и њега – пресудио је самоме себи... Био сам на сахрани. А коју годину касније био сам и на свадби Милошевог сина и Бошковог унука – Бошка... Јер живот је, већ је негдје напријед и речено, као вода: незауостављиво тече, и мора да тече, даље.)

Јер вода је све. Човјек и вода живе се и болују узајамно. И отворено.

Јер човјек је од свог постанка, поред свега што јесте и што није, и воденолико биће своје воде.

PRIJATELJ KOJI NAS JE ČITAO

Ima ljudi, rijetki su doduše, koji ne odlaze s ovoga svijeta. Naprosto ostaju s nama. Ne vidimo ih, ali kao da su tu, pored nas. Šta god mi radili. Osobe su to kojima se ne može reći ni zbogom ni doviđenja. Tako se ni ja ne mogu oteti osjećanju da, dok nižem ove riječi, Jovo Čorak stoji nadomnom i pažljivo čita

Drago Kekanović

U petak 16. februara napustio nas je Jovo Čorak. Prijatelj pisaca, autora, prije svega. I Gospodin i Drug, istodobno. Lektor i korektor časopisa pred vama, od prvog broja. Lat. (lector - čitač, corrector - ispravljajući), što će reći jezični i literarni savjetnik svih Prosvjetinih izdanja. Od obnavljanja rada Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, sredinom devedesetih. Umro je Jovo, naš Joco, koji nas je godinama čitao. Kao nijedan lektor na svijetu, činio je to krajnje obazrivo i dobronamjerno. S dječaćkom zainteresiranošću za naše tekstove. Od nekoga ko je odrastao po đaćkim domovima za djecu žrtava fašizma i školovao se u oskudici i siromaštvu, bez ikoga i ičega, niste mogli očekivati toliku blagonaklonost. A imali smo ju. Do zadnje tačke, zareza. Od sredine devedesetih prošloga vijeka do prošloga petka kada prvi put nije došao na zajednički ručak u Stari fijaker, Jovo je bio s nama. Uz nas. S ogromnom pažnjom i nepomućenom sabranošću nad vašim tekstom; tolikom, da ste ponekad imali osjećanje da mu je do tog teksta stalo više nego vama. On vas je vraćao na početak, nije odustajao, sve dok nije istjerao bilo sintaktičkog, bilo leksičkog uljeza na pravopisni čistac. Hvala mu na tome. I još mu veća hvala što je u onom strašnom času u kom su Srbi u Hrvatskoj izgubili državno-pravnu komponentu konstitutivnosti i spali na status manjinske zajednice stao i ostao, tankočutan kakvim ga je Bog dao, uz nas pisce, autore. I što nije tada, kada smo ostali bez konstitutivnosti, ali ne i bez jezika, nedefiniranog i neozakonjenog, ali našeg, ni pomislio da se iz lektora i korektora, ispravljajuća, preobrati u

Jovo Čorak, na ilustraciji Borivoja Dovnikovića Borde "Redakcija i saradnici časopisa Prosvjeta", 2002.

cenzora lat. (cenzus) i jezičnog čistunca. Ne. Naprotiv. Jovo Čorak je ostao na visini zadatka. Sloboda izražavanja je uvijek bila na strani autora. I na polju jezika. I ostala je, jer je samo autorska sveta.

Ima ljudi, rijetki su doduše, koji ne odlaze s ovoga svijeta. Naprosto ostaju s nama. Ne vidimo ih, ali kao da su tu, pored nas. Šta god mi radili. Osobe su to kojima se ne može reći ni zbogom ni doviđenja. Tako se ni ja ne mogu oteti osjećanju da, dok nižem ove riječi, Jovo Čorak stoji nadomnom i pažljivo čita. Čitaj, prijatelju. I ispravi ako nešto nije na mjestu. Tvoja je zadnja.

Zagreb, 22. 02. 2024.

PANOPTIKUM

Goran Borković

GRBOVCU URUČENA 70. NIN-OVA NAGRADA

NIN-ova nagrada za najbolji roman 2023. godine svečano je uručena 5. februara banjalučkom piscu Stevi Grabovcu za roman "Poslije zabave" (Imprimatur). Grabovac je na svečanosti u Kolarčevoj zadužbini, na kojoj su prikazane fotografije i naslovi romana svih dosadašnjih dobitnika, zahvalio članovima žirija na prepoznavanju njegovog rada i suštine romana koji "jednim svojim delom osvetljava i sudbinu pisca na ovim našim prostorima".

"Sudbina pisca je izvesna. Kad se pogase svetla, kad se spusti zavesa, kada čitav ovaj spektakl prođe, kao što sve na ovom svetu prolazi, on ostaje prepušten samo svojoj samoći, a ona svaki put postaje sve veća i veća", rekao je Grabovac, koji je postao laureat 70. NIN-ove nagrade većinom glasova članova žirija – Žarka Svirčev, Tamara Mitrović i Violeta Stojmenović glasale su za njegov roman, a Milena Đorđijević i Goran Korunović (predsjednik žirija) za roman "Pakrac" Vladana Matijevića (Laguna).

Grabovac je rekao da je roman "Poslije zabave", koji je pisao "možda i predugo" u "samoći i tišini u jednoj hladnoj sobi", stavio ispred njega na iskušenje svu njegovu veru i ideale, te postavila pitanja na koja nije mogao da odgovori. Prije svega tu je pitanje zla i njegove prirode. "Verovati u

dobro naspram tolike količine zla koje ledi krv u žilama, postalo je pitanje svakodnevnog postojanja. Iako, možda naivno, mislim i verujem da rešenje svih naših problema leži samo u tome da naprosto mislimo na drugo ljudsko biće, ne iz sebičnih razloga, ne iz koristi, već iz čiste iskrenosti. Iz nečega što postoji u nama, a što zovemo ljubavlju", rekao je Grabovac, koji je naveo i da je spoznaja da je 70. dobitnik NIN-ove nagrade stavila pred njega "nedostojnog odgovornost i čast" da stoji u društvu onih koji su u proteklih 70 godina stajali na ovom mjestu, a među njima su oni od kojih je učio da piše i čijem se književnom djelu neskriveno divio.

"Ja sam jedan od onih pisaca koji su došli iz anonimnosti, tako da ovu nagradu ne smatram samo kao priznanje mom radu, već i radu mog izdavača", rekao je Grabovac, kome je NIN-ovu nagradu uručila prošlogodišnja dobitnica Danica Vukićević. "Hvala vam što ste prepoznali književni kvalitet u delu jednog pisca koji dolazi iz druge sredine", pisca koji piše o marginalizovanim likovima i događajima, čiji stil i način pisanja ne teži ka uzvišenim jezičkim dometima, već jednostavnosti i pripovedanju priče o ovim sumanutim vremenima koja su nam dodeljena da u njima živimo", rekao je Grabovac, koji je rođen 1978. u Slavskom brodu, živi u Banjaluci. Grabovac je posvetio NIN-ovu nagradu uspomeni na svoje roditelje.

HRVATSKI FILMOVI NA 52. FESTU

Hrvatska kinematografija zastupljena je u programima 52. Festa u Beogradu velikim brojem kvalitetnih i raznovrsnih, samostalnih ili koprodukcij-skih filmova, za što je – kako je kazao predsjednik Udruženja hrvatskih producenata Hrvoje Osvadić – zaslužna država koja je za vrijeme korone davala veći broj poticaja. Osvadić na Festu sudjeluje kao producent i s redateljicom Jasnom Nanut, koscenarist je filma „Sedmo nebo“ o ljubavnom trokutu i krizi muškarca srednjih godina u kojem glavne uloge igraju Krešimir Mikić, Iva Jerković i Iva Mihalić.

Hrvatsko-srpska koprodukcija „Sveta porodica“ Vlatke Vorkapić, koja sudjeluje u takmičarskom programu, prikazuje slavonsko selo iz 60-ih godina 20. vijeka. Prema scenariju Slavice Šnur i redateljice Vorkapić, mlada nadničarka Janja ulazi u bogatu porodicu kroz brak sa Ivom, koji je opterećen, za tu sredinu i vrijeme, sramotnom tajnom. Ivo je „talac“ patološki tradicionalne, pobožne majke i beskrupuloznog ali šarmantnog oca. Ivinog oca igra srpski glumac Nikola Đuričko, a redateljica je kazala da joj je taj izbor bio jedna od najboljih odluka. „Bilo mi je važno da Marko na prvi pogled bude zgodan, prijatan, a da onda iza toga nađete mrak koji neko skriva iza tih šarmantnih slojeva. Nikola je često igrao simpatične likove i iznenadio se kada sam ga zvala. Rekao je da on nije prava podjela za Marka. Odgovorila sam: Pa upravo zato. Volim da radim nešto što je drugačije“, izjavila je režiserka. Srpski koproducent je „Zilion film“, kojem je to sedma manjinska koprodukcija sa „Inter filmom“ iz Zagreba. Lazar Ristovski je poručio da je ova suradnja imala

„značajan uticaj na srpsku i hrvatsku filmsku scenu“. U program Gala 52. Festa uvršten je i film „Pamtim samo sretne dane“ Nevja Marasovića, u kojem je posljednju ulogu odigrao velikan slovenskog i jugoslavenskog glumišta Radko Polič (1942–2022).

Hrvatsko-srpski igrani film „Samo kad se smijem“ Vanje Juranić, sudjeluje u takmičarskom programu, inspiriran je istinitim slučajem nasilja u porodici, ali su redateljica i koscenaristkinja Elma Tataragić izostavile neke detalje, jer im, kako kažu, filmska publika ne bi vjerovala. Poznata glumica Tihana Lazović dobila je Zlatnu arenu prošlog ljeta u Puli za ulogu Tine, koja živi u naizgled idiličnom braku u gradu na Jadranu, stara se o kući i djetetu, dok muž Frane zarađuje za porodicu. „Često su u filmovima o nasilju žrtve uglavnom pasivne. Meni je bilo važno da ona bude ista kao ja, da bude hrabra, da ima želje, snove, da je duhovita, nespretna, da se ljudi u publici mogu poistovjetiti s njom, jer se nasilje može dogoditi bilo kome. Ne događa se to negdje tamo na marginama društva, događa se svuda“, istakla je Tihana Lazović. Srpska koproducentkinja Nikolina Vučetić Zečević izjavila je da ušla u ovaj projekat jer je tema važna za cijelu regiju, a nema je puno u kinima.

DODIROM OSJETITE STVARALAŠTVO NADEŽDE PETROVIĆ

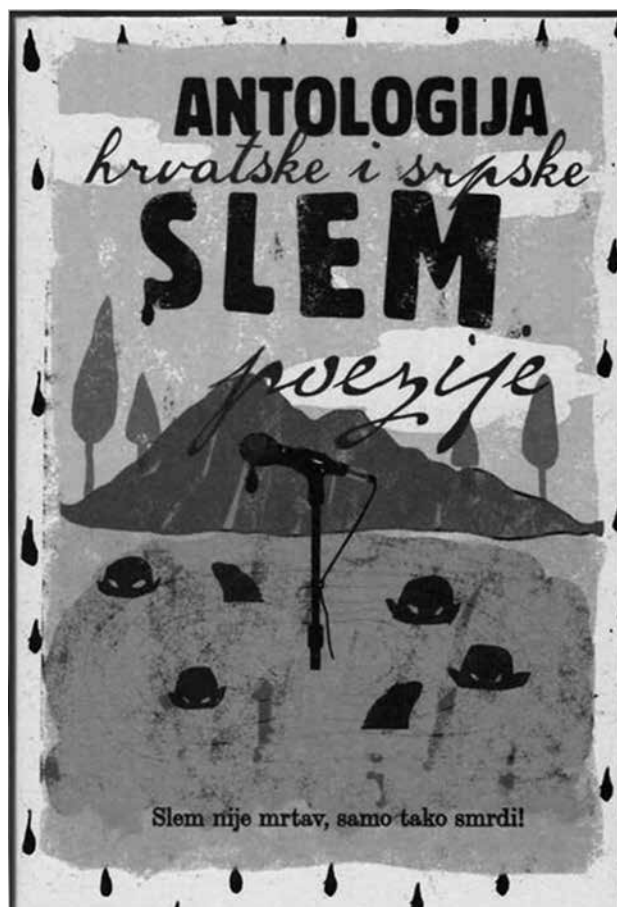
Izložba “Dodir kroz stvaralaštvo Nadežde Petrović” svečano je otvorena 22. februara u Tiflološkom muzeju u Zagrebu, kao rezultat suradnje s Muzejem savremene umetnosti Republike Srpske (MSURS) u Banjaluci i Umetničke galerije “Nadežda Petrović” u Čačku, a predstavlja četiri slike Nadežde Petrović prilagođene za slijepe i slabovidne osobe, te repliku njenog spomenika koji je svojevremeno uradio Ivan Meštrović i lično ga poklonio Gradu Čačku.

Povodom te posebne izložbe upriličena je i gostujuća predstava “Napisana pisma” – monodrama u izvođenju Vanje Milačić, inspirirana slojevitom ličnošću znamenite srpske slikarice Nadežde Petrović i njenim emotivnim i umjetničkim nedoumicama, predstavljajući i svojevrsno njeno obraćanje velikom umjetniku i prijatelju Ivanu Meštroviću.

Repliku Meštrovićevog spomenika Nadežde Petrović izradili su učenici Umetničke škole u Čačku, a osobama oštećenog vida dostupna je dodirrom. Sva djela su dopunjena objašnjenjima na Brajevom pismu, audio-vodičima i taktilnim reprodukcijama koje je osmislio i izradio grafički dizajner MSURS Nemanja Mičević. Direktorica Tiflološkog muzeja Nina Sivec istaknula je na otvaranju da je riječ o izuzetno važnom međunarodnom projektu. “Možda vam se čini opsegom da je u pitanju mala izložba, ali je velika za osobe oštećenog vida pri čijoj je realizaciji korišćena metodologija koja se oslanja na najsavremenije pristupe prilagođavanja umjetničkih dela osobama oštećenog vida, utemeljenih na svetski recentnoj literaturi”, kazala je. Izložbu je otvorio potpredsjednik Srpskog narodnog veća (SNV) i poslanik u Saboru Boris Milošević. “Ovom monodramom i izložbom smo pokazali da su umjetnost i kultura dostupni svima. Ime Nadežde Petrović je veliko i izuzetno značajno, a njeno slikarstvo nas je večeras okupilo u ovom broju i na najbolji način povezalo tri zemlje u regiji”, istakao je Milošević. Otvaranju izložbe prisustvovali su državni sekretar Ministarstva kulture Srbije Miodrag Ivanović i načelnik Odeljenja za savremeno stvaralaštvo u Ministarstvu kulture Srbije Mladen Vesković.

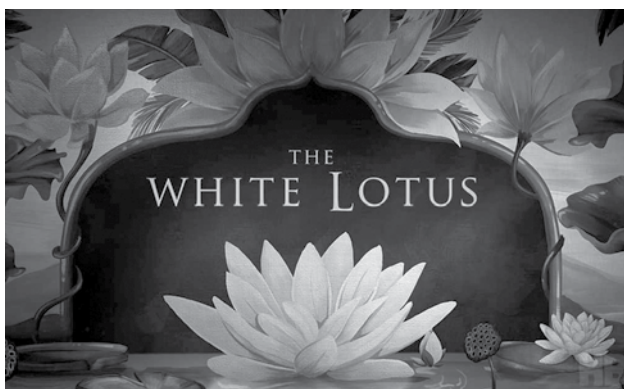
ANTOLOGIJA HRVATSKE I SRPSKE SLEM POEZIJE

Velika regionalna Antologija hrvatske i srpske slem poezije “Slem nije mrtav, samo tako smrdi!” objavljena je u izdanju Udruženja za razvoj kulture URK/Kluba Močvara, a sadrži poeziju i biografije pjesnika i pjesnikinja iz Hrvatske i Srbije koji su nastupali na slem sceni u svojim državama. U Antologiji su objavljeni i plakati raznih slem događaja, kao i autorski tekstovi o slemu i slem sceni. Antologija obuhvaća više do 60 autora, što ukazuje na namjeru da se detaljno obuhvati prostor Hrvatske i Srbije, te mapiraju pjesnici i pjesnikinje koji iskaču iz statične akademske književne scene i pripadaju slemu, alternativni i undergroundu. “Knjiga dokumentira regionalnu slem scenu i njene akter(k)e koji su mahom autsajderi, čudaci, izopćenici, ali istinski majstori scenskog nastupa. Kako je slem poezija prvenstveno namijenjena živom, javnom izvođenju, ova knjiga je pokušaj da se ulovi to neuhvatljivo ili ukroti neukrotiva pjesnička reč. Ako taj pokušaj i ne uspije, nećemo se previše oko toga sekirati – u prirodi eksperimenta je da propadne!”, naveo je jedan od urednika Mario Kovač. Glavni urednik Antologije je Luka Antić (Močvara), a osim Kovača, u svojstvu urednika pomagali su mu i Milan Mijatović iz organizacije Poezija iz Srbije i Hrvoje Mimica, slem pesnik i muzičar iz Hrvatske.

PAUŠALNE I NEOSNOVANE OPTUŽBE PROTIV BIKOVIĆA

Udruženje dramskih umetnika Srbije (UDUS) izrazilo je najdublje žaljenje povodom nedavne odluke HBO-a da srpskom glumcu Milošu Bikoviću oduz-

me prethodno dodijeljeno ulogu u seriji "Bijeli lotos", na osnovu paušalnih i neosnovanih optužbi na njegov račun u vezi sa ratom u Ukrajini.

"Iako smo svesni da rat isključuje svaku drugu logiku opredjeljivanja osim one 'za ili protiv' i da u sveopštoj uzavrelosti strasti i međusobnih optužbi nema prostora za bilo kakav dijalog iznijansiranih argumenata, tužno je da živimo u vremenu u kome je tako lako optužiti nekoga za 'podržavanje genocida' i 'kršenje međunarodnog prava', bez ikakvog uzimanja u obzir glas optuženog u vezi sa tim", saopštilo je Predsjedništvo UDUS-a. Biković se, kako je podsjetio UDUS, povodom takvih optužbi sam nedvosmisleno oglasio i jasno ogradio od njih, precizno definirajući svoj stav povodom rata i sveopćeg stradanja nevinih ljudi.

"Ono što sasvim sigurno ne odgovara istini jesu te dve tako teške i strašne optužbe. On nikada nije podržavao genocid i bio kršitelj međunarodnog prava. Nadamo se samo da nećemo, zbog takve medijske olakosti u paušalnim optužbama, prisustvovati ponovnom oživljavanju onog, ne tako davnog, vremena, kada je bilo dovoljno da neko na nekog pokaže prstom, pa da taj odmah završi pred nekim streljačkim vodom ili na nekom Golom otoku", naveo je UDUS.

Produkcija HBO odlučila je nedavno da zamjeni srpskog glumca Miloša Bikovića u trećoj sezoni serije "Bijeli lotos" (White Lotus), što je on protumačio kao "trijumf besmisla i poraz umetnosti", ali i poručio da i dalje vjeruje u njenu moć da liječi čovječanstvo.

NIJE LAKO BITI ŽENA NA BALKANU

Nagrada Hartefaktovog regionalnog konkursa za najbolji suvremeni angažirani cjelovečernji dramski tekst svečano je uručena 6. februara Mariji Rakočević iz Kragujevca za komad "Žena veže rep", koji je predstavljen u Hartefakt kući u Beogradu scenskim čitanjem.

Žiri 12. Hartefaktovog konkursa za najbolji suvremeni angažirani dramski tekst na srpskom, hrvatskom, bosanskom, slovenačkom, makedonskom ili crnogorskom jeziku, naveo je u obrazloženju da se njen izdvaja od ostalih ne samo tema diskriminacije i nasilja nad ženama u suvremenom svijetu, već i po otvorenoj dramskoj formi koja dopušta najrazličitija scenska iščitavanja i učitanja. "Inovativnost ovog dramskog rukopisa je u njegovoj konceptivskoj provokativnosti, dok s druge strane ovaj tekst upravo zbog svog izravnog dijaloga sa svetom u kojem žene još uvek traže svoje ravnopravno mesto, čitaoca ne ostavlja ravnodušnim. Jer bolna tema o kojoj autorica ove drame govori po mnogo čemu savremena, na žalost je prepoznatljiva i na ovim

našim prostorima", naveo je u obrazloženju žiri, koji su činili Dubravka Vrgoč (predsednica), Molina Udovički Fotez i Biljana Srblijanović.

Hartefaktov konkurs do sada je prepoznao brojne autore čiji su pobjednički tekstovi ostvarili veliki uspjeh na scenama: "Radnici umiru pevajući" Olge Dimitrijević, "Prst" Doruntine Bashe, "Šta je ona kriva nije ništa ona kriva" Vesne Perić, "Probudi me kada završim" Mirze Skenderagića, "Ovaj će biti drugačiji" Staše Bajac, "Muškatile mogu preživeti sve" Ive Brdar, "Poslednji afterparti" Dina Pešuta, "Bordel Eden" Benjamina Bajramovića, "Prozor" Katarine Nikolić, "Otkup mlijeka" Davora Špišića...

POGORELIĆ PONOVO NA KOLARCU

Legendarni pijanist Ivo Pogorelić ponovo će gostovati u Beogradu 18. marta u Kolarčevoj zadužbini, gdje će nastupiti s Vojvođanskim simfonijskim orkestrom pod dirigentskim vodstvom Aleksandra Markovića. Pogorelić je gostovao prethodno u rodnom Beogradu na 54. Beogradskim muzičkim svečanostima 2022. godine, kada je podigao publiku na noge. Poslije dvije godine stiže sa Koncertom za klavir i orkestar br. 2 Sergeja Rahmanjinova u prvom djelu, dok je u drugom djelu najavljena simfonijska svita "Šeherezada" Nikolaja Rimskog-Korsakova, u kojoj kao solista nastupa violinista Florin Ilijesku, prvi koncertmajstor Simfonijskog orkestra Radio Frankfurta. Pogorelić se vratio na beogradsku scenu 2017. godine, poslije gotovo 30-godišnjeg odsustva, a svaki nastup od tada obilježen je ogromnim zanimanjem publike.

AVTOPH

GORAN BABIĆ / VLADAN BAJČETA / BLAGOJE BAKOVIĆ / MUHAREM BAZDULJ
GORAN BORKOVIĆ / SLOBODAN GRUBAČ / NENAD JOVANOVIĆ / DRAGO KEKANOVIĆ
MILOŠ KORDIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ / ĐORĐE MATIĆ / JOVANA MILOVANČEVIĆ
BOJAN MUNJIN / MILIVOJ NENIN / ĐORĐE NEŠIĆ / MILKA RISOVIĆ / IGOR RUŽIĆ
ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ / VULE ŽURIĆ

FOTOGRAFIJA: MARIO BEGANOVIĆ, ZAGREB 2024.

CIJENA: 20 KN / 2,65 €

www.casopis.prosvjeta.net

BALKANE

BALKANE